

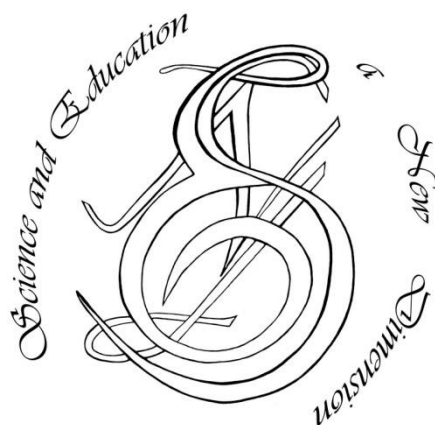

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

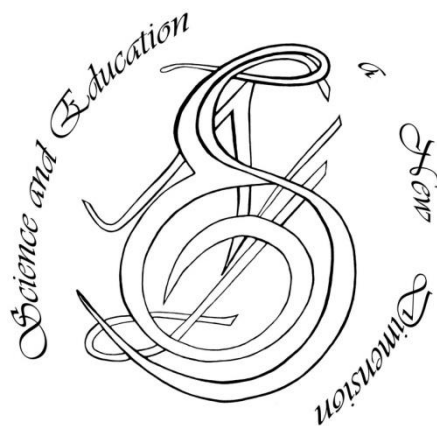
e-ISSN 2308-1996

VI(46), Issue 159, 2018 Apr.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

Content

Rendering allusions and intertextual lacunae <i>T. Anokhina</i>	7
Թարգմանության մեջ անփոփոխակի ուսումնասիրության որոշ հայեցակետերի շուրջ Հ. Գ. Բաղդասարյան.....	10
Stylistic means of the cohesion implementation in Stephen King’s fiction (case study of the novel "Storm of the Century") <i>T. Borysova</i>	15
Міфопоетична космологія в символістській поезії В. Свідзінського <i>Д. О. Чистяк</i>	18
Вербальне відображення гендерних стереотипів (на матеріалі українських паремій) <i>І. М. Ганєєва, О. В. Коваль</i>	21
Метафоричне моделювання англomовної геологічної термінології <i>Т. М. Галай, І. М. Осовська</i>	25
Ресурси відтворення англomовних архаїзмів та історизмів українською мовою <i>Т. А. Ласінська</i>	31
Особливості структурного і семантичного співвідношення різних підкласів топонімної лексики (в межах Слобожанщини) <i>Т. О. Лук’яничук</i>	34
Українська мова в інтернет-просторі: соціально-правовий та лінгвальний виміри <i>Ю. С. Макарець</i>	38
Образ жінки-стоїка в австралійській художній прозі в лінгвокогнітивному висвітленні <i>О. А. Макарова</i>	44
Семіотична структура твіт-текстів (на матеріалі Твіттеру Дональда Трампа) <i>О. О. Мелещенко</i>	48
Фоностилістика вірша Е. А. По «The Raven» та її відтворення в українських перекладах <i>О. В. Науменко</i>	52
Анжамбеман як тригер імплікатів у лірико-поетичному дискурсі Р.М. Рільке <i>В. О. Остапченко</i>	56
Особливості реалізації дитячої авторитарності у контексті рольової гри <i>А. В. Пахаренко</i>	60
Postmodernism literary text: tendencies towards intermediality (based on the novel “Origin” by Dan Brown) <i>О. Pieshkova</i>	64
Образ ворога-чужинця – складова українського “національного міфу” <i>О. О. Тищенко</i>	68
Література Закарпаття у науковому доробку Олекси Мишанича <i>К. Р. Вакулєнко</i>	72

Rendering allusions and intertextual lacunae

T. Anokhina

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: anokhina_mail@yahoo.com

Paper received 22.02.18; Accepted for publication 28.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-01>

Abstract. The paper has revealed how lacunae can be rendered if they are allusions or intertextual lacunae. The problem of lacunae interpretation is still open and is making the object of the article. The way lacunae are eliminated in translation is the subject of the article. Lacunology and Translation Studies have different techniques how to render allusions, relalia, intertextual lacunae and cultural specifics. What technique to choose is the current problem of Lacunology and Translation Studies. The cultural and semantic equivalence are the techniques among many for translators to choose. Upon their choice of addition or omission depends the true storytelling.

Keywords: *lacunae, intertextual lacunae, allusions, cultural equivalence, semantic equivalence*

Introduction. Translation Studies and Lacunology are aiming at finding ways to eliminate lacunae and to find better ways in rendering the information of the original [0;0; 0; 0]. The purpose of our article is to analyze allusions and intertextual lacunae in translations, to choose the best technology to render them.

Such scholars as U. Eco, R. Barthes, M. Bakhtin contributed to understanding of intertextuality, pointing out that every text is open to different interpretations by readers and the readers bring their own experiences to a text in which different interpretations are readily available. According to Umberto Eco's view a reader-oriented approach and place a great importance on the reader who is either "ideal reader" who is expected to notice all the intertextual allusions in a text or "empiric reader" who is expected to try to understand only what the writer of the text narrates without referring to their experiences and allusions. R. Barthes, the founder of another reader-oriented approach, considers that if the writer tells everything in a text, then the interpretation potential of that text is lost, however it is the reader of the text that makes it meaningful as a result of constant re-writing of the text while reading it. This approach in terms of intertextuality suggests that a text comprises thousands of cultural elements in it. According to this view, since a text bears various cultural and social elements in itself, a reader could activate his experiences of those cultural and social elements in interpreting a particular text thus eliminating thesaurus lacunae. It is beyond doubt that incorporation of cultural and social elements into a text makes it a multi-layered structure and inevitably brings forth the term of intertextuality [0, p. 207].

According to M. Bakhtin intertextuality is seen in a prose that is a complex web of literary elements, where no word can be neutral, but rather every discourse is created as a response to the previous discourses in the particular text [0, p. 206].

Intertextual lacunae are being decoded by the experienced reader, who is able to read the allusions. If the reader has lee empirical data he or she has hidden lacunae that can be open and encoded later on. The translated version of allusions may require readers to make a retroactive reading and find that allusion, to illustrate there is allusion to a Darwin's theory cited by M. Kuleli, cf.:

Having read her deceased husband's unpublished encyclopedia, the old lady recounts what she can remember

from that encyclopedia: He had written a part of an article about gorillas being the grandfathers of men; he wrote in those days that the incredible advances of the sciences in the West had now made God's existence a ridiculous question to be cast aside [0].

This is also an illusion in that while no direct reference is made to Darwin and his evolution theory, the reader comes up against "gorilla as the grandfather of men" [0, p. 210]. This ungrammaticality serves to trigger the reader to make a retroactive reading and find that there is reference to Darwin's theory here.

Darwin put forward that men had a lot of genetic similarities to other animals and he preferred a gorilla as the ancestor of mankind. In the translation. Darwin and his theory are not explicit given: therefore, the allusion in the original novel can also be witnessed in the translated product. This allusion can be categorized as "ordinary intertextuality" because the animal gorilla is being the grandfather of mankind is well-known, as a result of which the reader can easily determine the allusion here [0, p. 210].

Intertextuality is not be limited to literature analysis only: it can also be applied in translation act or translation analysis. A competent translator should be able to provide the same satisfaction to the target language readers as the source culture readers get from the text. When there is an implicit message like an allusion in an original text, a translator could allow room for a similar gap in the target language, compelling the readers to try to find the allusion thereby allowing them to get as much pleasure as possible from the text [0, p. 212].

Thus, lacunae are intertextual references and allusions that can be the starting point for translators, translation editors and translation studies researchers [0, p. 213].

The national psychological traits, the specificity of creative thinking, genre constructs were often left out of the translator attention. Partly this factual information relevant to the interior color, and traditions were compensated by footnotes, annotations [0, p. 120].

Sometimes translators have to work on texts making clarification notes or extensive commentary. The result of a translation may be successful or not depending on how lacunae will be eliminated or compensated in translation. The adequate translation translates the idea truly, with lacunae (e.g. puzzles/allusions) stay lacunae in translation, while gaps (difficult places) in translation (e.g. the-

saurus lacunae) may be omitted in translation (e.g. translation mistake), lacunae as obscure or unknown information may be perfectly interpreted (e.g. commentary) or substituted (e.g. domesticated).

When lacunae stay lacunae after translation people call it foreignization (e.g. *borsch*), the adding technique usually accompanies foreignization for the word is usually transcribed or transliterated preserving the original pronunciation and stressing on the uniqueness of the phenomenon. Other translators argue what domestication is better working from multilingual source texts, and doing translations very easy to comprehend, cf. *green borscht is sorrel soup* (The Ukrainian borsch is a soup of Ukrainian origin that is popular in many Eastern and Central European cuisines, including those of Poland, Russia, Ukraine and Belarus. In most of these countries, it is made with beetroot as the main ingredient. In some countries, tomato is used as the main ingredient, while beetroot acts as a secondary ingredient).

The success of a translation may be at the same time a failure for many traditional and not-so-traditional ways of looking at translation [0, p. 207].

The source texts obviously present problems for any translator who has to render a text from a particular language or culture. Indeed, the cultural phenomenon can be lacunar to another culture. So the question is whether to preserve specifics by giving *the italics of the lacunar artifact* (e.g. *tet-a-tet*) without translating (1), to cut the lacuna off (2) or to compensate the lacuna by commentary or footnote (*vis-à-vis*). Cf.: *Vis-à-vis is a French phrase meaning “face to face”, often used as “in relation to”, “counterpart”.

At least four different strategies to render lacunae Anthony Pym describes in his article “*Multilingual Intertextuality in Translation*”. The theorist and a translator give a few examples on translation and nontranslation revealing that could be described as translational or peritranlational: (1) source-language phrases are rendered at word level; (2) source-language cultural items are replaced with functionally equivalent target-language items; (3) source-language phrases are explained; (4) new material is added. The important point is that all four strategies work in unison, producing a text that is restricted to neither one language nor the other. The result is a commentary on political correctness in at least two cultures [0, p. 209].

The task of translation is to ensure cross-language communication in the text created in the language of Recipient (on “target language”) which can act as a complete replacement of the original text (on “source language”) in the functional, structural and content relationships. It can be challenging because the texts as part of the same message are based on different language systems with units that do not match, either in form or in content. The possibility of the translated patterns is determined by the ability of multilingual texts to be communicatively equivalent in the process of information exchange. The equivalence of the original and target text is achieved in case when the translation reproduces the original content transmitted by means of another language. Translator has to convey accurately the structure and the content in the original text without any deliberate structured transformations. A translation can be defined as a kind of linguis-

tic mediation, in which the created text is communicatively equivalent to the original, and its equivalence is evident in functional, contextual and structural levels [0, p. 122].

Some translators claim that the translator changes some details in the structure of the text, it can be done only in order to convey the original content better (*substitution*). Others claim that *clarification* works better for lacunae elimination (footnote, remark or translator’s notes).

The culturally marked words are called lacunae. Lacunae can be rendered differently. One of the first taxonomies was suggested back in 1953 by A.V. Fedorov who proposed to render lacunae by (1) full or partial transliteration or transcription; (2) creation of a new word or word combination on the basis of existing language elements and morphological relations and (3) using a unit which fulfils a similar (even though not identical) function in the target language [0, p. 139]. Later on, the author completed the presented classification with the fourth category (4) the use of a hyperonym [0, p. 171].

Facing cultural transfer, the translator usually chooses between three main options, namely (1) to borrow the foreign term, (2) to use an existing word or collocation with a new sense, or (3) to use an existing word complying as much as possible with the suggested pragmatic functions [0, p. 108].

All in all, the choice seems to be wavering between two main strategies: foreignization or naturalization/domestication – between evidencing the fact that the concept in question is alien to the target culture and enhancing the acceptability of the target text for the readers, but at the same time eliminating its cultural specifics.

Thus the borrowing [0, p.108] in Romanian, and transcription or transliteration in Slavic languages [0, p. 171], stand for the same procedure which is, in the second case, slightly adapted to the use of a different alphabet. In such a way it would be probably more just to say “borrowing by means of transliteration or transcription”, specifying that the word does not suffer any modification, except for the transition to a different graphic form.

Vlahov and Florin [0, p. 92] make a general differentiation between word transcription and any kind of translation, the latter being divided into several categories: (1) transcription of realia; (2) translation of realia; (3) Introducing a neologism (calques, semi-calques, assimilations, semantic neologisms); (4) approximate translation (the use of hyponyms/hyperonyms; functional analogies; description, explication, interpretation); (5) contextual translation (zero translation (omission) with the transfer of the unit’s meaning in the context) [0, p. 885].

The ability to choose the correct translation technique is an indispensable skill; therefore it is essential for translation students to be aware of why a particular technique is used. The ability to choose the correct translation technique is an indispensable skill; therefore it is essential for translation students to be aware of why a particular technique is used [0, p. 328].

Today, many translators referring to translation techniques regard (1) *semantic equivalence*, Thus, within the context, the word “outcome” may be translated as “resulted”. Regarding idiomatic *equivalence* (2), the idiomatic expressions necessitated adaptations. Regarding *cultural equivalence* (3), some items may be slightly modified in

translation for greater coherence with the cultural context of the target language population, which is sufficient to transmit the idea. Regarding *conceptual equivalence* (4), there is need for conceptual adaptations [0, p. 303].

The cultural and semantic equivalence are the techniques among many for translators to choose. Upon their

choice of addition or omission depends the true storytelling, provided in the original and occasionally preserved in translation. Translation Studies and Lacunology have many other problems on lacunae to research in later observations.

REFERENCES

1. Burbekova, Saule, Nurzhanova Aisulu. (2014). *Problems of Translation Theory and Practice: Original and Translated Text Equivalence*. Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 136, 9 July 2014, pp. 119-123.
2. Fedorov, A.V. (1953). *Vvedenije v teoriju perevodovedenija*. Moskva: Izdatelstvo literatury na inostrannyh jazykah.
3. Fedorov, A.V. (2002). *Osnovy obščej teorii perevoda. Lingvističeskie problemy*. Moskva: Filologija Tri.
4. Florin, S. (1993). Realia in Translation. In Zlateva P. (Ed.) *Translation as Social Action: Russian and Bulgarian perspective* (pp.122-128). London: Routledge.
5. Kuleli, Mesut. (2014). *Intertextual Allusions and Evaluation of their Translation in the Novel Silent House by Orhan Pamuk*. Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 158, 19 December 2014. pp 206-213.
6. Liszt Palmeira de Oliveiraa, Themis Moura Cardinotb, Letícia Nunes Carreras Del Castilloa, Marcelo Cavalheiro Queiroz, Giancarlo.(2014). *Translation and cultural adaptation of the Hip Outcome Score to the Portuguese language // Revista Brasileira de Ortopedia (English Edition), Volume 49, Issue 3, May-June 2014. pp. 297-304.*
7. Lungu Badea, G. (2004). *Teoria culturemelor, teoria traducerii*. Timisoara: Editura Universitatii de Vest.
8. Pym, Anthony. *Multilingual Intertextuality in Translation*. Beatriz Penas Ibáñez, ed. *The Intertextual Dimension of Discourse*. Universidad de Zaragoza, 1996. 207-218. Discourse. Universidad de Zaragoza, 1996. pp. 207-218. URL : <http://usuarios.tinet.cat/apym/online/translation/multilingual.pdf>
9. Shiryayeva, Valentina, Lungu Badea, Georgiana. (2014). *Subtitling: The Transfer of Culture-specific Words in a Multidimensional Translation*. Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 149, 5 September 2014, pp. 883-888.
10. Venuti, Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London and New York: Routledge.
11. Vlahov, S., Florin, S. (1980). *Neperevodimoje v perevode*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
12. Zainudin, Intan Safinaz, Awal, Norsimah Mat. (2012). *Translation Techniques: Problems and Solutions*. Procedia – Social and Behavioral Sciences, Volume 59, 17 October 2012, pp. 328-334.

Аллюзии и интертекстуальные лакуны в переводе

Т. А. Анохина

Аннотация. В статье проанализировано, каким образом передавать в переводе лакуны, если они являются аллюзиями либо интертекстуальными лакунами. Проблема интерпретации лакун остается открытой и является предметом данной статьи. То, как лакуны устраняются в переводе, является объектом статьи. Лакунология и переводческие исследования имеют разные методы для устранения аллюзий, реалий, интертекстуальных лакун, а также культурной специфики. Какой метод выбрать – текущая проблема лакунологии и исследований переводческих студий. Культурная и семантическая эквивалентность – это актуальные методы среди многих других, используемые переводчиками. Именно их выбор касательно элиминации лакун путём добавления пояснения либо делитации лакун влияет на истинность повествования.

Ключевые слова: лакуны, интертекстуальные лакуны, аллюзии, культурная эквивалентность, семантическая эквивалентность.

Թարգմանության մեջ անփոփոխակի ուսումնասիրության որոշ հայեցակերպերի շուրջ

Հ. Գ. Բաղդասարյան

Երևանի պետական համալսարանի ռումանական բանասիրության ամբիոն, Երևան, Հայաստան
Corresponding author. E-mail: h.baghdasaryan@ysu.am

Paper received 01.03.18; Accepted for publication 09.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-02>

Անփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է թարգմանության մեջ անփոփոխակի քննությանը՝ հիմնվելով այս խնդրի ուսումնասիրության տարբեր հայեցակերպերի վրա: Քննությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ անփոփոխակի բնագրի և թարգմանության տեքստերի այն ընդհանուր տարրն է (իրադրություն, տեղեկատվություն, գործառույթ, ոճ, կառուցվածք և այլն), որը որոշվում է բնագրի տեքստի հեղինակի հաղորդակցական դիտավորությամբ, տվյալ ասույթի գործառական-հաղորդակցական բնութագրումներով, ինչպես նաև թիրախ լեզվի և մշակույթի առանձնահատկություններով:

Բանալի բառեր. անփոփոխակ, թարգմանություն, նույնականություն, հաղորդակցական դիտավորություն, ասույթի գործառական-հաղորդակցական հայեցակերպ

Թարգմանության տեսության հիմնական հասկացությունը նույնականությունն է, որը սահմանվում է որպես թարգմանության տեքստի ճշգրիտ համապատասխանություն ելակետային տեքստին, ինչը ենթադրում է նրանց լիակատար համընկնումը իմաստային, գործառական-ոճական և գործաբանական հայեցակերպերում: Իսկ ո՞րն է այն ընդհանուրը, որը թույլ է տալիս նույնականացնել թարգմանության տեքստը բնագրի տեքստի հետ, և այն համարժեք համարել բնագրին: Ի՞նչն է անփոփոխ մնում բնագրի տեքստի միջլեզվական վերափոխումների արդյունքում:

Այն ինչ մնում է անփոփոխ բնագրի տեքստի վերափոխումներից հետո, թարգմանության տեսության մեջ ընդունված է անվանել անփոփոխակ: Անփոփոխակը ենթադրում է ինչ-որ անփոփոխ, համընդհանուր տարր, որն առկա է թարգմանության բոլոր տարբերակներում: Հ. Զ. Պետրոսյանը «Հայերենագիտական բառարանում» նշում է, որ անփոփոխակը լեզվի «կառուցվածքային տարր է. տվյալ միավորի վերացական (վերացարկված) արտահայտությունը՝ վերառնված նրա խոսքային մասնավոր, կոնկրետ դրսևորումներից»: Կառուցվածքային լեզվաբանության տերմինաբանության մեջ անփոփոխակների անունները բաղադրվում են -ema (օր. fonema, morfema, semema, semantema և այլն), իսկ հայագիտական աղբյուրներում համապատասխանաբար՝ -ույթ վերջածանցով (օր. հնչույթ, ձևույթ, իմաստույթ, շարահյուսույթ և այլն) [1, էջ 49]:

Եթե լեզվաբանական գրականության մեջ անփոփոխակն անմիջականորեն հարաբերակցվում է լեզվի վերացական

համակարգի հետ, ապա այն, ինչ թարգմանական հայեցակերպում կարելի է առանձնացնել որպես անփոփոխակ, չի առնչվում լեզվի համակարգայնության գաղափարի հետ և չի կարող լինել լեզվի վերացական համակարգի տարր կամ էլ հիմք հանդիսանալ որևէ ենթահամակարգի համար:

Ռ. Մինյար-Բելորուչևը նշում է, որ թարգմանության մեջ անփոփոխակի մասին կարող ենք պատկերացում կազմել միայն բնագրի և ելակետային իրադրության միջոցով [8, էջ 32]: Մյուս իրացումների (թարգմանության տարբերակների) միջոցով կարելի է գաղափար կազմել բնօրինակի մասին, որը հանդես է գալիս որպես անփոփոխակի իրացումներից մեկը՝ բնականաբար առաջինը: Մյուս իրացումները (թարգմանության տարբերակները) կապված են անփոփոխակի հետ միջնորդավորված ձևով՝ առաջին իրացման՝ բնօրինակի միջոցով: Ինչպես տեսնում ենք, թարգմանության անփոփոխակի տարբերակ է համարվում և՛ բնագրի տեքստը, և՛ այդ տեքստի բոլոր թարգմանությունները այլ լեզվով կամ լեզուներով: Այս խնդիրը այլ ձևով է մեկնաբանում հայտնի թարգմանաբան Բարխուդարովը՝ նշելով, որ անփոփոխակը ելակետային և թարգմանության տեքստերի իմաստային բովանդակության ընդհանրությունն է [2, էջ 11]: Տվյալ դեպքում, մեր կարծիքով, այս հարցի թյուրմբնումը պայմանավորված է լեզվական և խոսքային իմաստների ոչ տարբերակված ընկալմամբ:

Կարևորելով լեզվաբանական և թարգմանաբանական ուսումնասիրություններում անփոփոխակի տարբերակման հարցը՝ այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ անփոփոխակի մեկնաբանման շուրջ թարգմանաբանության մեջ

դեռևս չկա միասնական կարծիք: Առաջին հերթին դժվար է որոշել տեքստի այն բնութագրիչները, որոնք անփոփոխ են մնում թարգմանության ժամանակ: Թարգմանաբանական գրականության մեջ գործածվում են անփոփոխակի էությունը բնութագրող մի շարք հասկացություններ՝ «իմաստային անփոփոխակ», «գործառական անփոփոխակ», «իրադրային անփոփոխակ», «տեղեկատվական անփոփոխակ», «կառուցվածքային անփոփոխակ» և այլն: Սակայն նշված բնութագրիչներից որի պահպանումն է ապահովում ելակետային և թարգմանության տեքստերի նույնականությունը:

Մինյար-Բելորուչը գտնում է, որ թարգմանության ժամանակ պետք է պահպանել ոչ միայն ելակետային տեքստի բովանդակությունը կամ ձևը, այլ նաև այն տեղեկատվությունը, որը հաղորդման աղբյուրի կողմից նախատեսված է փոխանցել թարգմանության լեզու՝ այն անվանելով հաղորդում (сообщение): Այս տեսանկյունից հաղորդման և իմաստի համընկնման մասին կարելի է խոսել միայն պայմանականորեն, քանի որ իմաստը տեղեկատվության երկու հիմնական տեսակների՝ իմաստային և իրադրային տեղեկատվության փոխազդեցության անանցյալն է, հասցեատիրոջ ուղեղում դրանց վերափոխման «պրոդուկտը», մինչդեռ հաղորդումը այն տեղեկատվությունն է, որը նախատեսված է փոխանցել թարգմանության հասցեատիրոջը: Ելնելով տեղեկատվության տեսության սկզբունքներից՝ Մինյար-Բելորուչը անփոփոխակ է համարում «փոխանցման համար նախատեսված հաղորդումը կամ տեղեկատվությունը» [8, էջ 36]: Դա կարող է լինել միայն իմաստային կամ իրադրային տեղեկատվություն, այդ երկու տեղեկատվության զուգակցումը կամ էլ սոսկ տեղեկատվություն կառուցվածքի մասին: Բոլոր դեպքերում հաղորդման կառուցվածքը միշտ փոփոխուն է և կախված է հաղորդակցության նպատակադրումից:

Ինչպես տեսնում ենք, Մինյար-Բելորուչի տեսակետից անփոփոխակ է համարվում հաղորդման համար նախատեսված տեղեկատվությունը՝ հաշվի չառնելով գործաբանական հարմարեցման անհրաժեշտությունը, որը կատարվում է բնագրի հեղինակի հաղորդակցական դիտավորությունը պահպանելու համար և պայմանավորված է լեզվական և արտալեզվական տարբեր գործոններով: Ըստ Վ. Սդոբնիկովի և Օ. Պետրովայի՝ գործաբանական հարմարեցման արդյունքում փոխվում է հաղորդվող տեղեկատվության (այն է՝ հաղորդման) կազմը և կառուցվածքը, հետևաբար և հաղորդումը փոխվում է թարգմանության մեջ և չի կարող դիտարկվել

որպես թարգմանության անփոփոխակ [3, էջ 274]:

Քննվող խնդրին այլ տեսանկյունից են մտտենում ռուս հայտնի թարգմանաբաններ Գ. Մորելկովսկին և Լ. Լատիշը [4, էջ 23-26]: Ըստ այս տեսաբանների՝ անփոփոխակ է համարվում «մտքի անփոփոխ բովանդակությունը՝ իր բոլոր նրբերանգներով», ընդ որում, մտքի այդ ելակետային բովանդակությունը ամբողջապես պահպանվում է թարգմանության մեջ: Անփոփոխակը մի այնպիսի հասկացություն է, որ մարդը ստեղծել է իր գիտակցության մեջ՝ ուսումնասիրելով արտահայտության վերափոխման գործընթացները: Անփոփոխակը չի կարող նյութական թաղանթ՝ կերպավորում ստանալ, այն կարելի է միայն մտովին զգալ, քանի որ նյութապես այն ներկայացվում է միայն իր տարբերակներում: Այսպես, օրինակ, հայտնի է, որ տարբեր լեզվամշակութային համայնքներում ավանդաբար կնոջ գեղեցկությունը գովերգելու համար օգտագործվում են տարբեր խորհրդանիշներ: Իսպանական գրականության մեջ և ժողովրդական հեքիաթներում գեղեցկության վառ խորհրդանիշներ են վարդը, աստղը, արևը, լուսինը, արքայադուստրը և այլն: Քննենք մի քանի օրինակ էսպիանոսայի իսպանական ժողովրդական հեքիաթներից [10].

Y la madre le escribió a su hijo que su mujer había dao a luz dos niños como dos rosas (La niña sin brazos, p. 350).

Y se puso en la carta que gorviera porque su mujé había dao a lu do niño mu guapito, mu guapito, que parecían dos estrella. (La cueva del dragón, p. 401)

La niña tuvo dos niños más hermosos que el sol. (El cisquero y el demonio, p. 354)

Նայ իրականության մեջ նույն իրադրության մեջ նույնպես գործածվում են արև, աստղ, ջերման (վայելչակազամ և գեղեցիկ կին՝ աղջիկ), վարդ և այլ բառեր: Նետաքրքիր է նշել, որ եթե Կուբայում աղջկա գեղեցկությունը նկարագրելու համար կարելի ասել *eres tan bella como la rosa de invierno* (բառացի՝ գեղեցիկ ես, ինչպես ձմեռային վարդը), ապա մեր իրականության մեջ այդ արտահայտության բառացի թարգմանությունը կարող է առաջ բերել բացասական հարանշանակություններ՝ տվյալ դեպքում նախապատվությունը տալով *գեղեցիկ ես, ինչպես մայիսյան վարդը* արտահայտությանը՝ հաշվի առնելով նաև գրական ավանդույթի դերը:

Վերը քննարկված օրինակներում մտքի նույն բովանդակությունը արտահայտվում է զանազան տարբերակներով, այսինքն՝ խոսքը միևնույն անփոփոխակի տարբերակների մասին է: Այն ինչ անվանում են մտքի անփոփոխ բովանդակություն, այսինքն՝ տվյալ դեպքում գեղեցկության խորհրդանիշը տարբեր լեզվամշակութային

համայնքներում, անփոփոխակն է, իսկ նրա տարբեր դրսևորումները լեզուներում՝ դրա տարբերակները: Փոփոխակ-անփոփոխակ այս հարաբերակցությունն ունի նաև խորը լեզվաբանական հիմնավորում: Ակադ. Ջահուկյանը նշում է, որ ինչպես բնության մեջ կան տարբերություններ և իրերի ու երևույթների միջև ընդհանուրը բացահայտվում է ճանաչողության գործընթացում, այդպես էլ փոփոխականությունը լեզվի ընդհանուր բնութագիրն է, իսկ անփոփոխականությունը դիտվում է որպես վերացարկում [5, էջ 16]:

Շատ թարգմանաբանների կարծիքով թարգմանության անփոփոխակը ասույթի իմաստն է՝ հաշվի առնելով, որ թարգմանության տեքստը, որպես կանոն, բովանդակում է նույն իմաստը, ինչ և բնագիրը, մինչդեռ իմաստային տեղեկատվությունը կարող է փոխվել: Կարելի է կարծել, որ իմաստը տեքստի այն անփոփոխորակն է, որը միշտ պետք է պահպանվի՝ անկախ նրանից, թե բովանդակային առումով (այսինքն՝ իմաստային տեղեկատվության առումով) տեքստը ինչպիսի փոփոխություններ է կրել թարգմանության մեջ:

Այնուամենայնիվ, եթե թարգմանության անփոփոխակը համարենք իմաստը, ապա թարգմանության հաղորդակցական-գործառական բնորոշման տեսակետից ի հայտ են գալիս հակասություններ: Իմաստը միշտ չի պահպանվում, քանզի թարգմանչի գործաբանական գերխնդիրը ենթադրում է տեքստի իմաստային կառուցվածքի փոփոխություններ: Այսպես, հայտնի է, որ գովազդային տեքստը նաև առևտրային քարոզչության ձև է և նպատակ է հետապնդում հորդորելու տվյալ անձին՝ գնելու տվյալ ապրանքատեսակը: Թարգմանության ժամանակ փոխվում է դրա իմաստային կառուցվածքը, քանի որ միևնույն գովազդային խորհրդանիշները տարբեր ձևով են ընկալվում տարբեր լեզվամշակութային համայնքներում: Այսպես, օրինակ, Օննդյան տոներին կազմակերպվող ազգային վիճակախաղը իսպանական մշակույթի անքակտելի մասն է կազմում, որի ամենահայտնի գովազդներից վերջին տարիներին առանձնանում են El mayor premio es compartirlo (բառացի՝ լավագույն շահումը այն կիսելն է), En Navidad, todos somos un poco más humanos (Օննդյան տոներին բոլորս մի քիչ ավելի մարդկային ենք) գովազդները, որոնք աչքի են ընկնում իրենց ընդգծված հումանիստական բնույթով, թեև այն մշակույթներում, որտեղ վիճակախաղը կենսական խնդիրներ լուծելու մեծ հույսեր է ներշնչում, բառացի թարգմանելիս կորցնում են իրենց գործաբանական ներուժը: Նման տեքստերի թարգմանության ժամանակ, պահպանելով

հաղորդողի հաղորդակցական դիտավորությունը՝ «գնե՛ք այս ապրանքատեսակը», այսինքն՝ տվյալ տեքստի առանձնահատուկ գործառույթը, միաժամանակ պետք է հաշվի առնել, որ ընկալողի հոգեբանությունը, հետևաբար և փաստարկման տրամաբանությունը կարող են տարբեր լինել տարբեր լեզվամշակութային համայնքներում: Ինչպես նշում են Վ. Սդրբնիկովը և Օ. Պետրովան, գոյություն ունի դիալեկտիկական կապ ասույթի տրամաբանական կարգերի՝ հաղորդման, իմաստի և գործառույթի միջև, որի շնորհիվ անփոփոխակը ձեռք է բերում ամբողջական բնույթ և ներառում տեքստի տարբեր հայեցակետեր [3, էջ 278-279]: Տեքստի գործառույթը հարաբերական կախվածություն ունի ստորին աստիճաններից՝ իմաստից և հաղորդումից: Իսկ դա նշանակում է, որ տեքստի գործառույթը վերարտադրելու համար հարկ է վերարտադրել նաև հաղորդումն ու իմաստը, ինչպես, օրինակ գիտատեխնիկական, վարչագործարարական տեքստերը թարգմանելիս, որտեղ տեքստում ներառված տեղեկատվության հաղորդումը տեքստի գործառույթի հաղորդման նախապայմանն է: Գովազդային տեքստերի թարգմանության ժամանակ կարևոր է բնագրի տեղեկատվության պահպանումը, սակայն պետք է հաշվի առնել, որ անփոփոխակի բաղադրիչների կապը խիստ պայմանական է: Որոշ դեպքերում հարկ է հրաժարվել հաղորդումից՝ իմաստը, հետևաբար և տեքստի գործառույթը վերարտադրելու համար:

Անփոփոխակի քնությունը, նախ և առաջ, առնչվում է տեքստի իմաստային և գործաբանական հայեցակետերին: Անփոփոխակի իր սահմանման մեջ Ա. Շվեյցերը նշում է, որ թարգմանության ժամանակ անփոփոխ է մնում ելակետային հաղորդման բովանդակությունը (ոչ միայն իմաստային, այլ նաև գործաբանական), որը որոշվում է տվյալ հաղորդակցական ակտի գործառական բնութագրումներով, ինչպես նաև նրանց միջև հարաբերակցությամբ [9, էջ 39]: Նման դիրքորոշում է որդեգրել նաև Ջ. Լվովսկայան, որը անփոփոխակի իր բնորոշման մեջ հիմնվում է Ա. Լեոնտևի տեսակետի վրա, ըստ որի անփոփոխակը խոսքային արտահայտության ներքին ծրագիրն է, այն է՝ առարկայական-արտահայտչական կողմի գործառական առումով «ձանրաբեռնված» իմաստային տարբերի համակարգը կամ էլ գործողությունները նման տարբերի հանդեպ [6, էջ 72]: Ընթերցողի վրա որոշակի ներգործություն թողնելու նպատակով հեղինակը մշակում է իր խոսքային գործունեության ներքին ծրագիրը, որը կազմում է տեքստի գործաբանական ենթակառուցվածքը: Ըստ Լվովսկայայի՝ տեքստի իմաստային կառուցվածքում կարելի է առանձնացնել 3 բաղադրիչ՝ խոսքային

իրադրություն, գործաբանական և լեզվական (առարկայական-հասկացական) ենթակառուցվածք, որոնցից առաջին երկուսը միշտ պետք է անփոփոխ մնան թարգմանության ժամանակ [7, էջ 154-156]: Իսկ իմաստային ենթակառուցվածքը կարող է փոխվել՝ հաշվի առնելով տեքստի հեղինակի հաղորդակցական դիտավորությունը և խոսքային իրադրությունը, այսինքն՝ անփոփոխակը թարգմանության մեջ ոչ թե բացարձակ, այլ հարաբերական հասկացություն է՝ տեքստի իմաստային բաղադրիչի հարաբերակցությունը գործաբանական և իրադրային բաղադրիչների նկատմամբ:

Թարգմանության մեկնողական կաղապարներում հանդիպում ենք անփոփոխակի ընկալման այլ դիրքորոշման: Հայտնի է, որ թարգմանությունը նախ և առաջ մեկնողական ակտ է: Այսպես, ըստ Լ. Վենուտիի՝ լեզուն երբեք չի կարող պարփակել կամ առաջ բերել որևէ անփոփոխակ. այն ակտիվ և կաղապարող ուժ է, որն իր հերթին կաղապարվում է տվյալ լեզվակրի կողմից: Ներմուծելով իր մեկնաբանությունը՝ թարգմանիչը փորձում է ֆիքսել այդ փոփոխելիությունը՝ նկատի ունենալով նաև հնարավոր այլ նույնիսկ մրցակից մեկնաբանությունների գոյությունը: Չուտ մեկնողական այս կաղապարը ներկայացնելով՝ Վենուտին չի ժխտում թարգմանող և թարգմանվող տեքստերի միջև ձևական և իմաստային համապատասխանության գոյության գաղափարը, ավելին, նա պնդում է, որ այս տիպի ամեն մի համապատասխանություն ենթարկվում է որոշակի մեկնողական վերլուծության, որն արմատապես որոշվում է թիրախ լեզվի և մշակույթի կողմից [11, էջ 164-165]:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ անփոփոխակի ընկալումն ու մեկնաբանությունը տարբերվում է լեզվաբանական և թարգմանաբանական գրականության մեջ, իսկ թարգմանաբանության մեջ թարգմանող և թարգմանվող տեքստերի համընդհանուր

հայեցակերպի, այն է՝ անփոփոխակի շուրջ առկա են տարբեր մեկնաբանություններ: Տվյալ քննությունը հնարավորություն է ընձեռում կատարել հետևյալ եզրակացությունները.

1. Լեզվաբանության մեջ անփոփոխակը դիտարկվում է որպես լեզվական միավոր (հնչույթ, ձևույթ, բառույթ, իմաստույթ, շարահյուսույթ), որն ի հայտ է գալիս վերացարկման արդյունքում, ունի իդեալական էություն և ներառում է իր կոնկրետ իրացումների բոլոր ընդհանուր հատկանիշները: Բացի այդ, լեզվաբանության մեջ հայտնի է նաև անփոփոխակի մի այլ ընկալում, երբ այն դիտվում է որպես լեզվական մի իրողություն, որը դրսևորվում է իմաստի ընդհանրությամբ կամ վերաբերության նույնականությամբ:

2. Թարգմանաբանության մեջ ակնհայտ է անփոփոխակի ընկալման՝ մեկը մյուսից տարբերվող երկու մոտեցում: Մի կողմից՝ այն ընկալվում է որպես մտքի անփոփոխ մեծություն, որոշակի վերացարկում, որն արտահայտվում է մտքի բովանդակության և նրա խոսքային արտահայտության բազմազանության միջև առկա անհամապատասխանությամբ՝ հաշվի առնելով, որ լեզուն և մտածողությունը փոխկապակցված, փոխալայմանավորված, բայց և միաժամանակ տարբեր երևույթներ են: Մյուս կողմից՝ անփոփոխակը բնագրի և թարգմանության տեքստերի այն ընդհանուր տարրն է (ըստ տարբեր հեղինակների՝ իրադրություն, կառուցվածք, տեղեկատվություն, գործառույթ, ոճ և այլն), որն անփոփոխ է մնում բոլոր թարգմանական վերափոխումների արդյունքում և որոշվում է հաղորդման իմաստային ու գործաբանական հայեցակերպերի և խոսքային իրադրության յուրահատուկ հարաբերակցությամբ:

3. Թարգմանության մեկնողական տեսությունների տեսանկյունից անփոփոխակը հարաբերական հասկացություն է, որն անալայմանորեն ենթադրում է որոշակի մեկնողական ակտ՝ թիրախ լեզվի և մշակույթի առանձնահատկությունների տեսանկյունից:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Պետրոսյան, Հ. Ջ. Հայերենագիտական բառարան, Երևան, Հայաստան, 1987:
2. Бархударов Л.С. Общелингвистическое значение перевода.- В кн. Теория и практика перевода. М., 1962.
3. Сдобников В.В., Петрова О. В., Теория перевода. Москва: Восток-Запад, 2006.
4. Стрелковский Г.М., Латышев Л. К. Научно-технический перевод. М.: Просвещение, 1980.
5. Джаукян Г. Б. Универсальная теория языка. Прологомены к субстанциональной лингвистике. М.: Институт языкознания РАН, 1999.
6. Леонтьев А. А. Психоллингвистические единицы и порождение речевого высказывания. М., 1969.
7. Львовская З. Д. Теоретические проблемы перевода (на материале испанского языка). М.: Высшая школа, 1985.
8. Миньяр-Белоручев, Р. К. Теория и методы перевода. М.: Московский лицей, 1996.
9. Швейцер А. Д. К проблеме лингвистического изучения процесса перевода //«Вопросы языкознания», 1970, N4..
10. Espinosa A. M. Cuentos populares recogidos de la tradición oral de España. Madrid: Editorial Consejo superior de investigaciones científicas, 2009.
11. Venuti, L. La traducción: entre lo universal y lo local. *en* Tópicos del seminario (25), Puebla, 2011.

REFERENCES

1. Petrosyan H. Z. Armenological dictionary. Yerevan: «Hayastan», 1987.
2. Barkhudarov L. S. General linguistic meaning of translation // Theory and practice of translation. Moscow, 1962.
3. Sdobnikov V. V., Petrova O. V. Theory of translation. Moscow: «Vostok-Zapad», 2006.
4. Strelkovsky G. M., Latishev L. K. Scientific-technical translation. Moscow: «Prosvecheniye», 1980.
5. Djaukian G. B. Universal theory of language. Prolegomena to substantial linguistics. Moscow: The Institute of linguistics, Russian Academy of Sciences, 1999.
6. Leontev A. A. Psycholinguistic units and speech generation. Moscow, 1969.
7. Lvovskaya Z. Theoretical problems of translation (based on Spanish language material). Moscow: Vyshaya shkola, 1985.
8. Menyar-Beloruichev R. K. Translation theory and methods. Moscow: Moskovskiy Licey, 1996.
9. Shveytser, On the problem of the linguistic study of the translation process// Linguistic issues, 1970, N4.

On some aspects of study of invariant in translation

A. G. Baghdasaryan

Abstract. The article is dedicated to the study of the equivalent in translation based on different aspects regarding the issue. The study led to the conclusion that the equivalent is a common element of the source and translated texts (situation, information, function, style, structure, etc), which is determined by the communicative intention of the author of the original text, the functional-communicative characteristics and also by the peculiarities of the translated language and culture.

Keywords: *equivalent, translation, adequacy, communicative intention, functional-communicative aspect of utterance.*

О некоторых аспектах изучения инварианта в переводе

А. Г. Багдасарян

Аннотация. Данная статья посвящается изучению инварианта в переводе, основываясь на разных аспектах этого вопроса. Исследования заключаются в установлении, что инвариант является общим элементом текстов подлинника и перевода (ситуация, информация, функция, стиль, структура и т.д.), который определяется коммуникативной интенцией автора текста оригинала, функционально-коммуникативными характеристиками данного высказывания, а также особенностями переводящего языка и его культуры.

Ключевые слова: *инвариант, перевод, адекватность, коммуникативная интенция, функционально-коммуникативный аспект высказывания.*

Stylistic means of the cohesion implementation in Stephen King's fiction (case study of the novel "Storm of the Century")

T. Borysova

Kherson State University, Kherson, Ukraine
Corresponding author. E-mail: taipi13ram@bigmir.net

Paper received 17.03.18; Accepted for publication 25.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-03>

Abstract. The article is devoted to the issue of the cohesion as the text category in modern linguistics and stylistic means of its implementation on the material of the story by Stephen King "Storm of the Century". The different types of linguistic units that are used to create explicit connectivity in the literary text are identified, their functions in fiction are analyzed in the course of our investigation. Particular attention is paid to the repetition and personalization as well, that dominate in the text that serves as our study material.

Keywords: *category of coherence, cohesion, personification, repetition, implicit, explicit.*

Our investigation is devoted to the issue of the cohesion as the text category (the category of coherence) in modern linguistics and stylistic means of its implementation on the material of the novel by Stephen King "Storm of the Century". The study of the specifics of the implementation of the category of coherence is an important aspect that has been actively developing in the last decades in such field of linguistics as Textology. A distinctive feature of the theory of the text is the approach to the text as a structural unity - the hierarchy of interrelated elements, while the constituent text units, having the dual nature of the word sign, which has a meaning and a formal embodiment, can, in some cases, coincide in volume with the text itself or associate with such units as a paragraph or a period.

There is a certain system of implementation of the category of coherence, which reflects the basic characteristics of the text as a multidimensional unit, correlated simultaneously with the structure and with the syntagmatic indicators of the language. The study of ways to implement the category of coherence in the literary text is necessary both in theoretical terms (as one of the stages of complex interpretation of the text), and in the pragmatic (the study of the linguistic nature of the text).

Topicality of the problem of this article is determined by the fact that on the material of the literary text we investigate the problems of identifying the linguistic nature of the text in general, the relation of the category of coherence and the category of integrity, the relationship of implicit and explicit means of connectivity, which leads to the general problem of meaning in linguistics. Studying various means of implementing the category of coherence in a literary text we also take into account the achievements of other sciences: psycholinguistics, which studies the processes of perception and formation of language; semiotics, which explores the most common features in the structure and functioning of various sign systems that operate in human society; literary studies, which task is to study the imagery and ideological content of the work of art, its connection with a certain epoch and the reflection of this connection in specific linguistic features. Approaches to the study of the peculiarities of the psychology of the author, which is hidden in the text, is also taken into account; formal logic that studies the general laws of human thinking and reveals the connection between language, thinking and other sciences. The main categories of the text are categories of integrity and coherence, which

have common semantic (meaningful) indicators in terms of the implementation of global implicit connectivity.

Investigating coherence as a linguistic category of the text, many authors agree that in contrast to connectivity it is a purely informative property of the text (V.O. Lukin, A.I. Novikov, N.S. Valgina, etc. [4; 5; 2]). Emphasizing the semantic characteristics of coherence, researchers contrast these two categories as meaningful (integrity) and formal (cohesion). Since the text itself is a multi-dimensional phenomenon, an association consisting of linguistic units of different levels, the category of coherence functions at different levels of the text, combining the elements of the text (and not only the linguistic signs) into a single whole. The basic text-forming function of this category is the semantic correlation of the components of the text.

The category of coherence reflects the logical-semantic relations and relations between units of different language levels, which function in the structure of the text, and has two main methods of implementation: explicit and implicit. The dominant type of cohesion within a literary text is the implicit connectivity based on the unexpressed meanings arising in syntagmatic relations and expressiveness (components of the general knowledge of the author and the reader, that is, information that is known to the participants of the communication). Explicit connectivity is traditionally explored taking into account several types, based on the linguistic medium, serving as a brace of utterances in the text. Different types of connectivity are thoroughly explored in Textology investigations (L.G. Babenko, K.A. Filippov, N.V. Shevchenko and others. [1; 6; 8]). There are traditionally distinguished:

1) Phonetic means of cohesion, which do not relate to linguistic signs, but in literary texts, especially in poetic, the phonetic consonance is often the main means of creating a coherent text. Then we speak of the sound recording, which consists in picking up words with repeating sounds - vowels and consonants. Depending on the repetition of specific sounds, assonance (repetition of vowels), alliteration (repetition of consonants) and sound repetitions are differentiated.

2) Lexical means of implementing a category of connectivity; they are more significant in the semantic and functional aspects, as it is at the lexical level of the text that the main semantic load lies in the implementation of the idea of the work. This structural duality of the word allows it to act in various relations with other identical,

similar, correlated or opposed units. To lexical means of cohesion various types of repetition are usually included.

3) Explicit grammatical means of connectivity (traditionally combining the morphological and syntactic braces of statements, between which it is not always possible to draw a definite boundary: the prevailing of certain parts of speech in the text fragment; aspectual-temporal and modal correlation statements in the fragment of the text; syntactic parallel structures etc.

The novel under our analysis – "Storm of the Century" – is written in unusual format, actually it is a screenplay, so here are no vast descriptions, just characters' dialogues and the author's remarks concerning the setting. The story depicts a small island community experiencing a terrible winter storm. Having dealt with storms like that before, the town wasn't too worried about it at first. Unfortunately, the new one is bringing in more than just snow and wind, with the arrival of the storm Andre Linoge, the mysterious murderer, comes. Thus, the snow is not just used the basic element of the setting, but embodies the danger, horrific threat as well.

The analysis of S. King's novel shows that strain and emotions in the descriptions of the snow storm "of the century" are primarily transmitted by the author through the use of different types of repetition. Repetition is an important means of achieving the textual coherence and unity, with the help of which the author "switches" from one subject to another [7]. Therefore, repetition becomes a kind of background against which other semantic elements of the text seem brighter.

According to D. Tannen, the stylistic device of repetition contributes to a better understanding of the message contained in the text, because "the reader's attention, in the first place, is attracted by new information, and the information already known serves as the background necessary for a better perception of the new material" [9, p. 167]. On the base of the frequency of speech units in fiction new aesthetic signs emerge – the so-called key phrases or motifs. The re-emergence of any phrase makes the reader to return to its first application, causing the re-consideration which shows differences in meaning. One of the means of distinguishing leitmotif in the text is a "through" repetition, which also serves as a tool for architectonics and text styling. The leitmotif is repeated in the text several times, and each time it may become variational. Such repetitions, located remotely, contribute to the enrichment of meaning, emotional strain, leading the reader to the climax in the book [3]. For example, in the text under analysis we found the following fragments in the function of key phrases: ...driving snow..(13 fragments registered throughout the text), ...blowing snow..(17 fragments) ...billowing snow...(7 fragments). Howling snow...(12 fragments).

The intensity of the flurry and the presence of the snow everywhere is emphasized with numerous repetition of compounds with the component snow. Nouns: snowsteps (1 unit registered in the text), snowsuit (2 units), snow-friendly (1 unit), snowpants (1 unit), snowbank (3 units), snowshoes (3 units), snowmobiles (16 units), snowfield (4 units), snowstorm (3 units), snowbird (3 units), snowdrift (4 units). Adjectives: snow-caked (2 units), snow-covered (6 units), snow-choked (2 units), snow-filled (1 unit), snow-clogged (1unit).

A repeated use of capitalization in the text of the novel (more than 2000 fragments registered) serves to the emotional amplification and the effect of increasing the expression voltage:

Now there is only the WIND and the BLOWING SNOW. WIND is SHRIEKING.

The WIND RISES in a SHRIEK.

The WIND SCREAMS.

The WIND SHRIEKS, the SNOW SHEETS...

...a WILDERNESS OF SNOW...

SNOW SWIRLS and the WIND HOWLS..

The storm is HOWLING

DRIVING SNOW

BLINDING SNOWSTORM.

He opens the door and gets out into the HOWLING STORM.

...HOWLING WIND and DRIVING SNOW just outside.

As we see from the examples given above, the effect of the repetition and capitalization is intensified with the stylistic device of personification (it causes the readers' association of the snow and the wind with a wild dangerous beast), which plays an important role in creating the image of the predatory snow world, where the characters have appeared in the novel:

The WIND SHRIEKS.

WIND HOWLS.

WIND MOANS.

The WIND RISES in a SHRIEK.

Screaming blizzard.

Snow puffs.

...this place feels spooky, with the minimal lighting supplied by the gennie and the WIND SCREAMING outside.

In the author's description of the threatening snow storm which brought an eerie murderer to the town, we also constantly find the image of Death and objects connected with it (ghosts, burial, monster, death of choke etc.) which produce terrible, frightening impression. In the following examples these scary images are intensified with the help of epithet, simile and metaphor:

...And leaning against the milk box, buried to half its length in a snowdrift, is LINOGE'S CANE.

Snow is beautiful; snow is deadly; ...

The snowmobile ... is almost buried in snow.

...the lampposts are buried halfway to their light globes.

A cane comes down, burying itself in the snow...

Three stages of snow-dressing, from a few inches to total burial.

The BLINKER LIGHT GOES DEAD. So do all the other brave little lights...

The snow falling so fast and hard...that the buildings looked like ghosts.

The streets are snow-choked.

... Its headlights cut twin cones through the snow-choked air.

...the heaters are almost buried in snow.

...Main Street is buried under at least four feet of snow...

...The stores have been all but buried under MONSTER DRIFTS.

...She skis on toward the town hall, which is also buried in drifts.

The cupola with the memorial bell in it is almost buried, and the brick town hall building itself looks ghostly.

The lighthouse is hardly there, only a dim white ghost in the swirling snow.

SNOW SWIRLS into the room, twisting in ghostly cyclones.

The sheers billow like ghostly arms.

Snow falling so thick and fast that the store looks like a ghost...

...we really can't see much at all now except for a couple of houses and some ghostly trees...

In the following examples of simile the snow, being traditionally a synonym of purity, is compared with not dangerous, yet unpleasant, unclean objects:

Snow...like bundles of dirty laundry.

Snow...it's scattered across the shoulders of his topcoat like dandruff.

Besides, in the text of the novel the snow is constantly unified with the darkness thus creating unusual association (white darkness):

He disappears into the dark and the snow.

Then it got dark again. At first I thought it was night, but it wasn't. It was the storm clouds.

THE PREACHER melts into DARKNESS ... but a snowy DARKNESS.

JOANNA... slips out the back door into the HOWLING DARK.

The picture of a horrible disaster is also created with the help of hyperbole and metaphoric comparisons of snow with disturbing images of a tidal wave, a web of a dangerous spider, a veil of a wizard:

We're talking hurricane-force winds and phenomenal amounts of snow, combining to create the sort of drifting you normally only see on the Arctic tundra.

Bearing down on it through the HOWLING SNOW is a huge wave almost a tidal wave.

Snow like like torn strands of cobweb.

Snow is also a veil, like the one the magician uses to hide his sleight of hand

Thus, the analysis of the novel "Storm of the Century" by Stephen King made it possible to come to the conclusion that among the stylistic means of the coherence implementation the use of repetition dominated throughout the text. Personification that allowed the reader to get a holistic view of the threatening predatory snow storm that is able to kill, "choke", "bury" the characters was also extensively used, as well as the repeated epithets and simile which, being intensified with the help of capitalization, created the image of the "deadly" supernatural force.

REFERENCES

1. Babenko L.G. Linguistic analysis of a literary text / L.G.Babenko, Yu.V.Kazarin. – M.: Flint Science. – 496 p.
2. Valgina N.S. The theory of the text / N.S.Valgina. – M.: Logos, 2003. – 250 p.
3. Kozhevnikova K. On the connectivity aspects of the text as a whole / K. Kozhevnikova // Syntax of a text. – M., 1979. – №7. – P. 49 – 68.
4. Lukin V.A. Literary Text: Fundamentals of linguistic theory and analysis of elements. Textbook for philological specialties. / V.A. Lukin. – M.: Publishing House "Os-89", 1999. – 192 p.
5. Novikov A.I. Text and its semantic dominants / Ed. N.V. Vasilyeva, N.M. Nesterova, N.P. Peshkova. – M.: Institute of Linguistics, 2007. – 224 p.
6. Filippov K.A. Text Linguistics: lectures / K.A.Filippov. – St. Petersburg: Publishing house of St. Petersburg University, 2003. – 336 p.
7. Harlamova T.V. Text-forming means in oral speech (on the material of Russian and English languages) / T.V.Harlamova. – Saratov: Publishing House of Sarat. University Press, 2000. – 305 p.
8. Shevchenko N.V. Essentials of text linguistics: a tutorial/N.V. Shevchenko. – M.: Prior-izdat, 2003. – 160 p.
9. Tannen D. Transcription conventions from Talking Voices: Repetition, Dialog and Imagery in Conversational Discourse / D. Tannen. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 256 p.
10. URL:http://allking.ru/books/texts/storm_of_the_century/

Стилистические средства реализации категории связности в художественных произведениях Стивена Кинга (на материале романа "Storm of the Century")

Т. Борисова

Аннотация. Статья посвящена вопросу категории связности в современной лингвистике и стилистическим средствам реализации этой категории на материале рассказа Стивена Кинга "Storm of the Century". Определяются различные типы языковых средств, используемых для создания эксплицитной связности, анализируются их функции в художественном тексте. Особое внимание уделяется таким стилистическим средствам, как персонификация, метафора, образное сравнение, а также повтор, который доминирует в произведении, служащем материалом исследования.

Ключевые слова: категория связности, когезия, персонификация, повтор, имплицитность, эксплицитность.

Міфопоетична космологія в символістській поезії В. Свідзінського

Д. О. Чистяк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: dmytro.tchystiak@gmail.com

Paper received 29.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-04>

Анотація. У статті здійснено моделювання вербалізації космологічної картини світу в поетичних текстах видатного українського письменника Володимира Свідзінського у контексті концептуальної картини світу в мові українських поетів-символістів. У центрі картини світу поета постає СОНЦЕ як корелят ВОГНЮ, протиставлений БЕЗОДНІ ПІТЬМИ. У мікрокосмічному змалюванні індивідуальних бачень ПРИРОДИ автор убаचाє макрокосм, а з погляду ВІЧНОСТІ авторська опозиція МОРЕ–ПОЛЕ набуває не просторового, а часового значення; поряд із тим, від першоелементів буття невіддільні ЛЮДИНА-ТВОРЕЦЬ і ТВОРЧЕ СЛОВО.

Ключові слова: символізм, космогонія, концептосистема, міф, текст.

У філологічній науці та суміжних наукових дисциплінах зростає інтерес до проблеми виявлення структурних і семантичних зв'язків, генерованих у мовній системі особливостями міфологічного світовідчуття. Можна зауважити, що ці явища вписуються у ширший контекст міждисциплінарних студій, які мають на меті розкрити закономірності функціонування структур, що генерують процес знакоутворення на ментальному рівні. Актуальність виявлення міфопоетичної космогонії в мові художнього тексту обґрунтовується нуклеарною структурою міфопоетичного субстрату в процесі художньої концептуалізації. Останнім часом у філологічній науці активізуються актуальні дослідження мовних картин світу, етнічних концептосфер і «міфів етносу», які розкривають специфіку взаємодії мовних явищ через аналіз різних рівнів семіосфери культури, розглянуті в міфопоетичному аспекті у працях П. Брунеля, О. Веселовського, М.-К. Гюе-Брішар, Ж. Дюрана, М. Еліаде, Р. Жірара, І. Зварича, О. Колесника, О. Косарева, Н. Лисюк, Є. Мелетинського, А. Слухай, Н. Слухай, В. Топорова, І. Франк-Каменецького, Н. Фрая, О. Фрейденберг. У цьому контексті перспективним видається поширення запропонованої нами методики лінгвопоетичного аналізу [6; 7] давньогрецького міфологічного інтертексту у франкомовному художньому тексті (на матеріалі драматургії М. Метерлінка) на ширші текстові масиви, передусім на дослідження художньої мови представників українського символізму, що дозволить розпочати вирішення проблеми космологічної семантики в художньому тексті.

Метою даної статті є моделювання вербалізації космогонічної картини світу в поетичних текстах видатного українського поета В. Свідзінського, визначеного Я. Славутичем як «тонкий майстер символістичних мініатюр (з великою домішкою імпресіонізму)» [4, с. 17].

Як зауважила С. Белєвцова, автор послугується не тільки міфологемами першоелементів буття як проявів первісної єдності світу, а й людину-творця вміщує в міфологізований простір, бо саме в ньому слово набуває особливої здатності [2, с. 113]. Іншими словами, йдеться про вербалізацію космологічних концептів, включаючи не тільки ПЕРШОЕЛЕМЕНТИ БУТТЯ, а й ЛЮДИНУ-ТВОРЦЯ і ТВОРЧЕ СЛОВО. Космологізм – типова риса міфологічного тексту,

пов'язаного з ритуалом; ця особливість у більш або менш редукованому вигляді репрезентована й у традиційних фольклорних текстах. Вербалізуючи концепти ЛЮДИНИ-ТВОРЦЯ і ТВОРЧОГО СЛОВА, поет і сам виступав як деміург-мовотворець [1].

Е.С. Соловей відзначає, що в поетичних текстах В. Свідзінського «звідусіль обступає людину таємничий космос природного буття у його незбагненній «доцільності без цілі»: щедрості народжень, незумисній жорстокості неминучих умирань і зникнень... Вся веремія цвітіння, дозрівання, зов'явання і позірних зникнень постає перед взором поета у стрункій упорядкованості природних ритмів, у невимушеній та граційній неподібності денних і нічних, весняних, літніх чи осінніх своїх подоб» [5, с. 7]. Іншими словами, як буде показано нижче, йдеться про міфологічну космологію світобачення з посиленою увагою до першопочатків, фольклорно-епічне відчуття часу, діалектику ЖИТТЯ і СМЕРТІ, МИНУЛОГО і МАЙБУТНЬОГО, МАКРОКОСМУ-ВСЕСВІТУ і МІКРОКОСМУ-ЛЮДИНИ з її індивідуальними інтимними почуттями. Зазначена дослідниця підкреслює, що досліджуваний автор збагачував національну поезію новими темами й формами, привносив у неї «небувалі мотиви, нечувані інтонації» й водночас поглиблював зв'язки з традицією, зокрема фольклорно-міфологічною; «метаморфози та первітлення в його поезії позначені міфологічною первісною справжністю» [5, с. 14].

Нами опрацьовано 330 поетичних текстів В. Свідзінського загальним обсягом понад 25000 слововживань за виданням [3]. Виокремлено тексти, де своєрідність ККС і МКС автора вербалізована найбільшою мірою індивідуально, репрезентуючи здійснене ним творче переосмислення як народної, так і літературної традицій. З'ясовано, що ККС і МКС Володимира Свідзінського зазнали істотного впливу фольклорного світобачення (де домінантним залишається дохристиянський вектор) із відповідним арсеналом вербалізаторів, з одного боку, і античної (греко-римської) культури, з другого боку. Здійснюючи художнє моделювання народнопоетичних текстів (зокрема, веснянок), автор продовжує мовну стихію фольклору, входить у неї і водночас дає власний індивідуальний варіант тексту, реалізуючи можливість своєрідної вербалізації тією або тією мірою переосмислених фольклорних (у своїй основі міфологіч-

них) концептів. В. Свідзінський – також автор трьох віршованих (ритмічно оформлених як епічні тексти, подібні до давньокиївських билин та українських народних дум) казок «Сопілка», «Чудесна тростка» та «Кий» [3, с. 278–295]. Серед різноманітних результатів перекладацької діяльності автора слід відзначити твори Гесіода, вірменський епос «Давид Сасунський» і особливо «Слово о полку Ігоревім», концептуальна картина світу і виражальні засоби якого поєднують потужну фольклорну спадщину з глибоким язичницьким корінням, загальноєвропейські й сусідні східні літературні традиції та творчу, зокрема й мовну, індивідуальність автора.

Вірш «Вже хутко день» зі збірки 1922 р. «Ліричні поезії» [3, с. 15] постає як **сакральний текст**, імпліцитно орієнтований на стародавні (зокрема, давньогрецькі) культові тексти, де міф нероздільний із ритуалом, оповідь – зі священнодією. Концептуальна формула першої строфи ДЕНЬ – МІСЯЦЬ – СОН – НЕБЕСА – СХІД – СУЗІР'Я ОРІОН, четвертої – ПІТЬМА – КРОВ – ЗЕМЛЯ – ЦВІТ – ПЛІД. Визначені формули дозволяють зробити висновок про космогонічність як семантичну домінанту тексту: автор моделює світанок як щоденне народження природи, що певною мірою корелює з давньоєгипетською ідеєю щоденної появи сонця-бога після тяжкої боротьби з підземними темними силами і давньогрецькою філософською ідеєю щоденного відродження денного світила, найчіткіше сформульованою Гераклітом («Сонце новеє щоденно»). Такі паралелі набувають особливої релевантності в контексті загальноприйнятої ідеї про домінантність сонячної символіки в поетичних текстах досліджуваного автора.

Вірш «Як важко дихає ся ніч» із тієї самої збірки [3, с. 24] містить послідовність концептів НІЧ – ВОГОНЬ – ЛОНО – ПЛЕЧІ – КОСА – БЛИСКАВКА – БЕЗОДНЯ ПІТЬМИ – ХМАРА – ЗІР – ПОЛУМ'Я – УСТА – БУРЯ – СВІТ – ПІТЬМА – МИЛА – СЕРЦЕ. Тут бачимо переплітання двох рядів концептів – космологічного і антропного, синтез яких репрезентує основну форму втілення принципу психологічного паралелізму академіка О.М. Веселовського, що передбачає співвіднесення (у фольклорних текстах, які становлять результат вербалізації архаїчного міфологічного мислення) ПРИРОДИ, МАКРОКОСМУ і ЛЮДИНИ, МІКРОКОСМУ – пор. філософську концепцію Г.С. Сковороди. Перший концептуальний ланцюжок репрезентує зазвичай епічні тексти, які нагадує й урочиста ритміка розглядової поезії (восьмистопний ямб). Автор вплітає образ людини, конкретно дівчини, інтимних почуттів в епічне космологічне полотно, підкреслюючи вагомість кожного поруху людського серця. Два відзначені вектори – макрокосмічний і мікрокосмічний – певною мірою ізоморфні міфопоетичному світобаченню Гесіода, який у поемі «Походження богів» уплітає елементи мікрокосму (подробіці біографій богів і героїв) у широке макрокосмічне полотно, а в поемі «Роботи і дні», навпаки, скралізує описуваний мікрокосм елементами макрокосму (передусім історією п'яти людських генерацій).

Близьким за семантикою міфопоетичних концептів і виражальними засобами їх вербалізації є вірш «При-

плив» із вищезгаданої збірки [3, с. 26]. Його концептуальна формула МІСЯЦЬ – НЕБО (вербалізатор *блакить*) – ЧАРИ – МОРЯ, ВОДИ, ХВИЛІ – БЕРЕГ, КАМІНЬ, СКЕЛІ – МРЕЦЬ – Я – ТИ – ЛЮБОВ. У заключній строфі автор прямо ототожнює ліричного героя з *буїним морем*, а об'єкт його кохання з холодним нечутливим місяцем. Є підстави зробити висновок про космологізм інтимних почуттів авторського ліричного героя, що цілковито відповідає принципів ритуалознавчій і міфознавчій тезі М. Єліаде про відтворення в кожному ритуалі (який тією або іншою мірою може заступати міфологічна оповідь про священнодії) першопочаткового космогонічного акту. Поетичний текст «У тьмі, як море, сад шумів» [3, с. 30] так само сполучає епічну космогонію-космологію і мікрокосм інтимної лірики. Концептуальна формула першої строфи ТЬМА – МОРЕ – САД – ОГНЕННІ КРИЛА – ВОДА – ГРІМ. Далі текст поступово зосереджується на вербалізації концептів, що репрезентують інтимні почуття ліричного героя.

Ще один приклад синтезу макрокосму й мікрокосму, епічного масштабу і психологічної ліричності – поезія «Із огневого джерела» зі збірки 1927 р. «Вересень» [3, с. 57]. Концептуальна формула тексту: ВОГОНЬ (*огневе джерело*) – НЕБО (*небесне поле*) – ДЕРЕВА (*древа лісові*) – ПРОМЕНІ – НІЧ (*погаслий день*) – СНІГ (*позолотився мертвий сніг*) – ТИ – ВЕСНА – СОНЦЕ (*сонячний пожег*) – СНИ – СВІТАЧ. Поезія «В часи давньоминулі» (Свідзінський, с. 36–37) вербалізує концептуальну опозицію МОРЕ – ПОЛЕ, однак не як просторову, а як часову: море на місці теперішнього поля існувало мільйони років тому – так підкреслений масштаб утіленого в тексті епічного світобачення. Перетворення моря на поле – тривалий космогонічний акт. Поряд із тим наявні приклади поетичних текстів В. Свідзінського, як от «На заході» (Свідзінський, с. 39) де мікрохронологія (вечір певного дня) епічно інтерпретована в космогонічно-космологічному ключі. На підтвердження сказанного розглянемо концептуальну формулу перших двох строф названого поетичного тексту: СНІГ – СТЕПИ – СЕРЦЕ – ЗАХІД – БЕЗОДНЯ ОГНЕВА – СОНЦЕ – ЛІСИ – ЗОРЯ – ВІТЕР. Гімн сонцю, що моделює подібні давньогрецькі та давньоримські тексти, включений до поетичного тексту «Давніх літ сон солодкий» зі збірки 1927 р. «Вересень» [3, с. 53–54]: *І от розкривається небо, // І тисячі сонць закружляли вгорі, // Тисячі сонць, над полями зеленими, // Плавлють, палають, гудуть веретенами, // І позовкла земля, // Почорніла, дихнула вогнем.*

Інтерпретуючи глибинні фольклорно-міфологічні джерела концептуалізації СОНЦЯ В. Свідзінським, слід звернути увагу на те, що в язичницькому пантеоні Володимира Великого, згідно з повідомленням «Повісті временних літ» під 980 р., було 6 богів (Перун, Хорс, Дажбог, Стрибог, Симаргл та Мокош), серед яких перший – бог грому і покровитель князівської дружини (образ і ім'я праіндоєвропейського походження), тоді як другий і третій – боги Сонця, що свідчить про особливу увагу до цього світила в дохристиянській ідеології й культурі Київської Русі. Культ Сонця посідає особливе місце й у «Слові о полку Ігоревім», що зберігає глибинну язичницьку міфопоетичну

концептосферу навіть через два століття після державного запровадження християнства у 988 р. Не випадково два головні свята дохристиянської Русі – Коляда і Купала – прив'язані до двох ключових подій сонячного року, а саме зимового і літнього сонцестоянь. Отже, «сонцепоклонництво» В. Свідзінського є по суті відживленням (авторською ревербалізацією) важливого концепту дохристиянської міфології, створення новітньої «вторинної міфології», очевидно, й не без впливу концептосистеми греко-римської античності.

Таким чином, дослідження поетичного мовлення символістських текстів В. Свідзінського дозволяє виділити такі їх риси, як: фольклорний міфологізм, поглиблений індивідуально-авторським сприйняттям діалектики буття ЛЮДИНИ і КОСМОСУ, – на рівні світоглядної основи творчості; епічна ритміка – на рівні складової будови рядка (довгі рядки, переважно ямбічний розмір або амфібрахій); поєднання тради-

ційних фольклорних виражальних засобів із індивідуально-авторськими вербалізаторами міфопоетичної концептосистеми письменника – на лексико-семантичному рівні; набір концептів, що моделюють космогонію-космологію першопочатків буття всесвіту – на рівні концептуальних формул поетичних текстів; уплетення людини як мікрокосму, людської долі, інтимних почуттів у макрокосмічний часопростір універсуму – на рівні вербалізації концептуальної картини світу в цілому. Отже, центр космології В. Свідзінського – СОНЦЕ. З ним корелює ВОГОНЬ, протиставлений БЕЗОДНІ ПІТЬМИ. У МІКРОКОСМІЧНИХ картинах індивідуальних бачень ПРИРОДИ автор убачає МАКРОКОСМ. З погляду ВІЧНОСТІ авторська опозиція МОРЕ–ПОЛЕ набуває не просторового, а часового значення. Від ПЕРШОЕЛЕМЕНТІВ БУТТЯ невіддільні ЛЮДИНА-ТВОРЕЦЬ і ТВОРЧЕ СЛОВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белевцова С.О. Мовотворчість Володимира Свідзінського: перспективи і розвиток // Лінгвістичні дослідження. – 2006. – Вип. 20. – С.90–94.
2. Белевцова С.О. Особливості реалізації міфологем у межах естетики символізму й неокласицизму (на матеріалі творчості В. Свідзінського та М. Драй-Хмари) // Лінгвістичні дослідження. – 2014. – Вип. 37. – С. 110–116.
3. Свідзінський В.Ю. Поезії. – Харків: Фоліо, 2013. – 348 с.
4. Славутич Я. Модерна українська поезія. – Філадельфія: Америка, 1950. – 71 с.
5. Соловей Е.С. Поезія як свобода // Свідзінський В.Ю. Поезії. – Харків: Фоліо, 2013. – С. 3–12.
6. Чистяк Д.О. Лінгвоміфопоетичний аналіз художнього тексту. – К.: Журнал «Радуга», 2015. – 138 с.
7. Чистяк Д. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі. – К.: Журнал «Радуга», 2016. – 272 с.

REFERENCES

1. Belevtsova S. O. Linguistic innovations of Volodymyr Svidzinskiy: perspectives and development // Linguistic Studies, 2006. Vol. 20. P. 90-94.
2. Belevtsova S. O. Peculiarities of realization of mythologemes in the neoclassical and symbolist aesthetics // Linguistic Studies, 2014. Vol. 37. P. 110-116.
3. Slavutych Y. Modern Ukrainian poetry. Philadelphia: America, 1950. 71 p.
4. Solovey E. S. Poetry as liberty // Svidzinskiy V. Y. Poetry. Kharkiv, Folio, 2013. P. 3-12.
5. Svidzinskiy V. Y. Poetry. Kharkiv, Folio, 2013. 348 p.
6. Chystiak D. O. Linguomythopoeic analysis of the literary text. Kyiv, Raduga, 2015. 138 p.
7. Chystiak D. O. The mythopoeic worldview in the Belgian Symbolism. Kyiv, Raduga, 2016. 272 p.

Мифопоэтическая космология в символистской поэзии В. Свидзинского

Д. А. Чистяк

Аннотация. В статье проведено моделирование вербаллизации космогонической картины мира в поэтических текстах выдающегося украинского писателя Владимира Свидзинского в контексте концептуальной картины мира в языке украинских поэтов-символистов. В центре концептосистемы автора фигурирует СОЛНЦЕ как коррелят ОГНЯ, противопоставленный БЕЗДНЕ ТЬМЫ. В микрокосмическом выделении индивидуальных образов ПРИРОДЫ автор представляет макрокосм, а с позиции ВЕЧНОСТИ авторская опозиция МОРЕ–ПОЛЕ обретает не пространственное, а временное значение. Таким образом, от первоэлементов бытия неотделимы ЧЕЛОВЕК-ТВОРЕЦ и ТВОРЧЕСКОЕ СЛОВО.

Ключевые слова: символизм, космология, концептосистема, миф, текст.

Mythopoeic cosmology in the symbolist poetry of Volodymyr Svidzinskiy

D. O. Chystiak

Abstract. The article deals with the modeling of the verbalization of the cosmological worldview in the poetic texts of the prominent Ukrainian writer Volodymyr Svidzinskiy in the context of the conceptual worldview in the language of other Ukrainian symbolist poets. The central place in the conceptual system is occupied by SUN as the correlate of FIRE in the opposition to the PRECIPICE of DARKNESS. In the microcosmic delimitation of the individual imagery of NATURE the author shows the macrocosm whereas in the search of ETERNITY the opposition SEA–FIELD is reflecting not the meaning of space but the meaning of time. In that context the concepts MAN-CREATOR and CREATIVE WORD are linked to the poetics of the natural elements.

Keywords: symbolism, cosmology, conceptual system, myth, text.

Вербальне відображення гендерних стереотипів (на матеріалі українських паремій)

І. М. Гапєєва, О. В. Коваль

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна
Corresponding author. E-mail: gapeeva.irina.1979@gmail.com

Paper received 12.03.18; Accepted for publication 21.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-05>

Анотація. Стаття презентує дослідження пареміологічного фонду української мови на предмет вербального відображення в ньому гендерних стереотипних уявлень про чоловічу й жіночу поведінку та образ життя. Авторами визначено та описано способи формування гендерних стереотипів, які свідомо або несвідомо закладаються у світосприйняття людини під час прочитання нею квінтесенцій народної мудрості – прислів'їв та приказок. Висновки доводять, що мовленнєві стереотипи є комунікативними ідіомами, за якими ситуативно закріплюється гендерно марковане функціональне значення.

Ключові слова: вербальний, пареміологія, стереотип, гендер.

Вступ. Культурно вагомим фрагментом відображення дійсності є не тільки сам образ людини, але і його стереотипні характеристики, що їх зафіксовано в мові відповідними одиницями. Мова завжди відображає картину світу із глибинною логікою, продиктованою життєвим досвідом багатьох поколінь. Важливу роль у трансляції соціокультурної інформації у процесі гендерної соціалізації індивіда відіграє фольклорна спадщина народу. Відносна стабільність гендерних стереотипів, їхня здатність дуже повільно змінюватись під впливом соціокультурних факторів підсилює перспективність вивчення регулятивного потенціалу україномовних фольклорних текстів, які активно функціонують у дискурсі сучасної української культури.

Огляд публікацій за темою. Поняття “стереотип” активно вивчають когнітологи, етнолінгвісти, психолінгвісти, лінгвокультурологи, соціолінгвісти, представники теорії міжкультурної комунікації. Зацікавленість проблемою гендерних стереотипів підвищилася в західній соціології в 1970-х роках і не спадає дотепер. Для формування нашого погляду на проблему гендерної стереотипізації ми зверталися до робіт сучасних дослідників психології та лінгвістики. Так, В. Агєєв [1] та Т. Репіна [6] дослідили психологічні й соціальні функції статеролевих стереотипів. Це дало їм підстави констатувати, що соціальний контекст накладає відбиток не тільки на зміст статеролевих стереотипів, але й на загальний пафос і характер присвячених їм наукових робіт. Також вони з'ясували, що більшість дослідників цієї проблеми на Заході – це жінки, тому в роботах чітко простежується вплив феміністичної ідеології, причому часто в її перебільшених формах, коли запечучується будь-яка різниця й висуваються вимоги абсолютної рівності й повної симетрії у стосунках між статями. І. Грошев досліджував жіночий образ у рекламі, де він є одним із основних методів привернення уваги. Список популярних образів невеликий і найчастіше презентує традиційний розподіл гендерних ролей у суспільстві, що призводить до безособовості жінки, перетворює її на товар, обмежує її соціальну активність та самореалізацію. Реклама розкриває перед глядачем систему відносин у суспільстві, у тому числі й гендерних, які дуже спрощуються, стандартизуються, створюються за шаблонами соціальних стереотипів та переконань [3]. С. Бартмінський говорить про етноцентризм стереотипів. Він упевнений, що мовні стереотипи передбачають семантичну стереотипізацію, яка чітко

виражена в пареміях, ідіомах, фразеологізмах, крилатих виразах та мовних кліше. Семантична стереотипізація, на його думку, допомагає зменшити кількість семантичних значень фраз, що значною мірою полегшить комунікантові вибір влучного засобу для передачі необхідної інформації, а реципієнтові – сприйняття цієї інформації [2, с. 12].

Мета. Аналіз змісту та способів мовного конструювання гендерних стереотипів у науковій літературі та порівняння їх з ідеальними зразками маскуліної та феміної поведінки, репрезентованими у текстах українських народних прислів'їв та приказок.

Матеріали й методи. Теоретичним підґрунтям дослідження слугують наукові роботи, що стосуються актуальних питань лінгвогендерології, лінгвокультурології, психолінгвістики, соціолінгвістики та ін. Практичні матеріали зібрано авторами шляхом суцільної вибірки з різних збірників українських народних прислів'їв та приказок. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, першорядну роль серед яких відіграє описовий та аналітичний методи, а допоміжну - метод лінгвістичного спостереження, семантичного та концептуального аналізу. Під час систематизації фактичного матеріалу вжито *структурний* метод.

Результати та їх обговорення. Поняття гендерного стереотипу нам видається логічним розглядати й визначати в контексті теорії соціального конструювання гендеру. Психологія у межах цієї теорії визначає його як стандартизоване уявлення про моделі поведінки та риси характеру, які відповідають поняттям *чоловіче* й *жіноче*. Уявлення про конструювання гендеру дозволяє враховувати історичний і культурний контекст під час аналізу гендерних стереотипів. Так, А. Кириліна розуміє під гендерними стереотипами культурно та соціально обумовлені погляди на якість, атрибутику й норми поведінки представників обох статей і відображення їх у мові, вона також зауважує, що гендерна стереотипізація фіксується в мові на всіх її рівнях [4, с. 99]. Під час розвитку й засвоєння мовлення, дитина засвоює особливості культури, людського способу дій та образу життя. Багато з цього занурюється у підсвідомість і дитина власне соціалізується. Стереотип акумулює певний стандартизований колективний досвід і, навіяний індивіду в процесі навчання і спілкування з іншими, допомагає орієнтуватися в житті й направляє його поведінку. Пареміологічний фонд української

мови – важливе джерело інтерпретації, оскільки це стереотипи народної самосвідомості.

У прислів'ях і приказках відображено переважно чоловічу картину світу та чоловічу владу в ньому, де чоловіки як адресанти або адресати домінують кількісно. Зробивши вибірку прикладів із збірників прислів'їв та приказок, можемо узагальнити, які стереотипні уявлення зафіксовані у народній мудрості. Так, із вибраних нами чоловічих стереотипів негативну конотацію має лише схильність чоловіків зловживати алкоголем та їхня пристрасть до їжі. Всі інші приклади спрямовані на підкреслення чоловічої значущості, розуму та звитяги. Розмір чоловічого простору в пареміях значно більший за жіночий. Навіть у тих прислів'ях, які можуть бути застосовані до обох статей, імпліцитно фігурує саме чоловічий рід: *не спиться – хліб сниться; плаває, як вареник в маслі; голодному і хруці – м'ясо*. У наведених прикладах окрім чоловічого роду слів, які входять до складу паремій, на гендер вказує стереотип **“Чоловіча пристрасть до їжі”**: *як молодим бував, то сорок вареників їдав, а тепер хамелю-хамелю і насилу п'ятдесят умелю; дурний Грицько млинці пекти, він краще тістечко з'їсть*. У кожної людини є природна потреба в їжі, як у джерелі енергії для нормальної життєдіяльності людського тіла, проте саме жінки найчастіше дотримуються дієт і їжа розглядається ними переважно як задоволення фізичних потреб, тому в народному арсеналі ми майже не знайшли приклади паремій на підтвердження жіночої пристрасті до їжі. Натомість багато зразків указують на те, що місце жінки біля печі (тобто готувати їсти та годувати родину). У досліджуваних пареміях має місце опозиція “чоловіче – жіноче” з конотаціями “правильне – неправильне”, адже за стереотипом **“Чоловіки розумніші за жінок”** теж маємо достатньо прикладів: *під його й комар носа не підточить; не бажай синові багатства, а бажай розуму; козак мовчить, а все знає*. Серед прислів'їв на підтвердження цього стереотипу виділяємо й ряд паремій, що вказують на чоловічу мудрість у стосунках із жінкою: *гарний чоловік і погану жінку красить; як чоловік жінку любить, то й лиха жінка доброю буде; за хорошим чоловіком і свинка господинька*. Часто в українських пареміях зустрічаємо стереотип **“Сила в родині”**, де чоловік висувається переважно на перший план: *найлучча спілка – чоловік і жінка; не потрібен і клад, коли у чоловіка з жінкою лад; чоловік у домі – голова, а жінка – душа*, а звідси й поради чоловікам: *і в лиху годину не кидай дружину; вчи жінку до дітей, а дітей без людей*. Сюди ж відносимо прислів'я, які показують інший бік подружнього життя, коли щось складається не так: *як оженився, так зажурився: треба горшка, миски і колиски; не лихо журисть і чужа сторона, а невдала жона*. Відображається не тільки залежність жінки від чоловіка, але й зворотне: *краще сім раз горіти, аніж один раз овдовіти; вдовець – дітям не отець, бо й сам крулий сирота*. У сучасному українському суспільстві роль чоловіка в сім'ї часто буває недооцінена. Дуже важливу роль він має у вихованні синів, адже хто, як не справжній чоловік, своїм прикладом навчить дитину тому, як треба ставитися до жінки, піклуватися про сім'ю, ділити між усіма членами сім'ї тягар господарських турбот, вирішувати конфлікти та створювати гармонію. Тут бачимо наступний стереотип **“Чоловічий приклад”**: *які самі, такі сини;*

який куц, така й хворостина, який батько, така й дитина; який дуб, такий тин; який батько, такий син. Тільки в повноцінній сім'ї, де з дитинства прищеплюються належні стереотипи внутрішніх сімейних взаємин, можливо підготувати дитину до майбутнього дорослого життя. Стереотип **“Чоловіча робота”** розкривається такими прислів'ями, які передають нам давні людські переконання, що чоловіки більш сильні, стійкі та вправні, відповідно й з роботою вони справляються краще: *для нашого Федота не страшна робота; не той молодець, що починає, а той, що кінчає*. У більшості паремій зустрічаємо лише згадку про певну професію, але й це уже дає змогу зробити висновок про приналежність її чоловікам: *коваль клепле, доки тепле; Мусій, гречку сій, як хочеш кашу їсти; добре тому ковалеві, що на обі руки кує; без сокири не тесляр, без голки не кравець; в умілого й долото рибу ловить*. Стереотип **“Чоловіки наполегливі та завзяті”** знаходить відображення у таких прислів'ях: *такий, що із вареної крашанки курча висидить; сказав, як сокирою одрубав; сказав, як зірвонка забив; став, як окунь проти води; уперся, як кілок в тин; ти йому про Тараса, а він – півторака*. Завзятість допомагає людині завжди тримати перед очима кінцеву мету і зупинитися тільки після того, як вона буде досягнута. Однак чоловіча впертість часто має і негативну конотацію, що також відображено у прислів'ях: *упертий, як цап; ти його хрести, ти його святи, а воно в болото лізе*. У XV ст., коли на вільні прикордонні землі Польсько-Литовської держави приходили найбільш сміливі й відчайдушні люди, яких умови тодішнього життя примушували до військової організації, починає зароджуватися українське козацтво. Саме відтоді укріплюється стереотип **“Чоловіки козаки”** або принаймні мають ними бути, що підтверджує цілий масив прислів'їв, які розповідають про козацьку звитягу та свободу: *козака потилиця панам ляхам не хилиться; що буде, те й буде, а козак панцини робить не буде; коли козак у полі, то він на волі; де козак, там і слава; береженого бог береже, а козака шабля стереже*. До цієї ж групи відносимо й прислів'я про чоловічу стійкість, терплячість та непохитність: *козак – душа не вередлива, в пеклі не мерзне, в ополонці не пріє; не той козак, що за водою пливе, а той, що проти води; хліб та вода – козацька їда; козак із пригоріці нап'ється, а з долони пообіда*. Ще один різновид чоловічих стереотипів, закріплений у народній мудрості, – це стереотип **“Чоловіки п'яниці”**. Уміння багато випити – це помилкова ознака чоловічої сили. Добре відомо, що жіноча залежність від алкоголю сильніша та зловживання жінками теж має місце, однак українські народні прислів'я та приказки демонструють нам лише андроцентричний погляд на цю проблему: *не братайся з козаками пити; крамар, що комар, – де не сяде, там п'є; і монахи люблять пити, та уміють скрити; інокі в трапезниці їдять, а в келії запивають*.

У жіночій картині світу, наявній в українських прислів'ях та приказках, виділяємо дев'ять семантичних груп, які формують стереотипні уявлення про роль жінки в суспільстві. Так, візьмемо нейтральну групу із означених нами стереотипів **“Жіноча робота”**. Значна частина щоденних жіночих обов'язків не були сезонними, їх належало виконувати безперервно протягом усього року, витрачаючи багато часу та зусиль [5, с. 67].

Про це свідчать і прислів'я: *жіноча робота ніколи не лягає спати; жіноча праця пропадає у помиях*. У нашій вибірці чи не найбільша кількість паремій стосується приготування їжі та догоджанню чоловікам: *вміла готувати, та не вміла подавати; доки баба спече книші, в діда не буде душі; видно, що кума пироги пекла, бо їй ворота в тісті; піч варила, а я солила; що зварила, те їй на стіл поставила; дарма, що кума бліда, аби пиріг спекла*. Інші різновиди жіночої роботи, які у наш технологічний вік залишаються у минулому, але зафіксовані у прислів'ях та приказках – це прання, прядиво та деякі польові роботи: *влітку і качка прачка, а зимою і Тереса не береться; як прядлось, так спалось, а як перестала прядти, то не хочеться спати; пішла Настя в поле жати та їй забула серп узяти. Серп узяла – хліб забула, так-то Настя вдома була*. Семантично близькі групи стереотипів із позитивною конотацією це певним чином залежні одна від одної категорії **“Приваблива зовнішність”**, **“Заміжжя”**, **“Материнство”**, **“Хазяйновитість”**. Ідеальна суспільна думка саме такими упередженнями веде молоду дівчину дорогою життя, тобто за стереотипами дівчина-красуня виходить заміж, народжує дітей та добре порадиться по господарству. Отже, стереотип **“Приваблива зовнішність”** представлений прислів'ями та приказками, які окрім констатації факту краси, дають поради, як обирати наречену: *гарна дівчина, як у лузі калина; нашій Горпині гарно і в хустині; і воза не возила, а двір украсила; хороша, вродлива, тільки біда, що сварлива; траву дивись вдень, як обсохне роса, а дівку – в будень, як невбрана та боса*. У сучасному світі ми можемо спостерігати, як жінки у гонитві за ідеальною красою здатні занепасти себе та як вони на догоду міфів, що чоловіки полюбують красивих та не дуже розумних, переступають через власну гордість та амбіції: *дарма що дурна, аби чорноброва*. Одна з найбільших груп прислів'їв та приказок відображає гендерні стереотипи, пов'язані із **“Заміжжям”**. Оскільки в традиційній українській культурі статус жінки визначався через її стосунки до чоловіка, то за його відсутності жінка випадала зі звичайних соціальних мереж, стаючи певною маргіналкою: її майнові права були обмежені, для неї були повністю чи частково недоступні інші соціальні чи ритуальні жіночі ролі [5, с. 78]. Така сумна перспектива формувала серед дівчат переконання у тому, що слід неодмінно вийти заміж, створити сім'ю за будь-яку ціну: *хоч за вола, аби дома не була; хоч за старця, аби не остаться; засватана дівка усім гарна; тоді дівка тишина, як заміж вийшла; за старого піду – солодкою накрию, а молодого сама нагрію*. У давні часи жінок часто віддавали заміж без їхньої згоди, або з часом побут перекреслював кохання і тоді прислів'я передавали гіркий жіночий досвід: *в дівках сиділа – плакала, заміж пішла – вити стала; заміж іти – не дощову годину перестоять*. Поширеність уявлень про жінку як істоту, нерівну чоловікові, свідчать приказки, у яких жінка порівнюється з тваринами сумнівної вдачі: *не вір жінці, як чужому собаці; не вір ніколи жінці, коняці їй собаці; свинка та жінка єдин мають нрав*. Позитивних конотацій, які пов'язані з поняттями емоційного тепла, уваги та піклування, сповнений жіночий стереотип **“Материнство”**. З образом матері асоціюються такі якості жінки як материнська турбота, співчуття, ніжність, мудрість та духовне піднесення: *дити-*

на плаче, а матері боляче; у дитини заболить пальчик, а в мами – серце; матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріже, то все болить; матері своїх дітей жаль, хоч найменшого, хоч найбільшого. Материнство з погляду соціуму розглядається як джерело комфорту та піклування: *на сонці тепло, а біля матері добре; доти ягнятка скачуть, доки матір бачать; у кого є ненька, у того їй голівонька гладенька*. Також суспільна думка вимагає від дітей такої ж повноцінної віддачі, шанобливого ставлення до батьків, застерігає від помилок у спілкуванні з ними: *без любові до матері немає і любові до людей; шануй батька й неньку, то буде скрізь гладенько; нема того краму, щоб купити маму*. Моделювання поведінки жінки-матері відбувається упродовж століть і за стереотипними уявленнями бути матір'ю – покликання жінки, її головна мета як продовжувачки роду, одна з її найдавніших ролей, але сьогодні у гонитві за сучасними феміністичними тенденціями все більше жінок із різних причин позбавляють себе радості материнства. Прислів'я та приказки, які ілюструють стереотип **“Хазяйновитість”**, відображають домінуючу роль жінки у веденні домашнього господарства. Ця традиція дуже давня, притаманна не лише українському, але й переважній більшості інших суспільств, вона пов'язана зі стереотипним уявленням про жінку – хранительку домашнього вогнища: *господар без жінки, як без очей; без господаря двір плаче, а без господині – хата; газду можна пізнати по дворіві, а газдиню по коморі*. Навички господарювання українці цінують вище за дівочу красу і це неодмінно відображено в народній мудрості: *не в цім хороша, що чорноброва, а в тім, що діло робить; з красивого лиця води не пити, аби вміла їсти варити*. Переважна більшість прислів'їв і приказок наголошують на тому, що основне місце перебування та діяльності жінки – дім, і її завдання підтримувати його в належному стані: *без господині хата – що день без сонця; за господинею у хаті всі кути плачуть; господиня в дому – покрива всьому; у доброї господині і півень несеться; у доброї господині нема ніколи по обіді*. Народна мудрість помітила також, що наявність в одній хаті декількох господинь не є запорукою порядку та злагоди, а швидше навпаки: *де дві газдині, там каша несолена і хата не метена; де багацько господинь, то ту хату хоч покинь; де дві газдині, там голодні й свині*. Стереотипи із негативною конотацією почнемо розглядати з найпоширенішої групи зі значенням **“Балакучість”**. Народна мудрість зберігає приклади жіночої лінгвістичної активності ще з давніх часів: *гомонила, доки одубіла; знає кума – знає пів села; вмішалася як середа в тиждень; хоч варила не варила, аби добре говорила; ледве від сімох відгавкалась*. Балакучість жінки полягає у звичайному обговоренні певних життєвих ситуацій, проте через надмірну вербальну активність суспільство приписує їм і такі якості як брехливість та пліткарство, що їй відбивається у народних прислів'ях та приказках: *наговорила: на осичі кислиці, а на вербі груші; одна збрехала, друга не розібрала, а третя по-своєму перебрехала*. Стереотип **“Безглуздий та непередбачуваний характер”** застосовується теж тільки до жінок, хоча дії чоловіків також не завжди виглядають логічними: *невгода нашій бабці ні на печі, ні на лавці; ще книжки в сумці, а вже хлопці на думці; варися борці, а я побіжу москаля побачу; сама б собі на це їсти не дала; то їй*

не жінка, як сім раз на день не обманить чоловіка; де чорт не зможе, там баба pomoже. Стереотип “Підступність” також представлений в українських пареміях переважно жіночими варіантами: *в середу постила, а кобилу вкрала; сама баба сметану злизала, а на kota сказала*. Також частина прислів’їв, порівнюючи жінку із чортом, показуючи її норовливий характер, замовчує самі причини такої поведінки – безвідповідальних чоловіків-п’яничок, які знаходяться поруч і потребують постійного контролю з боку жінки: *баба і чорт, то собі рідня; відпусти Боже гріха, в кого жінка лиха; і моя недобра; де дідько не посіє, там ся баба вродить; з бабою і дідько справу програв*. Найпоширеніший серед чоловіків жіночий стереотип “Слабкий та нелогічний розум” досить популярний і в сучасному суспільстві. Чоловіки здатні зараховувати жінок не зовсім до дієздатних осіб, приписуючи їм нісенітність та навіженість: *недогода бабиній дівці! Захотілося мерзлого в петрівку; вибирала дівка, та вибрала дідька; жартувала баба з колесом, доки у спицях застрягла; не йде дівка до церкви богу молиться, а йде на хлопців дивиться*. Трапляється це переважно через жіночу часом неконтрольовану емоційність, яку сильна стать просто не розуміє: *бабині сльози чим більше спинай, тим більше вони ллються; баб’ячий розум – баб’яче коромисло; і криве, і зазубрите, і на обидва боки; собака розумніша від баби: на хазяїна не гавка*.

Висновки. Мовне конструювання гендеру має різні рівні експлікації. Найбільш очевидним (семантично прозорим) є номінативний спосіб – використання гендерно маркованих лексичних одиниць, що містять в тій чи тій формі вказівку на стать референта. Такий спосіб супроводжується виробництвом гендерних смислів у вигляді дискурсивних значень, створюваних у процесі комунікації з опорою на гендерні стереотипи, асоціації, уявлення. Так, у нашому дослідженні задля визначення приналежності висловлювання певній статі ми поклалися на наявні в них мовні засоби; рід використаних лексем – це найперший показник. В українській пареміології андроцентричність посідає основне місце та відображає чоловічий погляд на світ, однак і образ жінки не подається із негативною та повністю протилежною конотацією. Негативізм стереотипів стосується переважно концептів *жінка / баба*, але в жодному разі не концепту *мати*, який скрізь має позитивний, піднесений контекст. Чітке несприйняття має місце лише по відношенню до процесу жіночого говоріння. Він конотується майже лише негативно. Андроцентричність мови в українській пареміології має місце, однак жіноча картина світу в ній також не є маргінальною й засвідчує певну самостійність жінок навіть у давній період. Урахування ж гендерного параметра в лінгвістичному описі дозволяє краще розуміти як мову, так і суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

- [1]. Агеев В. С. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов / В. С. Агеев // Вопросы психологии. – 1987. – №2. – С. 47–53.
- [2]. Бартминский Е. Этноцентризм стереотипа: польские и немецкие студенты о своих соседях / Е. Бартминский // Славяноведение. – 1997. – №1. – С. 12–24.
- [3]. Грошев И. В. Женский образ в рекламе / И. В. Грошев // Гендер LAND: Московский центр гендерных исследований. – 1998. – №3(7). – С. 19–20.
- [4]. Кирилина А. В. Гендерные аспекты массовой коммуникации / А. В. Кирилина // Гендер как интрига познания: Сборник научных трудов. – М., 2000. – С. 47–80.
- [5]. Кись О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. Кись. – Львів, 2012. – 287 с.
- [6]. Репина Т. А. Анализ теорий полоролевой социализации в современной западной психологии / Т. А. Репина // Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С. 158–166.

REFERENCES

- [1]. Ageev V. S. Psychological and social functions of gender stereotypes / V. S. Ageev // Questions of psychology. – 1987. – №2. – P. 47–53.
- [2]. Bartminskiy E. Ethnocentrism of the stereotype: Polish and German students about their neighbors / E. Bartminskiy // Slavic Studies. – 1997. – №1. – P. 12–24.
- [3]. Groshev I. V. Female image in advertising / I. V. Groshev // Gender LAND: Moscow Center for Gender Studies. – 1998. – №3(7). – P. 19–20.
- [4]. Kirilina A. V. Gender aspects of mass communication / A. V. Kirilina // Gender as an intrigue of cognition: Collection of scientific works. – Moscow, 2000. – P. 47–80.
- [5]. Qis O. A woman in traditional Ukrainian culture (second half XIX and early XX centuries) / O. Qis. – Lviv, 2012. – 287 p.
- [6]. Repina T. A. Analysis of theories of gender socialization in contemporary Western psychology / T. A. Repina // Questions of psychology. – 1987. – № 2. – P. 158–166.

Verbal reflection of gender stereotypes (on the material of Ukrainian Proverbs)

I. N. Gapyeyeva, O. V. Koval

Abstract. This article deals with a study of Parameological Fund of the Ukrainian language for the verbal reflection of gender stereotypes about male and female behavior and lifestyle. The authors define and explain the ways of formation of gender stereotypes that are consciously or unconsciously placed in the person's world while reading the quintessence of folk wisdom – proverbs and sayings. The conclusions summarize that speech stereotypes are communicative idioms, on which the gender-marked functional significance is situationally fixed.

Keywords: verbal, paremiology, stereotype, gender.

Вербальное отображение гендерных стереотипов (на материале украинских паремий)

И. Н. Гапеева, О. В. Коваль

Аннотация. Статья презентует исследование паремииологического фонда украинского языка на предмет вербального отображения в нём гендерных стереотипных представлений о мужском и женском поведении и образе жизни. Авторами определяются и описываются способы формирования гендерных стереотипов, которые осознанно или неосознанно закладываются в мировоззрение человека при прочтении им квинтэссенций народной мудрости – пословиц и поговорок. Выводы обобщают, что речевые стереотипы являются коммуникативными идиомами, за которыми по ситуации закрепляются гендерно маркированные функциональные значения.

Ключевые слова: вербальный, паремииология, стереотип, гендер.

Метафоричне моделювання англомовної геологічної термінології

Т. М. Галай, І. М. Осовська*

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

*Corresponding author. E-mail: i.osovska@chnu.edu.ua

Paper received 11.03.18; Accepted for publication 16.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-06>

Анотація. Стаття присвячена реконструкції метафоричних моделей у термінології сучасної англійської фахової мови геології за методикою А. Чудінова. Встановлено, що для сучасної англійської фахової мови геології характерне розмаїття джерел метафоризації. Метафоричному переосмисленню піддаються різні об'єкти геологічної науки (рельєф, породи, мінерали, водойми, льодовики, поклади, геологічні тіла а також геологічний інструментарій), які концептуалізуються крізь призму 16 сфер-джерел (світ людини, архітектура, економіка, транспорт та ін.). Метафоричні терміни згруповані за чотирма специфічно структурованими когнітивними моделями – антропоморфною, артефактною, природоморфною та суспільною.

Ключові слова: термінологія, фахова мова, фахова мова геології, метафоризація, сфера-джерело, сфера-ціль, когнітивна модель.

Вступ. Глобальне освоєння надр землі та космосу, зростання попиту на видобуток мінеральної сировини, нафти, газу та сланцю, бажання людства передбачити та запобігти смертельним катастрофам призвело до швидкого та динамічного розвитку геологічної науки у XXI ст. Такий розвиток геології знайшов відбиток, насамперед, в її фаховій мові, покликаний забезпечити ефективне, якісне та точне спілкування між фахівцями в даній галузі. Англійська фахова мова геології (далі – АФМГ) сьогодні перебуває в активному періоді розвитку, характеризується однією з найбільш динамічних терміносистем, що постійно розвивається, збагачуючись новими термінами. Одним з найефективніших та продуктивних механізмів поповнення термінології в АФМГ є метафорична номінація, якій присвячене це дослідження.

Короткий огляд публікацій по темі. Наразі дослідженням фахових мов, відомих також під назвами „мов для спеціальних цілей” (К. Я. Авербух, А. С. Герд, О. О. Зяблова, Ф. Ф. Кадиоров, А. І. Комарова, В. М. Лейчик, О. В. Раздубев, Т. М. Хомутова, J. Engberg, J. Sager), „підмов” (А. І. Глазиріна, С. О. Массіна, А. В. Шевлякова), „субмов” (Ю. М. Скребньов, О. В. Суперанська, L. Hoffmann), „професійних мов” (Н. Б. Гвішиані, Т. Р. Кияк) займаються багато і продуктивно (В. О. Кашперська, А. Л. Міщенко, О. В. Туркевич, R. Beier, L. Hoffmann, D. Möhn, T. Roelcke, W. Schmidt, W. von Hahn). Беручи за основу визначення фахової мови як засобу для адекватної, ефективно (вербальної та невербальної) комунікації спеціалістів стосовно проблем своєї фахової галузі та для отримання, відображення та збереження об'єктивної наукової інформації про навколишню дійсність, дослідники вважають основними її ознаками: співвіднесеність з певною науковою галуззю, обмежену порівняно з національною мовою кількість функцій, більшу точність, недвозначність, нейтральність, практичний (прикладний) характер, специфічний набір мовних одиниць, дотриманням фаховою мовою морфологічних, лексичних, синтаксичних і текстових норм загальноновживаної мови, міжрегіональний характер, наявність писемної та усної форм [9, с. 11–12]. Отже, виходимо з того, що, попри наявність загальноновживаної та загальнонаукової лексики, основу будь-якої фахової мови складає специфічна лексика (терміни) для

найменування вузькопрофесійних спеціальних понять і особливі норми їх вибору [4, с. 87].

Попри те, що в сучасному світі геологічні знання відіграють надзвичайно важливу роль у вирішенні багатьох нагальних проблем, які постали перед людством (забезпечення природними ресурсами, вплив ближнього і далекого Космосу на еволюцію Землі, попередження руйнівних катастроф, розуміння походження життя на Землі), мусимо констатувати, що контекст дослідження АФМГ не відрізнявся осяжністю та глибиною. Незначна кількість праць присвячена: аналізу семантичних та структурних особливостей термінології загальної геології [3]), аналізу семантичної та словотвірної структур російської термінології сейсмічної розвідки [14], розгляду структури та семантики назв мінералів [15]), порівняльному аналізу геологічної термінології в російській та таджицькій мовах [16], особливостям перекладу англійських та російських геологічних абrevіатур [6]), дослідженню способів номінації та лексико-семантичних процесів в сучасній французькій геологічній термінології [8]). АФМГ, зокрема пласт її метафоризованих термінів, досі не були об'єктом дослідження.

У сучасному термінознавстві немає єдиного загальноприйнятого вичерпного визначення терміна, тому, узагальнюючи дискусії, вважаємо, що геологічний термін – це, по-перше, лексична одиниця (слово або словосполучення), що позначає загальні, реально наявні геологічні поняття, вживається в науково-теоретичній, науково-популярній фаховій, методичній та навчальній літературі, закріплена в лексикографічних джерелах з чітко визначеною дефініцією та перебуває в системних відношеннях з іншими лексичними одиницями даної галузі; по-друге – необхідний інструмент ефективно професійної комунікації геологів, засіб одержання, закріплення, зберігання, опрацювання, переробки, актуалізації професійних знань та досвіду в процесі діяльності.

Однією з особливостей сучасних фахових мов загалом та АФМГ зокрема є метафоризація термінологічного характеру, тобто наявність множини метафоричних термінів, утворених в результаті вторинної номінації, основою якої є асоціативність людського мислення.

Саме недостатнє вивчення АФМГ, що обслуговує таку значущу в умовах сучасної цивілізації та глоба-

льного дослідження ресурсів землі науку, а також особливостей вторинної номінації (метафори) в лінгвістиці XXI століття, і зумовив вибір АФМГ як предмета дослідження. Об'єктом дослідження є процеси метафоризації в термінології АФМГ. Мета дослідження полягає у реконструкції метафоричних моделей у сучасній геологічній термінології.

Матеріал та методи дослідження. Матеріалом дослідження слугував корпус із 1175 метафоричних термінів, дібраних із сучасних англійських термінологічних словників геології, виданих з 2001 по 2013 роки: "A Dictionary of Earth Sciences" Allaby M. (Oxford University Press, 2008), "General Dictionary of Geology" Alva Kurniawan (2009), Dictionary of geology and mineralogy (McGraw-Hill Professional, 2003), Dictionary of Earth Science (McGraw-Hill Companies, 2003), "Dictionary of Geology and Earth Sciences" (Oxford University Press Print, 2013), "Dictionary of geology and mineralogy" William Humble (Forgotten Books, 2013), "Illustrated dictionary of geology" Cindy Jones (2005), "Penguin Dictionary of geology" Philip Kearey (Penguin reference, 2001), "Glossary of Geology" Klaus K. E. (2005), "Dictionary Applied Geology English – French – German – Spanish" Merkel B. (2001). Загалом проаналізовано 4268 сторінок.

У сучасній науковій парадигмі розуміння метафори виключно як поетичного тропу або ж суто мовного явища, пов'язаного, власне, тільки зі словом, відійшло на задній план. Метафора – це явище не лінгвістичне, а ментальне: мовний рівень лише відображає мисленеві процеси. Метафори в мові – це лише поверхнєве відображення концептуальних метафор, які закладені в понятійній системі людини та структурують її сприйняття, мислення і діяльність [19, с. 49].

У когнітивній лінгвістиці процес метафоризації – це „ментальний процес, що полягає у встановленні відношення подібності між різними реаліями та проектуванні структур знання з однієї сфери в іншу і завершується експлікацією та фіксацією в мові...” [10, с. 45].

Встановлено, що когнітивний потенціал метафори полягає в уможливленні осмислення одних понять (абстрактних чи раніше не відомих людині) з опорою на інші (конкретні, добуті досвідом людини) на базі аналогій [7, с. 474]. У теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона когнітивний механізм об'єднання двох понятійних сфер інтерпретується в зіставлених термінах „сфера-ціль” і „сфера-джерело” [11, с. 390].

Бінарні зв'язки між визначеною сферою-джерелом і певною сферою-ціллю можна розглядати як когнітивну або метафоричну модель. Варто розрізнити поняття метафоричної моделі та концептуальної метафори, які є нетотожними. Концептуальна метафора є результатом ментальної операції, в результаті якої породжується нове знання, а метафорична модель лише відзеркалює цей механізм [17, с. 10].

У нашому дослідженні під метафоричною моделлю, услід за А. П. Чудіновим, розуміємо „наявну і / або таку, що складається у свідомості носіїв мови схему зв'язку між понятійними сферами, яку можна представити формулою: „X – це Y”. Назвою метафо-

ричної моделі служить родо-видове поняття, що об'єднує елементи її таксонів” [12, с. 31].

Утворення продуктивних метафоричних моделей здійснюється за допомогою фреймо-слотових операцій. Привабливість використання фреймового аналізу для вивчення мовних явищ полягає в тому, що фрейм дозволяє чітко структурувати уявлення про об'єкт.

А. П. Чудінов визначає фрейм як одиницю знань, структура якої вибудовується навколо деякого поняття і містить дані, що відносяться до цього поняття. Фрейми структурують наше розуміння світу в цілому, це своєрідний каркас знань для представлення стереотипної ситуації [19, с. 132]. Схоже визначення знаходимо у О. О. Селіванової, де фрейм – це структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію щодо її використання [13, с. 771].

Кожен фрейм складають типові слоти – елементи ситуацій, певного типу інформації, релевантної для фрагмента описуваної дійсності [1, с. 106]. Слот є однією з ланок фрейма. Зміна змісту слота, перенесення змісту з одного слота в інший, розширення або звуження складу фрейма шляхом включення або виключення нового слота, знищення змісту слота – це ті операції над знаннями, які і супроводжують процес метафоризації [5, с. 21].

Розгляд кожної метафоричної моделі в АФМГ ґрунтується на методиці аналізу і класифікації метафоричних моделей, розробленій А. П. Чудіновим [20], який вважає, що для опису метафоричної моделі потрібно охарактеризувати вихідну поняттєву сферу (тобто сферу-джерело), нову поняттєву сферу (сферу-ціль) та компонент, який зв'язує первинні та вторинні значення, охоплені даною моделлю. Характеризуючи цей компонент, можна з'ясувати, що дає основу для метафоричного використання відповідних концептів, чому понятійна структура сфери-джерела виявляється відповідною для позначення елементів зовсім іншої сфери; типову для даної моделі фреймо-слотову структуру [20, с. 29-30]. Схематично зв'язок між цими сферами представлено у вигляді метафоричної моделі, яка має свою особливу ієрархію: модель → фрейм → слот. Така структура дозволяє чітко та доступно відобразити зв'язки між первинними та вторинними значеннями геологічних термінів, які охоплюються цією моделлю.

Таким чином, дослідження метафоризованих термінів АФМГ з когнітивного погляду здійснюємо в декілька послідовних етапів. На першому етапі аналізуємо джерела метафоризації, що дає змогу визначити найтипівіші для осмислення геологічних явищ, процесів та об'єктів сфери-джерела. На другому етапі розглядаємо метафоричні найменування за їхньою приналежністю до сфери-цілі, наприклад „гірські породи”, „мінерали та мінеральні утворення” та інші. На третьому етапі аналізуємо фреймо-слотову структуру 4 груп концептуальних метафор (антропоморфної, природоморфної, артефактної та суспільної). При характеристиці метафоричної моделі оцінюємо її продуктивність (тобто здатність до розгортання та утворення фреймо-слотових структур) та частотність

(кількість прикладів когнітивної метафори в рамках кожної групи).

Результати та їх обговорення. Перший етап аналізу засвідчив, що найбільшим джерелом метафоричної експансії в АФМГ є світ людини (антропоморфна метафора), тобто геологічні процеси явища та об'єкти пізнаються через проєктування найменувань номінацій частин тіла людини, її фізичного, фізіологічного та психологічного стану, соціальної активності на геологічні явища, об'єкти та процеси. Геологічні метафори включають також такі понятійні сфери-джерела як „артефакти” (архітектура, текстиль, їжа, побутові речі, транспорт) та „природа” (флора, фауна). Геологічна сфера метафорично моделюється й за аналогією з предметами та поняттями, взятими з суспільної сфери життя людства (спорт, військова сфера, музика, міфи та релігія, економіка).

Другий етап дав змогу зробити наступні висновки. У сферу-ціль метафоричної номінації потрапили терміни на позначення рельєфу різної форми, структури та типу, геологічних процесів (вивітрювання та ерозії), складчастих порушень (складка, скид, насув), мінералів (кристалів мінералів, мінеральних агрегатів, мінералоїдів), гірських порід (осадові, вулканічні та метаморфічні), геологічних тіл (пласти, шари, жили), геологічних формацій (пляж), хімічних елементів, органічних сполук, капілярної води, виробки корисних копалин, покладів цих копалин та мінералів у пластах колекторах та природних резервуарах, катастрофічні процеси (вулканів, затоплень чи землетрусів). Крім цього, у сферу досліджень геологів потрапляють різного типу водойми та їх складові, льодовики, атмосферні явища, небесні тіла; тектонічні структури, дороговісні каміння; солі фосфатної кислоти; метали; гравітаційне поле; географічні координати та природні утворення.

Нижче презентуємо результати третього етапу дослідження, а саме аналіз фреймо-слотової структури зафіксованих груп концептуальних метафор – антропоморфної, природоморфної, артефактної та суспільної.

Антропоморфна метафора цілком логічно відзначається надзвичайною поширеністю (19 термінів, 2,7 %) і різноманітністю, оскільки „людина закарбувала в мові свій образ, ... свій фізичний образ, свій внутрішній стан, свої емоції і свій інтелект, своє відношення до предметного та непередметного світу, природи (земної та космічної), свої дії, своє відношення до колективу людей та до іншої людини” [Арутюнова, с. 3]. Основною в межах антропоморфної метафори є **метафорична модель „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ СВІТ ЛЮДИНИ”**, що володіє високим ступенем продуктивності та отримує свою реалізацію завдяки фреймам „Анатомія людини”, „Властивості людини”, „Сімейні зв'язки людини”. **Фрейм „Анатомія людини”** включає лексичні одиниці, які номінують органи людини та мають основним призначенням підтримку життєдіяльності, вербалізуючись в слотах „Head” (*artesian head, face of coal, eye agate, eye-and-eyebrow structure, structural nose, water mouth, glacier tongue* та інші), „Body” (*volcanic neck, spring neck*), „Limbs” (*failed arm, hand lens, finger gully, foot cave, foot layer, leg, knee fold, lava toe* та

інші), „Internals, muscles and sceloton” (*bone, bony coal, liver rock, kidney stone, blood stone, bleeding rock, capillary stalagmite* та інші), „Skin” (*hair zeolite, Pele's hair, skin friction, thick skin structure*). **Фрейм „Властивості людини”** реалізується у слотах „Physiological state of health” (*dead cliff, dead ground, live cave, blind coal* та інші), „Physical state of health” (*carbon breathing, swallow gypsum, feeding channel, feeder beach, running sand, kick off, climbing dune, singing sand, travelling dune, dancing dervish, ice rafting*), „Psychological state of health” (*active fault, passive earth pressure, aggressive magma, friendly ice, sensitive clay* та інші). **Фрейм „Сімейні зв'язки людини”** об'єднує геологічні терміни *daughter mineral, three sister, mother coal, mother geosyncline, rock baby, parent rock, bastard coal*.

Артефактна метафора у АФМГ охоплює 443 терміни (37,7%) і концептуалізується у **метафоричних моделях „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ТЕКСТИЛЬНІ ВИРОБИ”** (85 одиниць, 7,2%) та **„ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ОБ'ЄКТИ ГАСТРОНОМІЇ”** (76 одиниць, 6,5%). Перша структурована фреймами „типи одягу”, „складові частини одягу” та „матеріали для виробництва одягу”. Геологічні терміни **фрейму „Типи одягу”** входять до складу слотів „Clothes” (*skirt*), „Hat” (*cap rock effect, snow cap, iron hat*), „Shoes and their components” (*shoestring rill, shoe stone*). **Фрейм „Складові частини одягу”** реалізується в низці геологічних термінів, які входять до слотів „Parts of clothes” (*mountain apron, fault apron* та інші), „Elements of clothes” (*clay pocket, map collar* та інші), „Accessories” (*ribbon jasper, ribbon rock, belt of no erosion, bow-tie reflection* та інші). У складі фрейму „Матеріали для виробництва одягу” виділяємо слоти „Fabric” (*cotton ball, velvet copper ore, silk, satin spar, woolpack, knitted texture*) та „Instruments for sewing” (*needle ironstone, needle zeolite* та інші).

Метафорична модель „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ОБ'ЄКТИ ГАСТРОНОМІЇ” об'єктивується у АФМГ гастрономічними метафорами (76 одиниць, 6,5%), які упорядковуються шляхом трьох фреймів „Продукти харчування”, „Готові вироби” та „Посуд”. **Фрейм „Продукти харчування”** структурований слотами „Vegetables” (*mushroom rock, onion-skin weathering, potato stone, pea coal, bean ore* та інші), „Fruits” (*gooseberry stone, grape stone, banana hole, raspberry spar, blueberries, apple coal*), „Dairy products and meat” (*bacon stone, egg coal, butter rock*), „Drinks” (*milk opal, coffee shale, rock milk*), „Spices” (*mustard-seed coal, honey stone, sugar stone, salt and pepper*). **Фрейм „Готові страви”** вербалізуються термінами слотів „Bakery products” (*breadcrust bomb, bread crust*), „Desserts” (*lolly ice, lake biscuit, vegetable jelly, pancake ice, plum cake rock*). **Фрейм „Посуд”** об'єднує слоти „Plates and dishes” (*dish structure, ice pan, potash kettle, biscuit board topography, sun cup*), „Cutlery” (*knife edge, jack knife, fork*), „Reservoirs” (*bottleneck bay, bottle spring*).

Транспорт, як сфера-донор, стимулювала виникнення **метафоричної моделі „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ТРАНСПОРТ”** (36 одиниць, 3,1%), структурованої фреймами „Транспортні засоби” та „Складові частини машин”. **Фрейм**

„Транспортні засоби” охоплює найменування геологічних об’єктів та процесів, метафорично інтерпретованих як назви водних та наземних транспортних засобів та вміщених до слотів „Transport movement” (*shipping ore, tectonic transport, traffic pan*), „Sea vehicles” (*boat channel, submarine cave, canoe fold*), „Overland transport” (*oil train, rock train* та інші). Фрейм „Складові частини машин” представлений термінами *cogwheel ore, wheel ore* та ін.

Метафорична модель „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ’ЄКТИ – ЦЕ ПРЕДМЕТИ ПОБУТУ” (53 одиниці, 4,5%) концептуалізує геологічні об’єкти та предмети за допомогою найменувань предметів побуту, упорядковуючись фреймами „Контейнер” (*box-stone, magma chamber, cistern rock, reservoir rock*), „Канцелярське приладдя” (*paper clay, mountain paper, mica book, pencil cleavage, inkstone*) та „Побутова хімія” (*soap stone, toothpaste lava*).

Метафорична модель „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ’ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ АРХІТЕКТУРНІ СПОРУДИ” (193 одиниці, 16,4%) пропонує опис об’єктів в термінах архітектури та структурується фреймами „Архітектурні споруди”, „Конструкція будинку”, „Будівництво та руйнування будинку”, „Інтер’єр та декоративне оздоблення”. Фрейм „Архітектурні споруди” структурований слотами „Public buildings and its parts” (*cirque, cirque platform, cirque floor* та інші), „Architectural monuments” (*chinese wall glacier*), „Equipment for recreation” (*bench gravel, river terrace*), „Sculptures” (*fire fountain, sculpture*), „Engineering and technological buildings” (*tower coral, natural arch, land bridge, tunnel* та інші). Фрейм „Конструкція будинку” представлено слотами „Outer construction” (*roof pendant, basement fold, columnar crystal, room and pillar, karst window, chimney rock, foehn wall, dome mountain* та інші), „Inner construction” (*ladder lode, glacial stairway, cyclopean stairs, rock floor, ceiling cavity* та інші). Фрейм „Будівництво та руйнування будинку” включає слоти „Building instruments” (*scissors fault, nailhead spar, screw axis, nailhead striation*) та „Materials” (*wood coal, muller’s glass*). Фрейм „Інтер’єр та декоративне оздоблення” представлений слотами „Decorations” (*tritium clock, hour-glass valley, curtain of fire, firm mirror, wallpaper effect*), „Linen” (*blanket vein, salt pillow*), „Furniture” (*marker bed, carbonate shelf, bookshelf fault, ice table*).

Природоморфна метафора є значним джерелом метафоризації в АФМГ (163 одиниці, 13,9%) та дає можливість сконструювати метафоричні моделі „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ’ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ЦАРСТВО ТВАРИН” (137 одиниць, 11,7%) та „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ’ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ЦАРСТВО РОСЛИН” (26 одиниць, 2,2%).

У першій можна виділити фрейми „Склад світу тварин”, „Частини тіла тварин”, „Поведінка тварин”, „Місце проживання тварин”, Фрейм „Ставлення до тварин”. Фрейм „Склад світу тварин” умовно ділимо на слоти „Wild animals” (*hedehog stone, elephant rock, camel back*), „Domestic animals” (*dog hole, cat clay, glacier mouse, sheep rock, bull quartz, coral horse, swine stone*), „Birds” (*bird, eagle stone*), „Crawlers” (*rattlesnake ore, beetle stone, toad stone, snake hole,*

turtle stone), „Fish” (*mica fish*). Фрейм „Частини тіла тварин” включає слоти „Head and its parts” (*falcon’s eye, mule’s ear cave, sand horn, dogtooth spar, elephant head*), „Quarters and its parts” (*horseshoe bend, dogleg, cat claw, bird-foot delta*), „Body and its parts” (*whale-back dune, goose neck, horse tail*), „Internal” (*horseflesh, pigeon’s blood ruby*), „Integument” (*feather quartz, dinosaur leather, sharkskin pahoehoe*). До фрейму „Поведінка тварин” можемо віднести геологічний термін *roaring sand*, що позначає форму рельєфу – співаючі піски пустель, що видають низькі звуки, нагадуючи рев лева. До фрейму „Місце проживання тварин” відносимо, наприклад, термін *honeycomb structure* із прямим значенням «бджолині стільники», позначаючи структуру метаморфічних порід, яка їх нагадує. Фрейм „Ставлення до тварин” об’єднує терміни типу *fishhook* із прямим значення „a small curved piece of metal that is attached to the end of a piece of fishing line and used to catch fish”, що внаслідок метафоричного перенесення значення на основі подібності форми позначає в АФМГ дюну (*fishhook dune*) з довгим вигнутим сигмоїдальним гребнем, який утворює „живець”, і добре виражений відріг у формі півмісяця, схожий на „гак”.

Метафорична модель „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ’ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ЦАРСТВО РОСЛИН” (26 одиниць, 2,2%) реалізується за допомогою концептуальних метафор фреймів „Склад світу рослин”, „Складові частини рослин (морфологія рослин)”, „Життєвий цикл розвитку рослин”. Фрейм „Склад світу рослин” охоплює родові та видові назви тварин, птахів, риб, інших нижчих тварин, що входять до слотів „Wild animals” (*hedehog stone, elephant rock, camel back*), „Domestic animals” (*dog hole, cat clay, glacier mouse, sheep rock, bull quartz, coral horse, swine stone*), „Birds” (*bird, eagle stone*), „Crawlers” (*rattlesnake ore, beetle stone, toad stone, snake hole, turtle stone*), „Fish” (*mica fish*). Фрейм „Складові частини (морфологія) рослини” має слоти „Root” (*root clay, rootless vent*), „Seed” (*seed crystal*) та „Leaf” (*leaf, leaf clay, leaf old, leaf peat*). Фрейм „Життєвий цикл розвитку рослин” представлений номінацією *blossom*.

Суспільна метафора репрезентована у АФМГ метафоричною моделлю „ГЕОЛОГІЧНІ ОБ’ЄКТИ ТА ПРОЦЕСИ – ЦЕ ОБ’ЄКТИ СУСПІЛЬНО-Ї СФЕРИ” (204 одиниці, 17,4%), що об’єднує терміни зі сфер-джерел релігії, економіки, військової справи, географії, музики та спорту. Фрейм „Військова справа” (35 термінів) можна розмежувати на слоти „Weapon” (*water gun, lake gun, ore shoot*), „Active service” (*mobilization*), „Crime” (*fluid escape structure, thief formation, capture, imprisoned*), „Protective cover” (*camouflage, desert armor*), „Device” (*fault trap, gas trap* та інші), фрейм „Економіка” (97 термінів) – на слоти „Finance” (*budget year, winter balance, net accumulation* та інші), „Trade” (*trade-wind desert, trade winds*), „Economic cycle” (*depression storage, recessional moraine, deflation basin* та інші), „Finance instruments” (*barite dollar, alluvial ore deposit* та інші). Фрейм „Спорт” репрезентовано 35 термінами типу *ball ironstone, sulfur ball, coal ball*. Фрейм „Музика” – 19 термінами типу *flute*, що позначає *a narrow, elongated, straight,*

parallel ridges generally consisting of till, but sometimes composed of sand or silt/clay. Фрейм „Міфи та релігія” – 19 термінами, наприклад, *monk rock, Bishop's stone, devil's slide, neptunik rock, ghost coal, plutonism*.

Висновки. Викладене вище дозволяє стверджувати, що для сучасної англійської фахової мови геології загалом характерним є різноманіття джерел метафоризації. Метафоричному переосмисленню піддаються різні об'єкти геологічної науки (сфера-ціль): рельєф земної поверхні (22%), гірські породи (18%), мінерали, мінеральні агрегати та мінералоїди (12,8%), водойми (6,9%), лід та льодовики (6,4%), поклади корисних копалин (4,9%), геологічні тіла (3,7%), складчасті порушення (3,7%), геологічні утворення (3,2%), інструменти, методи, теорії, карти та діаграми (4,5%), геологічні процеси (2,4%) та інше.

Як результат концептуального аналізу виділено 16 сфер-джерел: світ людини (27%), світ текстилю (7,2%), архітектура (16,4%), побут (4,5%), транспорт (3,1%), гастрономія (6,5%), світ рослин (3%), світ тварин (13,7%), економіка (9,4%), військова справа

(3%), спорт (3%), музика (1,6%), релігія та міфи (1,6%).

Метафоричні терміни встановлених сфер-джерел згруповані за чотирма когнітивними моделями – антропоморфною, артефактною, природоморфною та суспільною, структурованими таким чином. Антропоморфна метафора, де основним джерелом метафоризації є людина, представлена 1 метафоричною моделлю та 3 фреймами. Найбільш розгалуженою (5 метафоричних моделей та 14 фреймів) є артефактна метафора, в якій геологічні об'єкти та процеси отримують метафоричне осмислення крізь призму образів предметів побуту, гастрономії, текстилю, транспорту та архітектури. Природоморфну метафору, що об'єднує сфери-джерела „світ тварин” та „світ рослин”, складють 2 метафоричні моделі з 8 фреймів. Структуру суспільної метафори формує 1 метафорична модель, утворена 5 фреймами.

Перспективним у даному ракурсі досліджень вважаємо застосування представленої методики для когнітивного аналізу метафоричних термінів інших фахових мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейченко О. Артефактна метафора в сучасному політичному дискурсі : когнітивний аспект / Оксана Андрейченко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 106–110. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_25.
2. Арутюнова Н. Д. Вступление / Н. Д. Арутюнова // Образ человека культуре и языке. – М. : Индрик, 1999. – С. 3–10.
3. Бессонова Е. В. Семантика и структура русской общегеологической терминологии : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / Е. В. Бессонова. – Москва, 1985. – 206 с.
4. Буженников А. Э. LSP как объект обучения в неязыковом вузе (на примере LSP гомеопатии) / А. Э. Буженников // Педагогическое образование в России, 2014. – № 6. – С. 87–89.
5. Вершинина Т. С. Метафорические модели с исходной биологической сферой в современном политическом дискурсе : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / Т. С. Вершинина. – Екатеринбург : Уральский государственный педагогический университет, 2002. – 207 с.
6. Волкова Т. А. Перевод английских и русских геологических аббревиатур / Т. А. Волкова, Т. Н. Великода // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. – 2015. – Вип №3 (13) – С. 44–53. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/perevod-angliyskih-i-russkih-geologicheskikh-abbreviatur>.
7. Гак В. Г. Мовні перетворення : Деякі аспекти лінгвістичної науки у кінці XX століття : Від ситуації до висловлювання / В. Г. Гак. – М. : Едиториал УРСС, 2009. – 474 с.
8. Журавлева И. А. Способы номинации и лексико-семантические процессы в современной французской геологической терминологии : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.05 – романские языки / И. А. Журавлева. – Киев, 1991. – 27 с.
9. Комарова А. И. Теория и практика изучения языка для специальных целей : дис. на соискание научной степени канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки / А. И. Комарова. – М., 1995. – 289 с.
10. Кравцова Ю. В. Семантико-когнитивное моделирование метафоризации / Ю. В. Кравцова // Мовознавство. – 2011. – №1 – С. 43–54.
11. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
12. Мишланова С. Л. Когнитивный аспект метафоризации в медицинском дискурсе / С. Л. Мишланова // Научно-техническая терминология. – М., 2003. – Вып. 1. – С. 30–36.
13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
14. Стемковская Е. П. Семантическая и словообразовательная структура русской терминологической лексики: Терминология сейсмической разведки: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук : 10.02.01. – русский язык / Е. П. Стемковская. – М., 1971. – 21 с.
15. Стрижевская О.И. Структура и семантика названий минералов : автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук : 10.02.01 – / О. И. Стрижевская. – М., 1975. – 25 с.
16. Султанова Р. М. Сопоставительный анализ геологической терминологии в русском и таджикском языках : автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук : 10.02.20 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Р. М. Султанова. – Душанбе, 2013. – 27 с.
17. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.02 / І. О. Філатенко. – К., 2003. – 20 с.
18. Чудинов А. П. Очерки по современной политической терминологии : монография / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2013. – 176 с.
19. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта, 2006. – 248 с.
20. Чудинов А. П. Финансовая метафора в современной политической речи / А. П. Чудинов // Известия Уральск. гос. пед. ун-та. – Лингвистика. – Екатеринбург : Уральск. гос. пед. ун-т, 2001. – Вып. 7. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm>.

REFERENCES

1. Andreychenko O. An artifact metaphor in contemporary political discourse : cognitive aspect / Oksana Andreychenko // Linguistic studios: Sb. sciences works / Donetsk national un-t; sciences Ed. A. P. Zagnitko. – Donetsk : DonNU, 2011. – Ed. 23. – P. 106-110. – Access mode : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_25.
2. Arutyunova N. D. Introduction / N.D. Arutyunova // The image of a person in culture and language. – M. : Indrik, 1999. – P. 3-10.
3. Bessonova E. V. Semantics and structure of Russian general geological terminology : diss. for obtaining a scientific degree Cand. filol Sciences: 10.02.01 – Russian language / E. V. Bessonova. – Moscow, 1985. – 206 p.
4. Buzhennikov A. E. LSP as an Object of Study in a Non-Linguistic High School (on an Example of LSP Homeopathy) / A. E. Buzhennikov // Pedagogical Education in Russia, 2014. – No. 6. – P. 87-89.
5. Vershinina T. S. Metaphorical Models with the Original Biological Sphere in Contemporary Political Discourse : Diss. for obtaining a scientific degree Cand. filol Sciences : 10.02.01 – Russian language / T. S. Vershinina. – Yekaterinburg : Ural State Pedagogical University, 2002. – 207 p.
6. Volkova T. A. Translation of English and Russian geological abbreviations / T. A. Volkov, T. N. Velkoda // Vestnik Permian National Research Polytechnic University. Problems of Linguistics and Pedagogy. – 2015. – Tip # 3 (13) – P. 44-53. – Access mode : <http://cyberleninka.ru/article/n/perevod-angliyskih-i-russkih-geologicheskikh-abbreviatur>.
7. Gak V.G. Linguistic Transformations : Some Aspects of Linguistic Science at the End of the 20th Century : From the Situation to the Statement / V.G. Gak. – M. : Editorial URSS, 2009. – 474 p.
8. Zhuravleva I. A. Methods of nomination and lexical-semantic processes in modern French geological terminology : diss. for obtaining a scientific degree Cand. filol Sciences: 10.02.05 – Romance languages / I. A. Zhuravleva. – Kiev, 1991. – 27 p.
9. Komarova A. I. Theory and practice of language learning for special purposes : diss. for obtaining a scientific degree of Candidate. filol. Sciences : 10.02.04 – Germanic languages / A.I. Komarova. – Moscow, 1995. – 289 p.
10. Kravtsova Yu. V. Semantic-cognitive modeling of metaphORIZATION / Yu. V. Kravtsova // Linguistics. – 2011. – №1 – P. 43-54.
11. Lacoff J. Metaphors That We Live / J. Lacoff, M. Johnson // Theory of Metaphors. – M. : Progress, 1990. – P. 387-415.
12. Mishlanova S. L. The Cognitive Aspect of Metaphorization in Medical Discourse / S. L. Mishlanova // Scientific and Technical Terminology. – M., 2003. – Ed. 1 – P. 30-36.
13. Selivanova O. O. Linguistic Encyclopedia / O. O. Selivanova. – Poltava : Dozvillia-K, 2010. – 844 p.
14. Stemkovskaya E. P. Semantic and word-formation structure of the Russian terminology vocabulary : Terminology of seismic exploration : author's abstract. dis for obtaining a scientific degree of candidate. filol Sciences: 10.02.01. – Russian language / E. P. Stemkovskaya. – M., 1971. – 21 p.
15. Strizhevskaya O. I. Structure and semantics of mineral names : author's abstract. dis for obtaining a scientific degree of candidate. filol Sciences : 10.02.01 – / O. I. Strizhevskaya. – Moscow, 1975. – 25 p.
16. Sultanova R. M. Comparative analysis of geological terminology in Russian and Tajik languages : author's abstract. dis for obtaining a scientific degree of candidate. filol Sciences : 10.02.20 – Comparative-historical, typological and comparative linguistics / R. M. Sultanova. – Dushanbe, 2013. – 27 p.
17. Filatenko I. O. Contemporary political metaphor in Russian-language newspaper communication in Ukraine : cognitive-pragmatic description : author's dissertation. for obtaining sciences. Degree Candidate filol Sciences : 10.02.02 / I. O. Filatenko. – K., 2003. – 20 p.
18. Chudinov A. P. The Essays on Modern Political Metaphorology : A Monograph / A.P. Chudinov. – Yekaterinburg, 2013. – 176 p.
19. Chudinov A. P. Political Linguistics / A. P. Chudinov. – M. : Flint, 2006. – 248 p.
20. Chudinov A. P. Financial metaphor in the modern political speech / A. P. Chudinov // Izvestiya Uralsk. state ped un-that – Linguistics. – Ekaterinburg : Uralsk. state ped Unt., 2001. – Issue 7. – Access mode : <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm>.

Metaphorical modeling of English geological terminology

T. M. Halai, I. M. Osovskaya

Abstract. The article is devoted to the reconstruction of metaphoric models in the terminology of the modern English LSP of geology by A. Chudinov's method. It is established that for modern English LSP of geology is characterized by a variety of sources of metaphorization. Different objects of geological science (relief, breeds, minerals, reservoirs, glaciers, deposits, geological bodies as well as geological tools) are subjected to metaphorical rethinking which are conceptualized through the prism of 16 spheres of sources (human world, architecture, economy, transport, etc.). Metaphorical terms are grouped by four specifically structured cognitive models – anthropomorphic, artefact, natural, and social.

Keywords: terminology, language for specific purposes, metaphorization, cognitive model, geology.

Метафорическое моделирование англоязычной геологической терминологии

Т. М. Галай, И. Н. Осовская

Аннотация. Статья посвящена реконструкции метафорических моделей в терминологии современного английского профессионального языка геологии по методике А. Чудинова. Установлено, что для современного английского профессионального языка геологии характерно разнообразие источников метафоризации. Метафорическому переосмыслению подвергаются различные объекты геологической науки (рельеф, породы, минералы, водоемы, ледники, залежи, геологические тела, а также геологический инструментарий), которые концептуализируются сквозь призму 16 сфер-источников (мир человека, архитектура, экономика, транспорт и др.). Метафорические сроки сгруппированы по четырем специфически структурированным когнитивными моделями – антропоморфной, артефактной, природоморфной и общественной.

Ключевые слова: терминология, профессиональный язык, метафоризация, когнитивная модель, геология.

Ресурси відтворення англомовних архаїзмів та історизмів українською мовою

Т. А. Ласінська

Кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: Lasinskat@ukr.net

Paper received 20.03.18; Accepted for publication 26.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-07>

Анотація. Стаття містить опис основних літературних, словникових та мовленнєвих ресурсів україномовної лексики, які є джерелами ефективного відтворення англійських архаїзмів та історизмів у разі перекладів українською, з урахуванням стилістичних особливостей та функцій обсолітизованої лексики мов оригіналу та перекладу.

Ключові слова: архаїзми, обсолітизована лексика, застаріла лексика, історизми, архаїчна лексика, переклад історизмів та архаїзмів.

Вступ. Самобутність та відмінність від сучасної мови, наповненість знаннями, перенесеними з певної епохи, і є основною цінністю хронологічно маркованої лексики, яку слід зберігати та передавати при перекладі, осучаснюючи чи архаїзуючи її. Функцією перекладу таких текстів є їхнє оновлення та осучаснення, при цьому – збереження їхньої самобутності, оскільки вони передаються у спадок наступним поколінням та збагачують мову інших культур. Завдання перекладача при відтворенні тієї чи іншої стилістичної фігури чи стилістичного відтінку, створеного архаїзмом, варіює в залежності від його значення (першо- чи другорядність, значимість для перенесення у перекладений твір) та функції, якої набув архаїзм у художньому творі, якою наділив його автор та якою його бажає наділити перекладач. Відтворення всіх нюансів архаїзованих елементів твору, утворених завдяки використанню стилістичних можливостей архаїчної лексики мови оригіналу, вимагає використання ширшого спектру засобів передачі відтінків у мові перекладу.

Короткий огляд публікацій. У разі перекладу архаїзмів та історизмів постають завдання відтворити своєрідність мови та культурну своєрідність часу, віднайти такі слова, які б могли передати безеквівалентні одиниці мовлення, не порушивши при цьому цілісність твору, зробити його читабельним як для підготовленого, так і для непідготовленого читача, при цьому зберігаючи відчуття дистанції часу, яка виражена у контрастності до мови сучасної і яку відчуває носій мови оригіналу. Дослідженням та вирішенням таких завдань займалися такі теоретики перекладу: А. Андерс, А. Федоров, С. Флорин, А. Попович, Б. Хохел, І. Левий, Ю. Найда, В. Комісаров. Серед українських фахівців перекладу практичний внесок у розв'язок завдань темпорального перекладу зробили: Г. Кочур, М. Рильський, В. Мисик, які перекладали В. Шекспіра, Р. Бернса та ін.

Мета. Метою цієї статті є дослідження практичних рішень та існуючих інструментів перекладача, які задіяні при перекладі архаїзованої лексики англійської мови українською, якими є словники, літературні джерела та різні зразки сучасного мовлення, що дозволяють відтворити історичну маркованість лексики оригіналу.

Матеріали та методи. При дослідженні 20 словників, 50 літературних творів класиків української літератури, таких як Т. Шевченко, Л. Українка, П. Куліш, виявлено як рідковживані так і типові для

творення різних стилістичних фігур архаїзми та історизми української мови.

При відборі архаїзмів та історизмів та було застосовано метод стилістичного та семантичного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Ресурси української мови, теоретичні наукові знання з перекладознавства та практичні надбання перекладу складають мовний потенціал, що дозволяє відтворити будь-які нюанси, що зумовлює історично маркована лексика.

Теоретики перекладу вирізняють одним з етапів праці над перекладом “шукання в мові перекладу і в традиції літератури, що існує цією мовою, еквівалентних засобів відтворення найважливіших рис оригіналу. Основне на цьому етапі – визначення шляху, що ним піде перекладач, вибір засобів, які він використає на завершальному етапі своєї роботи” [1 с. 72].

На нашу думку, джерелами, до яких звертається автор перекладу при відтворенні історично маркованої лексики, можуть бути:

- різноманітні словники та довідники;
- глосарії лексики певних історичних періодів;
- словниковий склад творів відомих українських письменників, багатих на архаїчну та рідкісну лексику.

Розширенню практичної та теоретичної дослідницької роботи у сфері перекладознавства сприяє наявність розмаїття словників, потужний науковий потенціал сучасних мовознавців. У більшості словників англійської та української мов використовується також архаїчне значення, словники містять довідки, які дозволяють розкрити семантику та особливості вживання архаїчних слів в англійській та українській мовах.

Дослідження джерел, семантики й структури архаїзмів та історизмів створили міцну теоретичну базу для вивчення особливостей діалектних сталих висловів – у цьому напрямку працювали Л. Г. Авксентьев, А. С. Аксамитов, М. Ф. Алефіренко, В. Л. Архангельський, Н. Д. Бабич, А. М. Бабкін, Л. А. Булаховський, Ф. П. Медведєв, В. М. Мокієнко, Г. М. Удовиченко, В. Д. Ужченко та ін.

Упродовж останніх десятиріч архаїзми та історизми вивчаються досить інтенсивно, незважаючи на труднощі. Цінний матеріал, що містить архаїзми, зафіксовано у лексичних словниках за редакцією М. М. Онишкевич, С. Панцьо, В. А. Чабаненко, М. М. Корзонюк, А. Т. Сизько, у матеріалах до тлумачних словників та словників фразем А. П. Грищенко, М. Т. Доленко, Н. Д. Бабич, О. С. Юрченко,

Л. І. Ройзензон, С. І. Ройзензон, А. О. Івченко, В. С. Калашника.

Архаїзми подаються й у регіональних фразеологічних словниках Н. Вархол, А. О. Івченко, О. С. Юрченко, В. Д. Ужченко. Поряд з нагромадженням сучасних записів зразків використання архаїзмів здійснюються апробації найрізноманітніших підходів та методів досліджень у сфері семантики. У дослідженні архаїзмів значну роль відіграли праці Б. Грінченка в унормуванні української літературної мови в галузі фонетики, лексики, граматики, стилістики.

З погляду походження джерела аналізованої лексики різноманітні. Її основу складають власне слов'янські лексеми, частина яких бере початок з епохи спільнослов'янської мовної єдності, частина – старослов'янського походження: *во дни они, возвысили, глас, отверзнутся уста, ввернуть*. Частина ресурсної лексики виникла на спільному східнослов'янському мовному ґрунті ще в епоху Київської Русі, частина ж – пізнішого (власне українського) походження. Серед ресурсних лексем багато запозичень з російської, польської та тюркських мов, що пояснюємо тісними геополітичними контактами українців із сусідніми народами, а також латинізмами: урядники, становий, барон, граф, князь, цар, боярин, холоп, поміщик, кріпак, феодал, шляхтич.

Природним є використання в перекладі архаїчної лексики з релігійної літератури, хоча вона є досить специфічною: *рече, глаголе, войнство, гласи, печалі* й т. ін.

Перекладач може використовувати низку окремих слів-старослов'янізмів: *дерево, глас, власть, рече, утроба, блажен муж, рече Господь, глаголючи, благословенна, рече, рци, аз*.

Ресурсами для творчого відбору лексики при відтворення історично маркованої лексики може бути прошарок, пов'язаний з добою козаччини. Це назви чинів військової ієрархії – *гетьман, отман, кошовий, есаул, старшина, козак лейстровий, капітан*; різного роду військових угруповань – *військо, табір, кіш, товариство, обоз, компанійці*; атрибутів влади – *клейноди, булава, бунчук, знамено, труба*; зброї, військового спорядження – *гаківниця, спис, ратище, чайка, байдак, панцир, намет, соцький, тисяцький, волосний, писар, гетьман* (виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі).

Ще одним цікавим ресурсом є пласт лексики, пов'язаний з подіями 1930–70 років, які спричинили нівеляційну динаміку лексичного складу української мови. В результаті для сучасників вони є рідковживаними, частково обсолетизованими в результаті архаїзації, яку хоча і називають штучною, та вона іноді виступає джерелом передачі архаїзмів і могла б застосовуватися в таких цілях частіше: *горішній, долишній, враз, всенький, достоту, звіхневий* (косий), *зизий* (косоокий), *напозір, наметень* (валун), *нараз* (раптом), *небавом, робітня* (майстерня), *сливе* (майже), *цебро, цаль* (дюйм), *чернявець, чудуватися* (дивуватися), *шанець* (окоп), *спиж* (бронза), *тамувати* (зупиняти), *філіжанка* (чашка), *чиниш* (оброк), *чота* (рій), *щирий* (про речовину), *виміна* (обмін), *баляда* (баллада), *бережина* (лінія берегова), *вертепа* (ущелина), *горбовина* (височінь) [2].

Щодо літературних ресурсів історично маркованої лексики, вони невичерпні у творах Т. Шевченка, Л. Українки, П. Куліша та багатьох інших письменни-

ків. Так, Шевченко вживає архаїзми, які, з одного боку, позначені піднесеністю, що поєднується з героїзацією, романтизованою гіперболізацією подій минувшини, іронією, зневагою (*жупани*). Архаїзми, навіяні історією часів Київської Русі, виконують у Шевченкових текстах функцію відтворення минувшини: *русиці, шелом, улуси, злато, отроки, списи, дружина*. У пряому та переносному значенні Шевченко вживає: *орда, вельможная пані, отаман* (як форма звертання до козаків – *брати-отамани*), *сатрап, візантійство*.

Архаїзми у поезії Шевченка виконують різні художні функції: лексичні архаїзми: *вертоград* (сад), *чертог* (палац), *ретязь* (ланцюг), *оливо* (олівець), *лиця* (щоки), *вої* (вояки), *ланіти* (щоки), *живот* (життя), *пря* (спір), *глаголи* (слова, мова); лексико-словотвірні архаїзми: *возлісся* (узлісся), *подружіє* (подружжя, подруга), *правдалюбіє* (правдолюбність), *телець* (теля), *возвістити* (сповістити), *возвеселити* (звеселити), *воспівати* (оспівувати); лексико-фонетичні архаїзми: *врата* (ворота), *враг* (ворог), *глава* (голова), *дерево* (дерево), *злото* (золото); семантичні архаїзми: *подлий* (незнатний), *позорище* (видовище), *вітати, вітати* (бути присутнім денебудь). Серед архаїзмів, використаних Шевченком, значну частину становлять церковнослов'янізми, зокрема – створені поетом за лексотвірними взірцями давньоруської мови. Органічним елементом є архаїзми, що мають жанрові ознаки молитви, гімну. Для збереження стилістики першоджерела у переспівах зі “Слова о полку Ігоревім” Шевченко використовує лексичні та лексико-словотвірні архаїзми: “*В Путивлі-граді вранці-рано*”, *зигзицею, рукав боборовий, отру, ладо, веселіє, незнаємому полі, на пригоду* (на допомогу), *господине* (звертання до богів у древніх русичів з дохристиянських часів), *огненний* (Плач Ярославни), *еси* – функціонально навантажує, увиразнюючи авторську іронію, посланіє. По-різному реалізує семантику офіційношанобливого називання знаті – *ясновельможний* [7].

Твори П. Куліша й по сьогодні є джерелом дослідження архаїчної лексики та кладзем її ресурсів. Запозичення з давньої української мови разом із запозиченнями з інших мов, на думку П. Куліша, повинні були сприяти збагаченню лексичного фонду мови, розширювати її семантичні горизонти. Архаїчна лексика посіла чільне місце і в епістолярії письменника. У листах темперамент і думка Куліша вимагали нового стилю. Його головним засобом знову ж таки стали церковнослов'янізми: *благий, благодатний, блаженний, вівки, восхвалити, во спасеніє, глаголити, глас, жизнь, збагацати, оглашати, празник, рождати, скудельний сосуд, совіт, стезя, сторицею, тружедатися*.

Ресурсами відтворення історично маркованої лексики можуть бути: неологізми; рідко вживані слова; книжна лексика – *глас, во дни они; слова з забарвленням урочистості: воїн, корифей, стражденний* [3, с. 85]; застарілі слова, що використовуються в сучасній літературній мові – *інквізиція, кольчуга, лучник*; поетичні слова – *блакить, борня, злотокосий, захмарний, вітровіння, живодайний* [3, с. 85]; стилістичні архаїзми – *вия* (шия), *ланіти* (щоки), *ликувати* (радіти), *зріти* (бачити), *відати* (знати); словотворчі – *творитель* (творець), *возвеличувати* (звеличувати), *словеса* (слова); лексико-фонетичні – *глас* (голос), *прах* (порох), *храм* (хороми), *вольний* (вільний); фонетичні – *братік* (братик), *збирати* (збирати), *зіма* (зима), *крівавий, кровавий* (крива-

вий) [3, с. 81]; семантичні (застарілі в одному значенні) – *живіт* (життя), *братися* (одружуватися), *староста* (голова сільської громади) [3, с. 81]; а також слова, що виконують важливу називну функцію, поширені й тривалий час використовуються в мові, вступають в активні семантико-словотворчі зв'язки з іншими словами, менше підлягають процесові старіння, наприклад – *воїстину*, *глядол*, *боріння*, *брань* (битва), *уста*, *чоло* та ін. [3, с. 80].

Розвиток системи лексикографії та літератури сприяє розумінню англійської архаїчної лексики фахівцями з перекладу та функціонуванню архаїчної лексики у перекладах.

Історично маркована лексика є основою явища історичної стилізації художнього тексту. В основу створення прийомів, що акумулюють загальний часовий фон тексту, покладені певні лінгвістичні явища та властивості, які, як ми вважаємо, слід відслідковувати та використовувати при відтворенні історичної стилізації у перекладах.

При виборі засобів перекладу передусім слід зважати на засоби, які могли б відтворювати ефект контрасту (до загального лексичного фону) у перекладеному творі, а саме – на слова з низькою частотністю вживання, тобто незвичні для читача, слова, що відтворюють інформативні історичні конотації, закладені в слово, характерні морфологічні особливості, емоційну складову лексики.

При виборі засобів перекладу вищезазначені фактори є визначальними, оскільки дозволяють перекладати безеквівалентну історично марковану лексику, відтворивши одну з її визначних характеристик на рівні слова, речення чи тексту, до того ж дозволяють урізномати-

нітнити варіанти перекладу, окрім словникового відповідника іншими варіантами. Як наприклад, лексема «бойовище», вживана у перекладах [5].

З метою стилізації перекладачі вживають історизми, які відтворюють потрібну атмосферу на рівні тексту – там, де переклад фрази чи речення не вимагає історизму, тоді як в оригіналі маємо інші історизми в інших реченнях:

“There was no want of distinguished and noble candidates ...” [8].

“З обох боків не було нестачі в доблесних і знатних лицарях ...” [4].

На рівні тексту історизми відтворюються такими українськими історизмами та архаїзмами, як *чоло*, *вінець*, *зіниця*, *правиця*, *ратища*, й такими рідковживаними словами, як *носаки*, *опріч*, *сплигнув*, *румак* та ін. [6].

Висновки. Принципом перекладу архаїзмів має бути варіативність підбору засобів перекладу та їхнє поєднання, що сприяє відтворенню всіх відтінків, функцій, експресивних та смислових значень, які утворює архаїчна лексика у результаті вияву своєї інтертекстуальності. Варіативність, як принцип вибору засобів відтворення обсолетизованої лексики, сприяє відтворенню всіх нюансів, що має архаїчна лексика внаслідок своєї інтертекстуальності, здатності бути прийомом стилізації та експресивності.

Джерелами, до яких звертається автор українського перекладу при відтворенні історично маркованої лексики, можуть бути: словники та довідники; лексеми старослов'янського та східнослов'янського походження, доби козаччини; запозичення з інших мов, релігійної літератури; глосарії творів відомих українських класиків; рідковживана лексика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бектурганова С. Д. Национально-культурная специфика слова и перевод // Лингвостилистические особенности функциональных жанров. Переводческий аспект, Ташкент, 1986, С. 69–72.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации, Киев, Логос, 2003, 304 с.
3. Брандес М. П. Стиль и перевод, Москва, Высшая школа, 1988, 126 с.
4. Скотт В. Айвенго, переклад з англ. І. Давиденко, Київ,

- Крайна Мрій, 2014, 400 с.
5. Скотт В. Айвенго, переклад з англ. Ю. Лісняка та Г. Лозинської, Київ, Школа, 2007, 494 с.
6. Скотт В. Талісман, переклад з англ. Н. Ткаченко-Ходкевич, Харків, Рух, 1930, 183 с.
7. Шевчук Ю. І. Лексичні архаїзми. Лінгвістична суть та характерні риси // Мовознавство, 1985. № 1, С. 68–71.
8. Scott W. Ivanhoe, accessed <http://www.publicbookshelf.com/regency/ivanhoe/ivanhoe12>

REFERENCES

1. Bekturganova S. D. Nacional'no-kul'turnaja specifika slova i perevod. *Lingvostilisticheskie osobennosti funkcional'nyh zhanrov. Perevodcheskij aspekt*, Tashkent, 1986, s. 69–72. [in Russian].
2. Belova A. D. *Lingvisticheskie aspekty argumentacii*. Kiev, Logos, 2003, 304 s. [in Russian].
3. Brandes M. P. *Stil' i perevod*. Moskva, Vysshaja shkola, 1988, 126 s. [in Russian].
4. Skott V. *Ajvengo*, pereklad z angl. I. Davydenko. Kyi'v, Krai'na

- Mrij, 2014, 400 s. [in Ukrainian].
5. Skott V. *Ajvengo*, pereklad z angl. Ju. Lisnjaka ta G. Lozyn'skoi'. Kyi'v, Shkola, 2007, 494 s. [in Ukrainian].
6. Skott V. *Talisman*, pereklad z angl. H. Tkachenko-Hodkevych. Harkiv, 1930, 183 s. [in Ukrainian].
7. Shevchuk Ju. I. *Leksychni arhai'zmy*. Lingvistychna sut' ta harakterni rysy. *Movoznavstvo 1* (1985), s. 68–71. [in Ukrainian].

Resources of reproducing English archaic and historic words into Ukrainian

T. A. Lasinska

Abstract. The article contains the description of main sources of effective reproducing English archaic and historical words in Ukrainian translations which are taken from literature springs, dictionaries and spoken language. Some stylistic specificities of the target and the source language are considered.

Keywords: archaisms, obsolete words, old words, historical words, archaic vocabulary, translating historical and archaic words.

Ресурси воссоздания англоязычных архаизмов и историзмов на украинском языке

T. A. Lasinskaja

Аннотация. Статья содержит описание основных литературных, словарных и языковых ресурсов украинской лексики, которые являются источниками эффективного воссоздания английских архаизмов и историзмов для украинских переводов, с учетом стилистических особенностей и функций обсолетизированной лексики языка оригинала и перевода.

Ключевые слова: архаизмы, обсолетизированная лексика, устарелая лексика, историзмы, архаическая лексика, перевод архаизмов и историзмов.

Особливості структурного і семантичного співвідношення різних підкласів топонімної лексики (в межах Слобожанщини)

Т. О. Лук'ячук

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Corresponding author. E-mail: bugovoe@gmail.com

Paper received 25.03.18; Accepted for publication 29.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-08>

Анотація. У статті проаналізовано особливості структурного і семантичного співвідношення різних підкласів топонімної лексики в межах Слобожанщини та прилеглих територій, яка реалізувалася у вигляді назв населених пунктів, а також природних географічних об'єктів – річок, озер, колодязів, ярів, балок тощо. Принагідно окреслено шляхи структурного перетворення похідних назв поселень та чинники впливу на вибір певного структурного типу й семантичного наповнення первинного топоніма і вторинного ойконіма.

Ключові слова: гідронім, ойконім, топонімне словосполучення, еліпсис, ойконімна синтаксема, топонімічна конверсія.

У топонімії Слобожанщини наявна така особливість ономастичної номінації, як перехід власної назви із гідронімного об'єкта на суміжну ойконімну географічну одиницю. Як наслідок цього маємо різні структурні типи назв поселень на відміну від твірних топонімів, які можуть бути як однослівними, так і двослівними у вигляді гідронімних словосполучень. Стаття присвячена дослідженню структурних та семантичних особливостей гідронімно-ойконімного ряду і зокрема окремих її лексем, оскільки в таких назвах втілені закономірності функціонування та загальний розвиток топонімії регіону в цілому.

Явище взаємодії гідронімів та ойконімів, або топонімічна метонімія, багаторазово висвітлювалося у працях Є. С. Отіна [4; 5; 6], аналізувалося також у статтях Л. Т. Масенко [2], Є. М. Черняхівської [7; 8], Н. Є. Михайличенко [3], у дисертації М. М. Юркова [9] та ін.

Виявлення різних особливостей структурного співвідношення вихідних топонімів (гідронімів, оронімів) та похідних ойконімів, а також семантики топонімних означень власних назв на теренах Слобожанщини становить мету нашого дослідження. Крім того, ми ставимо завдання виявити, якими причинами зумовлено формування номінаційних моделей «простий топонім – складений ойконім» та «складений топонім – складений ойконім».

У результаті безпосередньої взаємодії гідронімів та ойконімів відбуваються процеси, що впливають на структурні особливості вторинних географічних назв. При цьому один із компонентів гідронімно-ойконімного ряду може втрачати свою складову частину або ж поповнюватися новими топонімними засобами, внаслідок чого утворюється власна назва із відповідним типом зв'язку. Одне із таких явищ, як атрибуція, зумовлює появу двослівної (рідше – трислівної) форми назва поселення на відміну від простої співвідносного гідроніма: *Івани*, р. → *Бирдини Івани*, с. [Хр Бгд, СВСХГ, с. 4], *Орчик*, р. → *Російський Орчик*, с. [Плт Кнгр, ПГ СНМ, с. 105], *Дон*, р. → *Тихий Дон*, х. [Вр Бгч, АТД-59, с. 28], *Ворожба*, р. → *Сумська Ворожба*, сл. [Хр Лбд, ХГ СНМ, с. 137], *Деркул*, р. → *Красний Деркул*, с. [Врш Стлг, АТУ-87, с. 46] та ін. Випадки ойконімного творення, що рідко можна зустріти в регіоні, становлять собою складну структуру, коли до ойконімного словосполучення входить, крім топонімного означення у вищому ступені порівняння, іменникова форма другої частини, утворена суфіксальним основокладанням від першофіксації (наприклад, *Верхня Сула*) і в якому є тавтологічне повторення одно-

кореневих частин **вищ-/верх-** (пор.: *Сула*, р. → *Вища Верхосулка*, сл. [Хр Лбд, ХГ СНМ, с. 143]). Маємо і протилежну за значенням структуру із поєднанням **словоскладання ~ основокладання** (*Сула*, р. → *Нижча Верхосулка*, сл. [Хр Лбд, ОИКСОМГ, с. 552] із основами, які означають несумісні поняття – **нижч-/верх-**).

Деякі приклади засвідчують семантичну зв'язаність ойконімів на основі різних семем, які можуть бути втілені в головному слові ойконімного словосполучення (*Готня*, р. → *Монастирська Готня*, д. [Кр Грв, КГ СНМ, с. 37], *Введенська Готня*, с. [Кр Грв, СССКГ. ГУ, с. 42, с. 176] - *Ведійська Готня*, с. [Кр Грв КГ СНМ, с. 36] - *Октябрська Готня*, с. [Бгр Брс, БО АТД, с. 32]) або ж зафіксованими на рівні підрядних частин ойконімної синтаксеми (*Вовча*, р. → *Вовчі Води*, м. [Хр Ввч, ОХН, с. 49] - *Вовча Олександрівка*, с. [Бгр Вол, ТКХБО] - *Вовчанські Хутори*, х. [Хр Ввч, ХГ СНМ, с. 65] - *Мала Вовча*, с. [Хр Ввч, АСУГ] - *Мала Вовча Перша*, сл. [Хр Жвт-2, СЗПКО, с. 24] - *Мала Вовча Друга*, с. [Хр Ввч, СВСХГ, с. 12]).

Ойконіми можуть бути позбавлені такого взаємозв'язку через відсутність його на рівні первинних структур (гідронімів), і кожна назва поселення існує незалежно від іншої, хоча формально ойконіми і гідроніми є етимологічно спорідненими і становлять замкнену топонімну систему. У географічному аспекті вони функціонують нарізно, становлячи окремі гідронімно-ойконімні ряди: *Суха Голтва*, р. → *Суха Голтва*, х. [Плт Знк, ПГ СНМ, с. 54], *Середня Голтва*, р. → *Середня Голтва*, х. [Плт Знк, ПГ СНМ, с. 55], *Грузька Голтва*, р. → *Грузька Голтва*, х. [Плт Знк, ПГ СНМ, с. 55]. Часткову відсутність семантичних мотивувальних зв'язків спостерігаємо на рівні гідронімних та ойконімних означень вихідних та похідних топонімних синтаксичних одиниць: *Біла Плата*, р. → *Вільхова Плата*, д. [Кр Бгр, КГ СНМ, с. 24], *Суха Балаклійка*, р. → *Волоська Балаклійка*, с. [Хр Куп, АСУГ-ПКупУ], *Сіверський Донець*, р. → *Червоний Донець*, смт [Хр Блк, АТП-67, с. 408], *Чорна Калитва*, р. → *Нижня Калитва*, с. [Вр Остр, КОУ] тощо.

Але якщо відсутність мотивального, а отже, й семантичного зв'язку між ойконімними означеннями із головним компонентом, як уже було зазначено, можна пояснити його відсутністю у твірних гідронімних словосполученнях, то в ряді випадків, коли гідронім має однокореневу будову, між новоутвореними на його основі ойконімізованими ад'єктивами такі смислові відношення порушені у зв'язку з різними причинами номінації: *Козачок*, р. → *Гур'їв Козачок*, с. [Хр Злч, ТКХБО] ~ *Сот-*

ницький Козачок, с. [там само], Лопань, р. → *Козача Лопань*, сел. [Хр Дрг, ТКХБО] ~ *Весела Лопань*, с. [Бгр Бгр, ТКХБО], *Лисиця*, р. → *Велика Лисиця*, сл. [Хр Хтм, ОХН, с. 163] ~ *Іванівська Лисиця*, сел. [Бгр Грв, ТКХБО] ~ *Козацька Лисиця*, сел. [там само] та ін.

Крім приєднання ойконімного означення, виявлено й іншу модель видозміни твірного гідроніма, коли до назви річки в ойконімній частині приєднується топонімізований апелятив і переважно із гідронімною семантикою: *Вовча*, р. → *Вовчанські Хутори*, х. [Хр Ввч, ХГ СНМ, с. 65], *Лозова*, р. → *Лозова Рудка*, с. [Бгр Рвн, ТКХБО], *Білий*, кол. → *Білий Колодязь*, с. [Хр Ввч, ХГ СНМ, с. 69], *Грем'ячий*, кол. → *Грем'ячий Колодязь*, с. [Хр Чг, ОХН, с. 141], *Кам'яний*, кол. → *Кам'яний Колодязь*, х. [Хр Стрб, СВСХГ, с. 38] та ін. В останніх наведених прикладах спостерігаються явища, де поряд із переміщенням контактної назви з природного географічного об'єкта на суміжне поселення відбувається ойконімізація апелятива, що позначає цю географічну одиницю (пор. у зв'язку з цим оронімно-ойконімний тип взаємодії, подібний до гідронімно-ойконімного): *Куца*, б. → *Куца Балка*, х. [Плт Кнгр, ПГ СНМ, с. 103], *Крута*, б. → *Крута Балка*, с. [Плт Кнгр, ПГ СНМ, с. 107], *Соколова*, б. → *Соколова Балка*, д. [Плт Кнгр, ПГ СНМ, с. 107], *Гола*, б. → *Гола Балка*, х. [Хр Стрб, ХГ СНМ, с. 151], *Волохів*, яр → *Волохів Яр*, с. [Хр Зм, ХГ СНМ, с. 81] та ін.

Наступна номінаційна особливість полягає в тому, що географічна лексема поєднується із видозміненою формою гідроніма, яка при переході на ойконімний об'єкт набуває граматичних ознак прикметника: *Самара*, р. → *Самарські Пруди*, сц. [Хр Із, ХГ СНМ, с. 98], *Болгара*, р. → *Болгарське Пустисьце*, х. [Хр Влк, ХГ СНМ, с. 52], *Корінь*, р. → *Коренська Дача*, с. [Бгр Шбк, ТКХБО], *Гаврило*, р. → *Гаврильська Сади*, с. [Вр Пвл, АТД-59, с. 79] та ін.

Разом із структурною перебудовою гідроніма відбувається процес приєднання видозміненою формою на фіксовану позицію у складі топонімного словосполучення ойконімної лексеми, наприклад, *Дон*, р. → *Донська Негочівка*, с. [Вр Здн, ВГ СНМ, с. 91]. Цю особливість у топонімії Слобожанщини не можна вважати приєднанням назвою *Негочівка* (а їх у регіоні п'ять, і кожна має факультативний варіант вираження) розрізнявального означення, що структурно змінюється при переході до назви поселення і твірною основою для якої став гідронім *Дон*. Така деталь, як розміщення населеного пункту при річці, дає підставу вважати в топонімній зв'язці основною позицією саме позицію прикметника, а не іменника (пор. також: *Фоминка*, р. → *Фомина Негочівка*, с. [Вр Здн, ВГ СНМ, с. 91], *Берека*, р. → *Берецька Вершина* [Слб. Хр. п., КСП: ХС-9], *Кисляй*, р. → *Кислейські Виселки*, д. [Вр Пвл, ВГ СНМ, с. 129], *Коломак*, р. → *Коломацький Шлях*, с. [Хр Кркт, АТП-67, с. 423], *Корінь*, р. → *Коренська Дача*, х. [Бгр Шбк, БО АТД, с. 105].

У результаті контактного переходу гідроніма в ойконім виявлено таке явище, як еліпсис. Його об'єктом може бути або головна частина складеної ойконімної лексеми, або синтаксично підпорядкована. Трапляються випадки, коли спрощення зазнає власна назва, в якій обидва компоненти є іменниками. Формально і семантично такі складні утворення нагадують прикладку, де еліпсизація охоплює, здебільшого, географічну лексему: *Журавка Суходол*, р. → *Журавка*, д. [Хр См, ХГ СНМ, с. 170], *Яр Бабка*, верш. → *Бабка*, х. [Вр Остр, ВГ СНМ, с. 122] та ін.

Усічення однієї із складових частин назви поселення, що має місце в місцевій топонімії, – це тенденція до максимального спрощення імен різних класів та підкласів. Як правило, еліпсису зазнають залежні компоненти топонімних словосполучень, оскільки виявляють більшу аморфність: *Ближні Івани*, р. → *Івани*, х. [Хр Бгд, АСУГ–ПБгдУ], *Великий Лиман*, оз. → *Лиман*, сл. [Хр Зм, Р. ПГОНО, с. 269], *Гола Долина*, р. → *Долина*, с. [Дц Сл, ТКДО], *Нижня Дворічна*, р. → *Дворічне*, сел. [Хр Дврч, ТКХО], *Сіверський Донець*, р. → *Донець*, сел. [Хр Зм, АТУ-87, с. 276] та ін., хоча інколи від'ємні процеси діють на рівні визначальних компонентів ойконімної синтаксими: *Березова Стінка*, яр → *Березів*, х. [Вр Остр, ВГ СНМ, с. 119], *Бузівський Яр*, ур. → *Бузів*, х. [Хр Ввч, ХГ СНМ, с. 87], *Глибока Долина*, р. → *Глибоке*, сц. [Хр Зм, ХГ СНМ, с. 84], *Гремучий Колодязь*, р. → *Гремучий*, х. [Бгр Бгр, БО АТД, с. 23] та ін.

Утворення ойконімів поряд із спрощенням лексеми супроводжується різними деривативними процесами: префіксацією (*Тиха Сосна*, р. → *Засосна*, сл. [Вр Остр, НМВГ-28, с. 94], *Сіверський Донець*, р. → *Задонець*, х. [Хр Зм, СВСХГ, с. 19]), суфіксацією (*Глибока Мака-тиха*, р. → *Макатишка*, д. [Хр Із, АСУГ–ПІЗУ], *Середня Котелва*, р. → *Котелівський*, х. [Хр Охт, Кордт–КХН], *Мокрі Ровеньки*, р. → *Ровенський*, х. [Хр Із, АСУГ–ПІЗУ]), конфіксацією (*Сіверський Донець*, р. → *Задонецький*, х. [Хр Із, ХГ СНМ, с. 87] ~ *Наддонецький*, х. [Хр Із, ПКХГ, с. 55] ~ *Піддонецький*, х. [Хр Із, СВСХГ, с. 22], *Тиха Сосна*, р. → *Засосенська*, сл. [Вр Брч, ВГ СНМ, с. 26], *Тишанська Грунь*, р. → *Загрунівка*, с. [Плт Знк, ПГ СНМ, с. 65]), спрощенням суфікса (нульовою суфіксацією) (*Мокрий Ізюмець*, р. → *Ізюм*, м. [Хр Із, ИСОХЕ-5, с. 1], *Середня Балаклійка*, р. → *Балаклія* [Хр Блк, ИСОХЕ-4, с. 117], *Кривий Торець*, р. → *Тор*, м. [Хр Із, ХУ–КС] та ін.).

Втрата визначального компонента призводить до перетворення ойконімного словосполучення в ойконімну лексему та субстантивзації ад'єктивної форми – топонімичної конверсії: *Амбарний Яр*, р. → *Амбарний*, х. [Хр Ввч, ХГ СНМ, с. 67], *Веселий Яр*, ур. → *Веселий*, х. [Хр Зм, ХГ СНМ, с. 84], *Гридякін Колодязь*, р. → *Гридякін*, х. [Вр Брч, ОИКСОМГ, с. 553], *Зайцева Дубрава*, ур. → *Зайців*, х. [Хр Влк, ХГ СНМ, с. 51], *Савченків Байрак*, ур. → *Савченків*, х. [Хр Влк, ХГ СНМ, с. 51] та ін. Особливість такої тенденції підтверджується словами Ю. О. Карпенка: «Субстантивовані прикметники розвинулись із топонімичних словосполучень. Сліди цього зберігаються переважно у відносній стійкості родових форм таких топонімів» [1, с. 22]. Такі прикметники у функції власних назв Слобожанщини демонструють зростання внутрішню системних елементів через зміну співвідношення між субстантивами з еліпсованих сполучень.

Якщо в сучасній топонімії спостерігається тенденція до спрощення географічної назви, то в минулому деякі ойконіми мали при собі прийменники із значенням місця і вказували на розташування невеликого населеного пункту поблизу річки або у якійсь її частині, зазвичай, витоках. У цьому разі особливо актуалізується ойконімна модель, за допомогою якої виражено географічну прив'язку поселення до певної місцевості (*Козинка*, р. → *На-Козинці*, х. [Хр Стрб, ХГ СНМ, с. 146], *Істороп*, р. → *За-Історопом*, х. [Хр Лбд, ХГ СНМ, с. 134], *Мошенка*, р. → *По річці Мошенці*, х. [Хр Охт, ХГ СНМ, с. 25], *Крива*, р. → *Хутір на річці Кривій* [Хр Мрпл, ОХН, с. 156], *Івиця*, р. → *Верхів'я Івиці*, х. [Кр Крч, КГ СНМ, с. 59], *Кро-*

вна, р. → *Вершина Кровної*, х. [Хр См, АСУГ–ПСМУ] ~ *Вершина річки Кровної*, д. [Хр См, ХГ СНМ, с. 163]). Окремі ойконімні конструкції вказують на локалізацію населеного пункту відносно об'єкта на позначення характеру рельєфу (*Болоховець*, б. → *На Балці Болоховець*, х. [Вр Бгч, СНМВГ, с. 56], *Мала*, б. → *Мельників на Малій балці*, х. [Хр Влк, ПКХГ, с. 116], *Суха*, б. → *Урочище по Сухій Балці*, х. [Хр Влк, СВСХГ, с. 9], *Велика*, яруга → *При Великій Ярузі*, х. [Вр Кртк, ВГ СНМ, с. 96]). Частина невеликих поселень, як правило хуторів, з'являлася поблизу інших населених пунктів, про що засвідчують такі ойконіми, як *При селі Гвазді*, х. [Вр Пвл, ВГ СНМ, с. 130] (← *Гвазда*, р.), *Могриця із хутором Софіївкою*, с. [См Юнк, НПСО, с. 80] (← *Могриця*, р.), *Мала Комишувача з хуторами* [Хр Із, ССОВХГ, с. 66] (← *Комишувачський*, прот.), *Кровне із Заріччям*, с. [См Хтн, НПСО, с. 68] (← *Кровна*, р.) та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Ю. А. Топонимия Буковины: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.02/Ю. А. Карпенко; АН УССР, ИЯ им. А. А. Потебни. – К., 1967. – 29 с.
2. Масенко Л. Т. Проблемы взаимодействия гидронимии та ойконимии: на матеріалі басейну Південного Бугу/Л. Т. Масенко // *Мовознавство*. – 1972. – Вып. 1. – С. 32–37.
3. Михайличенко Н. С. Взаємодія гідронимії та ойконимії (на матеріалі центрального та східного регіонів України)/Н. С. Михайличенко // *Λογος βνοιαστικῆς*. – 2009. – № 1 (3). – С. 36–41.
4. Отин Е. С. Рязск или Рясск?/Е. С. Отин // *Русская речь*. – 1996. – № 2. – С. 84–91.
5. Отин Е. С. Структурно-семантические отношения в топонимических парах: гидроним-аугментатив и гидроним-деминутив // *Русское языкознание: республиканский межву-*

Отже, взаємодія топонімів і ойконімів, реалізована в асиметричних топонімних моделях, завдячує своєму існуванню таких явищ, що пов'язані з динамікою вторинного ойконіма і функціонують у двох напрямках: а) атрибуційному, спрямованому на появу відсутньої у гідронімі лексеми із прикметниковими або іменниковими ознаками в результаті «чистої» та суфіксальної атрибуції, де відбувається морфологізація відтопонімної назви поселення, утвореної у вигляді словосполучення за допомогою ойконіма; б) еліптичному, коли на відміну від твёрдого топонімного словосполучення зникає один із засобів лексичного рівня номінації і залишається або іменниковий еквівалент, що виконує роль власної назви, або ж прикметниковий із подібною функцією.

У подальшому планується аналогічне дослідження назв суто природних географічних одиниць лінійного характеру – річок як головних об'єктів і назв балок, ярів, ручаїв тощо, співвідносні об'єкти яких впадають у річки.

REFERENCES

1. Karpenko Yu. A. Toponimiiia Bukoviny: avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.02./Yu. A. Karpenko; AN USSR, IYa. im. A. A. Potebni. – K., 1967. – 29 s.
2. Masenko L. T. Problemy vzaemodiii hidronimiii ta oikonimiii: na materialii baseinu Pivdennoho Buhu/L. T. Masenko // *Movoznavstvo*. – 1972. – Vyp. 1. – S. 32–37.
3. Myhailychenko N. Ye. Vzaemodiia hidronimiii ta oikonimiii (na materialii tsentralnoho ta shidnoho rehioniv Ukrainy)/N. Ye. Myhailychenko // *Lohos onomastiky*. – 2009. – № 1 (3). – S. 36–41.
4. Otin Ye. S. Riazshk ili Riassk?/Ye. S. Otin // *Russkaia rech*. – 1996. – № 2. – S. 84–91.
5. Otin Ye. S. Strukturno-semanticheskie otnosheniia v toponimicheskikh parakh: hidronim-ahumentativ i hidronim-deminutiv//*Russkoie iazykoznaniiie: respublikanskii mezhive-*

1. домственный сборник/Е. С. Отин. – К.: Изд-во КГУ, 1989. – С. 124–129.
2. Отин Е. С. Топонимическая метонимия: вид связи «гидроним – ойконим»/Е. С. Отин // *Перспективы развития славянской ономастики*. – М.: МФГО СССР, 1980. – С. 106–121.
3. Черняхивская Е. М. Взаимоотношения между названиями населённых мест и гидронимами/Е. М. Черняхивская // *Доклады и сообщения Львовского отдела Географического общества УССР за 1964 год*. – Львов, 1965. – С. 82–84.
4. Черняхівська Є. М. Питання гідронімо-топонімічної метонімії // 3 Українська Республіканська ономастична (гідронімічна) конференція [тези]/Є. М. Черняхівська. – К.: *Наук. думка*, 1965. – С. 91–95.
5. Юрків М. М. Гідронімо-ойконімі паралелі в західноукраїнському ономастиконі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01/Юрків Митрофан Михайлович. – Тернопіль, 2000. – 244с.

а) джерел:

- АСУГ – Атлас Слободской украинской губернии, сочинён по разделений оной вновь на десять уездов в 1802 году.
 АСУГ–ПБГДУ – План Богодуховского уезда // Атлас Слободской украинской губернии, сочинён по разделений оной вновь на десять уездов в 1802 году.
 АСУГ–ПІЗУ – План Изюмского уезда // Атлас Слободской украинской губернии, сочинён по разделений оной вновь на десять уездов в 1802 год
 АСУГ–ПКупУ – План Кулянского уезда // Атлас Слободской украинской губернии, сочинён по разделений оной вновь на десять уездов в 1802 году.
 АСУГ–ПСМУ – План Сумского уезда // Атлас Слободской украинской губернии, сочинён по разделений оной вновь на десять уездов в 1802 году.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- домstvennyi sbornik/Ye. S. Otin. – K., Izd-vo KHU, 1989. – S. 124–129.
6. Otin Ye. S. Toponimicheskaiia metonimiiia: vid sviazii «hidronim – oikonim»/Ye. S. Otin // *Perspektivy razvitiia slavianskoi onomastiki*. – M.: MFHO SSSR, 1980. – S. 106–121.
  7. Cherniakhivskaia Ye. M. Vzaimootnosheniia mezhdz nazvaniiami naseleennykh mest i hidronimami/Ye. M. Cherniakhivskaia // *Doklady i soobshcheniia Lvovskoho otдела Neohraficheskoho obshchestva USSR za 1964 hod*. – Lvov, 1965. – I. 82–84.
  8. Cherniakhivska Ye. M. Pytannia hidronimo-toponimichnoii metonimii // 3 Ukraïnska Respublikanska onomastychna (hidronimichna) konferentsia [tezy]/Ye. M. Cherniakhivska. – K.: *Nauk. dumka*, 1965. – S. 91–95.
  9. Yurkiv M. M. Hidronimno-oikonimni paraleli v zakhidno-ukraïnskomu onomastykoni: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01/M. M. Yurkiv. – Ternopil, 2000. – 244 s.
- АТД-59 – Воронежская область: административно-территориальное деление на 1 апреля 1959 года. – Воронеж: Книжное изд-во, 1959. – 251 с.
 АТД-67 – Українська РСР: адміністративно-територіальний поділ на 1 квітня 1967 р. (3 додатком відомостей про зміни до 1 січня 1969 року): у 2-х т. – К.: Вид-во політ. літ-ри України, 1969. – Т. 1. – 540 с.
 АТУ-87 – Українська РСР: адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 року. – К.: Головна редакція УРЕ, 1987. – 504 с.
 БО АТД – Белгородская область: административно-территориальное деление на 1 января 1959 года. – Белгород: Книжное изд-во, 1959. – 155 с.

- ВГ СНМ – Списки населённых мест Российской империи. Т. IX. Воронежская губерния: список населённых мест по сведениям 1859 года. – СПб.: Издан ЦСК МВД, 1865. – 157с.
- ИСОХЕ-4 – Историко-статистическое описание Харьковской епархии: уезды Змиевский и Волчанский. – Харьков: В Университетской типографии, 1857. – Отд. 4. – 336 с.
- ИСОХЕ-5 – Историко-статистическое описание Харьковской епархии: Изюмский, Кулянский и Старобельский уезды. Кулянский и Старобельский округа военного поселения. – Харьков: В Университетской типографии, 1858.–Отд. 5.–461с.
- КГ СНМ – Списки населённых мест Российской империи. Т. XX. Курская губерния: список населённых мест по сведениям 1862 года – СПб.: Издан ЦСК МВД, 1868. – 206 с.
- Кордт–КХН – Карта Харьковского наместничества (Карта №. 38) // Кордт В. О. Матеріали до історії картографії України. – К.: ВУАН, 1931. – Ч. 1. – XXXIX с., 41 к.
- КОУ – Карта Острогожского уезда Воронежской губернии. – СПб.: Изд-во А. Ильина, Б. г. М 1:420 000.
- КСП: ХС-9 – Карта Слободских полков на 1764 год // Харьковский сборник: литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1895 г./под ред. В. В. Иванова. – Харьков: Типография губернского правления, 1895. – Вып. 9. – 494 с.
- НМВГ-28 – Населённые места Воронежской губернии: систематический перечень и алфавитный указатель к карте Воронежской губернии с приложением окружного и районного распределения населённых мест по данным на 23 мая 1928 г. – Воронеж: Издание Воронежского губстатотдела, 1928. – 190 с.
- НПСО – Населённые пункты Сумского округа. Предварительные итоги переписи населения 1926 года. – Сумы: Сумское окружное статистическое бюро, 1927. – Вып. 2. – 80 с.
- ОВН – Описание Воронежского наместничества 1785 года/ред. В. П. Загоровский. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1982. – 147 с.
- ОИКСОМГ – Багалея Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства/Д. И. Багалея. – М.: В Университетской типографии, 1887. – 614 с.
- ОХН – Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: описово-статистичні джерела/АН УРСР. Археограф. комісія та ін. Упоряд. В. О.Пірко, О. І.Гурий. –К.: Наук. думка, 1991.– 221с.
- ПГ СНМ – ПГ СНМ – Списки населённых мест Российской империи. Т. XXXIII. Полтавская губерния: список населённых мест по сведениям 1859 года. – СПб.: Издан ЦСК МВД, 1862. – 262 с.
- ПКХГ – Памятная книжка Харьковской губернии на 1865 год/сост. Я. Голяховский. – Харьков: В Университетской типографии, 1865. – 393 с.
- Р. ПГОНО – Россия. Полное географическое описание нашего Отечества: настольная и дорожная книга для русских людей/под ред. В. П. Семёнова. – СПб.: Издание А. Ф. Девриена, 1903. – Т. 7: Малороссия. – 517 с.
- СВСХГ – Список волостей и селений Харьковской губернии. – Харьков: Типография «Печатное дело», 1909. – 56 с.
- СЗПКО – Список заселенных пунктов Куп'янської округи 1925 року. – Куп'янськ: Друкарня «Червоний друк», 1926. – 57 с.
- СНМВГ – Сведения о населённых местах Воронежской губернии. – Воронеж: Типолитография губернского правления, 1906. – 196 с.
- ССОВХГ – Список сельских общин и волостей на территории Харьковской губернии. – Харьков: Типография М. Гордона, 1876. – 112 с.
- СССКГ. ГУ – Сборник статистических сведений по Курской губернии: Грайворонский уезд. – Курск: Типография Курского губернского земства, 1885. – Вып. 9. – 324 с.
- ТКДО – Донецкая область: [топографічна карта]. – К.: ВКФ ТСВС Украины, 1995. – М 1:200 000.
- ТКХБО – Харьковская и Белгородская области: обзорно-топографические карты территорий Украины и сопредельных государств. – Харьков: СПАЭРО плюс, фактор ЛТД, 1996. – Вып. 1. – М 1:200 000.
- ТКХО – Харьковская область: [топографічна карта]. – К.: ВКФ ТСВС Украины, 1997. – М 1:200 000.
- ХГ СНМ – Списки населённых мест Российской империи. Т. XLVI. Харьковская губерния: список населённых мест по сведениям 1864 года. – СПб.: Издан ЦСК МВД, 1869. – 210с.
- ХУ–КС – Харьковский уезд. Карта спорных с Азовской губернией селений Харьковского и Изюмского уездов Слободской губернии, находящихся по р. Донцу на Крымской стороне с показанием их угодий. – Б. м., XVIII ст.
- б) губерний/областей:**
Бгр – Белгородська, Вр – Воронежська, Врш – Ворошиловградська, Дц – Донецька, Кр – Курська, Плт – Полтавська, См – Сумська, Хр – Харківська
- в) повітів/ районів:**
Бгд – Богодухівський, Бгр – Белгородський, Бгч – Богучарський, Блк – Балаклійський, Брс – Борисівський, Брч – Бірючінський, Ввч – Вовчанський, Влк – Валківський, Вол – Волоконівський, Грв – Грайворонський, Дврч – Дворіченський, Дрг – Дергачівський, Жвт-2 – Жовтневий Другий, Здн – Задонський, Злч – Золочівський, Зм – Зміївський, Знк – Зіньківський, Из – Изюмський, Кнгр – Костянтиноградський, Кркт – Краснокутський, Кррк – Коротоояцький, Крч – Корочанський, Куп – Куп'янський, Лбд – Лебединський, Мрпл – Миропільський, Остр – Острогозький, Охт – Охтирський, Пвл – Павлівський, Рвн – Ровеньківський, Сл – Слов'янський, См – Сумський, Стлг – Станичнолуганський, Стрб – Старобільський, Хтм – Хотмизький, Хтн – Хотінський, Чг – Чугуївський, Шбк – Шебекінський, Юнк – Юнаківський
- г) інші:**
б. – балка, верш. – вершина, д. – деревня, кол. – колодязь, м. – місто, оз. – озеро, р. – річка, с. – село, сел. – селище, Слб. Хр. п. – Слобідський Харківський полк, сл. – слобода, смт – селище міського типу, сц. – сільце, ур. – урочище, х. – хутір.

Features of the structural and semantic correlations of different subclasses of toponymic vocabulary (within the area of Slobozhanshchina)

T. A. Lukianchuk

Abstract. The article analyzes the features of the structural and semantic correlation of different subclasses of toponymic vocabulary within Slobozhanshchina and adjacent territories, which was realized in the form of names of settlements, as well as natural geographical objects – rivers, lakes, wells, gullies, ravines, etc. In addition, the ways of structural transformation of derived settlement names and factors of influence on the choice of a certain structural type and semantic content of the primary toponym and secondary oikonym have been outlined.

Keywords: *hydronym, oikonym, toponymic word combination, ellipsis, oikonymic syntagme, toponymic conversion.*

Особенности структурного и семантического соотношения различных подклассов топонимной лексики (в пределах Слобожанщины)

T. A. Лукьянчук

Аннотация. В статье проанализированы особенности структурного и семантического соотношения различных подклассов топонимной лексики в пределах Слобожанщины и прилегающих территорий, которая реализовалась в виде названий населённых пунктов, а также природных географических объектов – рек, озёр, колодцев, оврагов, балок и т.д. Попутно намечены пути структурного преобразования производных названий поселений и факторы влияния на выбор определённого структурного типа и семантического наполнения первичного топонима и вторичного ойконима.

Ключевые слова: *гидроним, ойконим, топонимное словосочетание, эллипсис, ойконимная синтаксема, топонимическая конверсия.*

Українська мова в інтернет-просторі: соціально-правовий та лінгвальний виміри

Ю. С. Макарець

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)
Corresponding author. E-mail: makarets_iuliia@ukr.net

Paper received 12.03.18; Accepted for publication 19.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-09>

Анотація. Стаття присвячена проблемі функціонування української мови в українському сегменті Інтернету та з'ясуванню причин і видів лінгвальних девіацій, які трапляються на локалізованих українською мовою версіях веб-сайтів. Основна увага зосереджена на аналізі мовної екології новинних порталів як таких, що не тільки повідомляють адресатів про певні події, а й відображають сучасний стан суспільства, його інтереси, цінності й устремління та водночас мають здатність впливати на них, а отже, і на мовну поведінку членів суспільства.

Ключові слова: уанет, мовна політика, екологія мови, лексичні девіації, граматичні девіації.

Важливий складник мовної політики держави – просування офіційної мови в інтернет-середовищі. Всесвітня мережа стала простором, у якому людина працює, навчається й відпочиває й перетворилася на чи не найважливіше джерело інформації. Інтернет-ЗМІ, інтернет-магазини, корпоративні сайти та інтернет-спільноти, визначаючи власну мовну політику (основну мову, можливість перекладу іншими мовами тощо), намагаються охопити якнайширше коло реципієнтів, зважаючи на той економічний ресурс, який вони готові вкласти у переклад та підтримку веб-сайту. Тож мовне питання набуває комерційного виміру, і на його вирішення впливають два прагматичні чинники: можлива вигода і закони держави. Тому на українських теренах Інтернету російська мова впевнено домінує: власники не відчувують потреби вкладати кошти у створення україномовної версії сайту, якщо українські користувачі коли не розмовляють, то принаймні розуміють російську, а отже, українська мова набуває статусу комерційно менш вигідної й інвестиційно непривабливої. Вплинути на рішення власників сайтів, створивши сприятливі умови для функціонування й розвитку державної мови, мала би саме держава через систему прийнятих нормативно-правових актів та створених інституцій для контролю за їх дотриманням. Однак Закон України «Про засади державної мовної політики» замість зміцнити позиції української мови фактично скасував будь-яку регламентацію мовного формату засобів масової інформації. Відповідно до п.3 ст.24 «телерадіоорганізації України можуть на власний розсуд вести мовлення державною мовою, регіональними мовами або мовами меншин, мовами міжнародного спілкування та іншими мовами – як однією, так і кількома мовами» [3]. Про мову інтернет-ресурсів взагалі не йдеться. Як наслідок, українська мова не має належного представлення в мережі ні в кількісному, ні в якісному вимірах.

Поширення української мови в Інтернеті вже неодноразово стало предметом зацікавлення як вітчизняних науковців, так і громадських діячів. Однак увагу лінгвістів переважно привертала мова інтернет-спілкування та мовні деформації, які в ньому виникають. Цю проблематику розробляють С.Гладковський, О.Дмитрієва, О.Рибалко, О.Тищенко, С.Чемеркін та ін. Інтерес громадських активістів викликає питання популярності й захищеності мови у віртуальному просторі,

про що свідчать проведені соціологічні опитування, результати яких періодично з'являються у мережі. Однак на часі потреба створення синтетичної праці, яка поєднає різні виміри аналізу функціонування української мови в Інтернеті, зокрема правовий, економічний, соціологічний і власне лінгвістичний, що й є метою пропонованої статті.

Становище української мови в українському сегменті інтернету кілька років поспіль (з 2015 р.) вивчав запорізький активіст С.Свідлов. Дослідивши у 2016 р. топ-1000 найвідвідуваніших сайтів «уанету» за рейтингами top.bigmir.net, top.i.ua, liveinternet.ru, він виявив, що тільки 11% з них україномовні, частка ж російськомовних – 66,8%. Решта 22,2% двомовні, для них основною здебільшого є російська, а україномовна версія лишається вторинною «і в більшості випадків є якісно та функціонально неповноцінною. Так, за рейтингом top.bigmir.net українською мовою користується 13,2% сайтів, двома мовами 28,8%, російською 58%. За top.i.ua 28% сайтів користуються українською, є двомовними 20% і 52% використовують російську. За рейтингом liveinternet.ru україномовні сайти складають 14%, двомовні 24,8% та російськомовні 61,2%» [6]. Порівняння одержаних результатів із даними 2015 року виявило незначну динаміку мовної ситуації: у топ-250 українських сайтів частка російськомовних зменшилася на 4,8%. «За даними каталогу українських виробників «Зроблено в Україні», тільки на 33% сайтів українських виробників є українська мова» [Там само].

Згадані рейтинги дають також змогу простежити, як різниться частка україномовних сайтів залежно від сфери, якої вони стосуються. Згідно з даними top.bigmir.net переважно україномовними є сайти адміністрацій (90% від загальної їх кількості), освітянські й наукові сайти (62%), літературні (51%) та ті, що стосуються політики (51%). Найменше суто україномовних серед сайтів ЗМІ (18% при 55% російськомовних та 27% двомовних), розважальних (16%, 79% і 5% відповідно), тих, що стосуються бізнесу та фінансів (15%, 59% і 26%), сайтів компаній (14%, 66% і 20%), сайтів знайомств (6,74%, 89,89% та 3,37%), інтернет-магазинів (6%, 88% і 6%), сайтів, що стосуються будівництва (4%, 66% та 30%) і комп'ютерів (4%, 85% та 11%), серед чатів і форумів (11,83%, 86,02% та 2,15%) тощо [Там само]. Навіть на українських теренах Інтернету українська мова переважає тільки в обмежених

сферах, а російська продовжує демонструвати вищу економічну вартість, пануючи у сферах інформації, комерції, відпочинку та розваг. Така тенденція має під собою не тільки комерційну й політико-правову основу. Вплив має і статистика про мовні уподобання користувачів, яку отримують завдяки тому, що браузер та операційна система передають цю інформацію на відвідуваний сайт (аби «втягти» потрібну інформацію з інтернету, браузер відправляє на сервер, де вона зберігається, HTTP-запит, у кому вказані, зокрема, і мовні налаштування). Наприклад, через неправильно встановлені в них мовні параметри навіть україномовні члени Інтернет-спільноти рахуються як такі, кому читати текст зручніше російською. У підсумку формується статистика, за якою україномовних користувачів Інтернету небагато, і це також впливає на те, що власники сайтів не поспішають їх українізувати.

За даними проекту W3Techs, який фіксує статистику щодо використання веб-технологій (розроблений австрійською компанією Q-Success Web-based Services), станом на 10 січня 2018 року українська мова посідає 29 місце (у рейтингу з 39 позицій) за поширеністю в інтернеті: її використовують 0,18% сайтів (статистика складена на основі аналізу топ-10 000 000 веб-сайтів за даними Alexa). Потрібно відзначити хоч і незначне, але зростання показника: станом на 1 січня 2017 року він становив 0,13%. Лідерами рейтингу очікувано є англійська (51,2%) та російська (6,8%) мова. Непокоїть те, що українську в цьому рейтингу випереджають мови з меншою кількістю носіїв: чеська, грецька, угорська, данська, словацька, болгарська та ін. [9].

З 2014 року україномовні версії почали з'являтися у все більшій кількості веб-сайтів, у 2016 році її нарешті запустив один із найбільших на теренах України інтернет-магазинів «Rozetka», з'явилася вона й у магазині «Алло», інформаційного порталу «Цензор.НЕТ» тощо. Однак локалізація цих та багатьох інших вебсайтів стала результатом не державного регулювання, а втручання громадськості. Так, представники громадської ініціативи «Й так поймають» ще з 2012 р. неодноразово зверталися до керівництва магазину «Rozetka» з проханням зробити для його україномовних користувачів україномовну версію. Однак у перші роки їм відповіли, що українізувати веб-магазин компанія не має наміру, бо його і так відвідує достатня кількість клієнтів. Тільки завдяки кампанії, яку розгорнули в межах ініціативи, у 2016 все ж веб-сайт отримав україномовну версію (яка проте не стала основною). Учасники «Й так поймають» доклали рук і до того, що один із провідних банків України «ПриватБанк» українізував обслуговування клієнтів. Розробили україномовні версії офіційних сайтів і українізували сторінки в соцмережах і автомобільні компанії «Toyota» і «Lexus», вони також зробили українським меню автомобілів [5].

Та тільки силами громадськості кардинально змінити мовну ситуацію на теренах української частини всевітньої мережі не вдається. Нагальним питанням залишаються зміни в законодавстві, які б дали змогу її врегулювати, зокрема зобов'язавши агентів уанету мати україномовну версію сайту.

У 2017 році у Верховній Раді України зареєстровані кілька законопроектів, що спрямовані на врегулювання мовних відносин в українському суспільстві. Один з

них, №5670-д від 09.06.2017 «Про забезпечення функціонування української мови як державної», передбачає, що інтернет-представництва (зокрема інтернет-сайти, сторінки в соціальних мережах тощо) органів державної влади, підприємств, установ і організацій державної та комунальної власності, зареєстрованих в Україні ЗМІ, юридичних осіб приватного права та фізичних осіб-підприємців, які реалізують товари й послуги в Україні, мають бути виконані державною мовою (п.6 ст. 23) [4]. Також зазначено, що ці веб-сторінки можуть мати й версії іншими мовами, але саме україномовна має завантажуватися за замовчуванням і мати не менший обсяг інформації, ніж інші. Прийняття такої норми стало би вирішальним для ствердження позицій української мови у вітчизняному секторі інтернету.

Про таку необхідність свідчить статистика. За даними дослідження на початок 2018 року з-поміж 55 провідних інтернет-магазинів, послугами яких користуються українці, жоден не підтримує тільки україномовну версію, натомість понад 63% доступні тільки російською, решта двомовні.

Мовне представлення інтернет-магазинів – важливий показник використання мови в бізнес-сфері, її економічної вартості, а також ілюстрація того, що мова справді є дієвим «маркетинговим гачком»: мова стає вагомим чинником вибору вебсайту, на якому замовляти продукт. Спіймавши людину на цей гачок, «можна продавати свої [у випадку України російські – Ю.М.] книжки, фільми, музику, театральні вистави, квитки на концерти, туристичні путівки...» [1]. Перелік можна продовжити, адже йдеться також про російськомовне програмне забезпечення, техніку з російським інтерфейсом тощо – усе це сфера економіки, а отже, державна мова перестає бути суто нематеріальною цінністю й категорією культури й духовності. Її стан є чинником і економічного життя держави.

Не менш важливою законодавчою регламентацією мовного питання має стати й для інтернет-ЗМІ. Станом на 10 січня 2018 року більшість інформаційних і новинних порталів українського інтернету залишаються російськомовними. З-поміж досліджених 25 з них, які є провідними постачальниками новин для українських користувачів (UNN, УНІАН, Інтерфакс-Україна, Укрінформ, Цензор.НЕТ, ТСН, Капітал, Фокус, Zaxid.net, ZIK та ін.) 40% російськомовні, 36% мають і українську, і російську версії, 12% україномовні і ще 12% двомовні – друкують матеріали і українською, і українською мовами паралельно без перекладу.

Серед інформаційних порталів значна частка таких, що пропонують користувачам і україномовну, і російськомовну версії. Однак це не означає, що вони є тотожними: деякі матеріали доступні тільки однією із цих мов, переважно російською, а україномовна версія часто є неповною (як, наприклад, у випадку УНІАН). До того ж у більшості випадків спочатку вантажиться російськомовна версія, українську ж можна обрати як опцію. Якщо портал друкує матеріали і російською, і українською, то не йдеться про пропорційне використання обох мов. Так, наприклад, станом на 6 січня 2018 р. на «двомовному порталі» «Хвиля» з 24 текстів, анонсованих у стрічці новин, тільки 2-4 протягом дня написані українською, на сайті «Багнет» з 32 – тільки 2.

Портал «Newsone» пропонує користувачам можливість обрати українську мову, але при цьому в перекладі можна побачити тільки назви рубрик.

Для мови важлива не тільки кількість сайтів, які нею виконані або перекладені, а й їхня якість. Поява українського перекладу багатьох раніше російськомовних сайтів сама по собі є явищем позитивним, однак неякісне його виконання завдає шкоди і мові, й уявленню про неї, що формується у користувачів. Тому особлива увага має бути звернена на редагування матеріалів. Та аналіз текстів україномовних версій інформаційних порталів, для яких основною є мова російська, засвідчує значний рівень їх девіативності. Якщо в одних випадках причиною цього є недогляд або недостатня мовна компетентність редактора, то в інших ідеться про відсутність редакторського опрацювання після автоматичного перекладу з російської мови.

Девіативність текстів перекладних інтернет-ЗМІ виявляється на граматичному, лексичному й навіть графічному рівнях. Лексична девіативність перекладених українською текстів інтернет-ЗМІ має дві основні причини: калькування зворотів російської мови та неправильне слововживання через нерозуміння семантичних відтінків слова. Знаково, що виявлені у текстах помилки є типовими, зауваженнями про неправильність подібних лексичних одиниць рясніють ледь чи не всі посібники і порадики зі стилістики та культури української мови. Це свідчить, що ті, хто працює над текстами, ігнорують подібну літературу. Наприклад:

калькування: *Крім того, 21 грудня посол Франції в Україні Ізабель Дюмон в інтерв'ю "Європейській правді" заявляла, що в ЄС стежать за розвитком ситуації (мова йде про справу Діни Пімахової...)... «Якщо наші підозри підтвердяться, це матиме дуже важливе значення з точки зору безвізового режиму», – застерегла посол... (5) (1) ідеться, 2) з погляду)*; *Бізнесмени стверджують, що найбільше турбот до- ставляє довгий розгляд заяв про видачу віз і посвідки на проживання (7) (завдає); Саме тому в Різдво ні в якому разі не можна лихословити і лаятися (12) (у жодному разі); Це, в свою чергу, призведе до просідання курсу рубля, так як під час розпродажу облігацій зростає попит на валюту (15) (1) своєю чергою; 2) бо, тому що); Слід пам'ятати, що Закон Магнітського носить глобальний характер і може застосовуватися до людей будь-якої національності (15) (має); Через те, що випускники педагогічних вузів не хочуть працювати в школах, в країні не вистачає вчителів, особливо в селах (16) (вищів); У даний час про храм піклуються дві францисканських громади... Таким чином, собор Лас-Лаяс став запорукою миру і союзу між двома південноамериканськими народами (22) (1) зараз, тепер, 2) тож, тому, отже); Під час спілкування з інвесторами Disney Айгер заявив наступне... (37) (таке); Ще однією причиною даної заборони є те, що раніше розтопити баню було вкрай важким заняттям... (12) (цієї); Це їх золотий час – в штурм платять майже в два рази більше: замість 15 доларів на годину – 26 (11) (удвічі);**

неправильне слововживання: *«Це дуже серйозний штурм... Я привернув [у рос. варіанті привлек – Ю.М.]*

до міста зимові аварійні служби...», – говорить мер Нью-Йорка Білл де Блазіо; Ризикнеш вийти – і догодиш [у рос. варіанті «угодишь» – Ю.М.] в крижаний басейн (11) (1) залучив; 2) втрапиш, попадеш); І кожну зі страв, які опинилися на столі, обов'язково треба спробувати. Не можна залишати хоч якусь їжу недо- торканою (12) (неторканою); «Без мирного вирішення ситуації в Україні, яке має починатися з прихильності [у рос. варіанті «приверженности» – Ю.М.] Росії Мінським угодами, повернення до business as usual бути не може», – пише Рекс Тіллерсон (15) (з дотримання Росією Мінських домовленостей); «Санкції (введені за російську агресію проти України – Авт.)... нададуть довгостроковий вплив на видобуток нафти в Росії»... (15) (матимуть вплив); Адже якщо принц Джордж виросте «таким», це перекреслить усі сподівання на те, що в майбутньому він справить на світ нового спадкоємця британського престолу з жінкою, яку любить (22) (стане батьком спадкоємця); Президент України Петро Порошенко заявляє, що старт створенню Антикорупційного суду буде надано протягом року (24) (стартує).

Серед порушень граматичних норм типовими є такі:

- помилки узгодження, координації (форма присудка) та дейксису, зумовлені зокрема й дослівністю перекладу та різною родовою належністю опорного слова в українській і російській мовах: *Заява командування 54-ої ОМБр опубліковано на офіційній сторінці бригади в Facebook (1) (опублікована або заяву опубліковано); Речниця МЗС Франції прокоментувала ситуацію з «представництвом ДНР» у Марселі, що відкрився у Марселі під виглядом громадської організації (4) (відкрилося); Згідно з постановою, МЗС Білорусі повинен вжити заходів щодо закриття генконсульства... (8) (повинне або має); Незважаючи на те, що зараз ця зірка – всього лише образ, вона відкриває один з найголовніших християнських свят (12) (одне з); У 2017 році Росія стала чинником внутрішньої американської політики, яка переживає найгостріший за останній час кризу (15) (найгострішу); На прем'єрі фільму «Зоряні війни: Останні джедаї», яка відбулася днями в Лос-Анджелесі, знаменитість з'явилася в закритій сукні, за допомогою якого спробувала приховати свою фігуру (29) (якої); В результаті перевірки було затримано трьох чоловіків у віці 31-39 років, підозрювані в участі в незаконних збройних формуваннях (13) (підозрюваних); При цьому медики зазначили, що за 11 місяців 2017 року Україна зареєстрували 29 спалахів вірусного гепатиту А, і ці показники захворюваності не перевищують середніх багаторічних рівнів... (9) (в Україні); У ній також розповідається... як його колишній старший радник Стів Беннон назвав дочку Трампа Іванка та її чоловіка Джаредда Кушнера – «Джаванкою» за їхні «легкість буття» (18) (1) Іванку, 2) їхню);*

- помилки керування й координації (форма підмета), зумовлені дослівністю перекладу й омонімічністю відмінкових форм у самій російській мові (це привело до неправильного визначення граматичного значення й помилки в перекладі), відмінностями керування в російській і українській мовах тощо: *Глава держави підкреслив, що економіка падала через війну, втрати значної частини індустріального потенціалу та еко-*

*У дужках наведений правильний варіант.

номічної агресії з боку РФ (2) (економічну агресію); ЄС вимагає визнати незаконною заборони на експорт свинини, введений ще на початку 2014 року (6)[†] (заборону); У МОЗ додали, що в основному спалаху були пов'язані з недотриманням заходів профілактики... (9) (спалахи); ...Для росіян потрапляння в звіт може привести до майбутніх санкцій і загрозу бути відрізнаним від долара і американської банківської системи (15) (зумовити); За його словами, по чутливих для Росії видів діяльності цей інструмент дуже підходить (15) (для або щодо); І не важливо, чи є у людини педагогічну освіту (16) (чи має людина педагогічну освіту); Прикордонники Сумського загону затримали і передали Національній поліції громадянина РФ, який запропонував їм хабар у розмірі 5 тис. російських рублів (17) (Національній поліції); Крім цього, Україна ще необхідно ухвалити законодавство про створення антикорупційного суду (19) (Україні); Стаття 241 санкцій закону «Про протидію противникам Америки через санкції» дає Мінфіну, Нацрозвідка і Держдепу 180 днів на подання профільним комітетам Конгресу звіту про олігархів-друзях Путіна (15) (1) Нацрозвідці, 2) олігархів-друзів); Трамп заявив про рішучість в цьому питанні і твердості своєї позиції (17) (твердість); Крім цього, за інформацією The New York Times, в надії обійти санкції російський уряд хоче створити свою криптовалюта, щоб розплачуватися її з західними інвесторами (15) (1) криптовалюта; 2) нею);

- використання активних дієприкметників теперішнього часу, властивих сучасній російській мові, але нетипових для української: Однак, за його словами, також дуже важливо і утримати існуючі результати – адже, коли є ризик погіршення, прогрес неможливий (2) (наявні або досягнуті); У Запоріжжі банда, яка складалась із шістьох діючих та колишніх поліцейських, займалась розбійними нападами (41) (чинних); Вранці 1 жовтня, в Каталонії почали збиратися черги з бажаних проголосувати на референдумі про незалежність від Іспанії (42) (охочих чи бажальників); Британські науковці знайшли новий спосіб омолодження старіючих клітин, які провокують розвиток вікових захворювань (43) (клітин, які старіють); Компанія Uber показала відео з концепцією роботи літаючого таксі, яке можна буде викликати за допомогою додатка для замовлення автомобіля (44) (таксі, яке літає);

- зловживання пасивними формами дієслів на -ся та пасивними конструкціями, що містять дієслово із постфіксом -ся та іменник на позначення об'єкта у формі називного відмінка, характерними для книжних стилів російської мови, але нетиповими для української мови: Зазначається, що температура в регіоні знизилася майже до мінус 40 градусів за Цельсієм. А морози ще й значно ускладнюються сильним вітром та рясними снігопадами... Також повідомляється про закриття низки аеропортів, зокрема, аеропорту ім. Джона Кеннеді в Нью-Йорку, де рейси на виліт скасовуються, а літаки, що летять до Нью-Йорку, перенаправляються до інших міст (3) (зазначено; ускладнені, повідомляють, рейси скасовують, літаки перенаправляють);

[†] Наведені речення можуть містити водночас і помилки інших типів.

- неправильне вживання дієслівних предикативних форм на -но, -то (вживання при них іменника в О.в. на позначення суб'єкта): «Уряд і ЦБ питання пропрацювали і мною дано доручення визначити необхідні умови і параметри випуску таких паперів для російських інвесторів...», – говорив Путін на зустрічі з бізнесом (15) (дане доручення або я доручив); Згідно з ним, Кабміном схвалено приєднання «Укрзалізниці» на правах постійного члена до об'єднання юридичних осіб «Міжнародна асоціація «Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут» (45) (Кабмін сзвалив).

Серед інших помилок – неправильне утворення форми найвищого ступеня порівняння прикметника (Щоб зустріти свято правильно потрібно знати, що можна, а чого не можна робити в Святий вечір і самі перші години Різдва (12) – перші), присвійного займенника (Їх історії послужать прикладом для інших учасників (10) – їхні), місцевого відмінка іменника (Конгрес явно хоче побачити звіт по тим, хто може потрапити під санкції (15) – тих; Інцидент трапився в міжнародному аеропорті Пірсона (27) – в аеропорту; Санкції ударили по декільком ключовим енергетичним проектам... (15) – по декількох ключових енергетичних проектах) та родового відмінка (Рейс компанії WestJet, який прилетів з мексиканського курорту Канкун, очікував можливості під'їхати до терміналу (27) – терміналу), наказового способу дієслова («Якщо вони починають виконувати концерт... годуєте їх грудьми, не бійтеся, годуєте їх, тому що це теж мова кохання», – сказав він (Папа Римський – Ю.М.) (25) – годуйте) під впливом російської мови. Крім того, частими є й порушення українських норм словотворення, наприклад: нерозрізненням назв процесів і їх результату (Наприклад, у Франції в результаті сходу лавини загинули три людини (14) – сходження); збереження суфікса -ір у дієсловах іншомовного походження (Автором глави можна вважати Джеймі Бро з Botnik Studios – студії, яка на початку цього року також представила автогенерірований сценарій «Scrubs» (35) – автогенерованих) та ін

Підвищує складність розуміння текстів інтернет-новин і їхнє пунктуаційне оформлення, яке часто стає просто довільним, а не мотивованим приписами українського правопису. Це виразно ілюструє хоча б такий уривок: Бомбо-шторм – як прозвали стихію американці рухається на Південь. І його наближення вже відчувається... У полоні низьких температур – навіть сонячна Флорида: в штаті масове падіння ігуан з дерев: від холоду їх паралізує. Якщо морози протримаються кілька днів – ігуани можуть загинути, кажуть зоологи. Ситуація справді загрозлива: адже різкого потепління в найближчі дні не обіцяють. Також повідомлялося, що згідно з прогнозами, до кінця цього тижня на північному сході США буде холодніше, ніж на Марсі (11). У виділених фрагментах автор ігнорує правила пунктуаційного виділення вставних конструкцій і навіпаки, виділяє як вставні ті компоненти, які такими не є, не враховує мотивованість розділових знаків у складнопідрядних реченнях відношеннями між предикативними частинами тощо. І такі випадки не поодинокі, особливо складною є ситуація з відокремленими компонентами речення (які часто пунктуаційно не виділяють) та вставними компонента-

ми (їх то не виділяють, то виділяють як вставні ті компоненти, які такими не є).

Подекуди в аналізованих текстах речення настільки перевантажені неправильними словоформами, що це затемнює зв'язки й семантико-синтаксичні відношення між його компонентами й робить його значення майже незрозумілим: *Більше двадцяти років гримуча суміш з охоплених протиріч, образи, нерозуміння, розчарування і відсутність віри в Бога опановуються героєм (30); Так, до списку санкцій законі згадуються секторальні і персональні санкції проти російської верхівки і економіки, введені у відповідь на збройний напад Кремля проти України (15).*

Якщо в багатьох текстах виявлені помилки можуть бути потлумачені як недогляд чи недбалість редактора, то рівень мовної девіативності матеріалів деяких веб-сайти виразно свідчить про те, що вони публікують україномоні переклади, зроблені автоматично, без жодного редакторського опрацювання. У таких випадках ідеться не просто про порушення певних лексичних чи граматичних норм. Подекуди російські слова просто записують по-українському, із заміною деяких літер, що їх українська мова не має, або ж навіть і без такої заміни, ігноруючи й графіку української мови. Показовим щодо цього є сайт kinoafisha.ua, де публікують зокрема і новини про кінозірок та огляди фільмів. Наприклад: *Однак ці зусилля по вживанню в образ явно не пропали даром: Гарі Олдман був номінований на премію «Золотий глобус 2018» і, ймовірно, буде претендувати і нагороду Американської Кіноакадемії (30); Розмовляючи з The Hollywood Reporter, глава Disney Боб Айгер дав зрозуміти, що ніхто не збирається пом'якшувати насильство в «Дедпула» і що франшиза про балакучий найманця благополучно стане частиною всесвіту Marvel, не змінюючи свій рейтинг R. «"Дедпул" був і буде брендом Marvel. Але тепер у нас з'явилась слухна нагода створити марвеловській бренд з рейтингом R», - прокоментував Айгер (32); Роуз Хантінгтон-Вайтлі позує в пікантному білизна (33; заголовок); Чад Ста-*

хелскі, постановник першого та другого «Джона Віка», вже довів, що децю знає про те, як ефектно знімати б'ють один одного людей (34); Боб Айгер, глава Disney, підтвердив, що тепер, після придбання Fox, у Marvel дійсно є плани включити Людей Ікс, Дедпула і Фантастичну четвірку в кіновесесвіту MCU (37);

Якщо угода відбудеться, Вуді Харрельсон приєднається до Тому Харді в екранізації марвеловського коміксу "Веном", спін-оффа "Людини-павука", пише Variety (38); Студія братів Руссо викупила права на Артбук Саймона Стеленхага "The Electric State", гроші на реалізацію якого він збирав за допомогою краудфандінгової платформи Kickstarter... Сценарної адаптацією вже займаються Крістофер Маркус і Стівен МакФеллі... (39); Сюжет фільму розповідає про доктора Алексе М'єррі (Кріс Пайн), який безслідно зникає під час одного з експериментів (31).

З огляду на таку недобросовісність у перекладі матеріалів для україномовних версій сайтів необхідно є державна мовна сертифікація останніх. Рівень девіативності, який засвідчують тексти новин інтернет-порталів, загрожує екології української мови й часто спонукає україномовних користувачів робити вибір на користь російськомовної версії, аби мати змогу читати неспотворений текст. Тому замість розширити сферу функціонування мови й ствердити її позиції, україномовні версії багатьох сайтів через недбалість до них підхід мають протилежний ефект. Тільки за умови втручання держави й законодавчого регулювання мовного питання в інтернет-середовищі можна виправити цю ситуацію, зокрема шляхом зобов'язання агентів українського сектору інтернету мати україномовну версію сайтів, сторення органу, який би контролював якість локалізованих веб-сайтів та здійснював їхню мовну сертифікацію, та впровадження системи штрафних санкцій, надходження від яких до державного бюджету можна було б спрямовувати на розвиток державної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільків О. Як громадська ініціатива вплинула на створення україномовного сайту // Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/yak_gromadska_initsiatyva_vplynula_na_stvorennya_ukrainomovnogo_saytu__81607.html
2. Михальченко А. Чи українським є інтернет-простір в Україні? // Режим доступу: <http://zrada.today/prognozi-i-dumki/cikavo-znati/chi-ukrayinskim-ie-internet-prostir-v-ukrayini>
3. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
4. Проект закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №5670-д від 09.06.2017 // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994
5. Рибка А. Українська мова й комерція: несумірність чи перспектива // Режим доступу: <http://language-policy.info/2016/03/ukrajinska-mova-j-komertsiya-nesumirnist-chy-perspektyva/>
6. Свідлов С. Становище української мови в українському сегменті інтернету // Режим доступу: <http://language-policy.info/2016/10/stanovysche-ukrajinskoji-movy-v-ukrajinskomu-sehmenti-internetu/>
7. Тищенко О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта // Дивослово, 2012, №11, С.35-39.
8. Чемеркін С. Українська мова в інтернеті // Режим доступу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=tm26_05
9. Usage of content languages for websites // Режим доступу: https://w3techs.com/technologies/overview/content_language/all

REFERENCES

1. Ilkiv, O. How the public initiative influenced the creation of a Ukrainian-language site // Access mode: http://tvoemisto.tv/news/yak_gromadska_initsiatyva_vplynula_na_stvorennya_ukrainomovnogo_saytu__81607.html
2. Mykhalchenko, A. Is there Ukrainian Internet space in Ukraine? // Access mode: <http://zrada.today/prognozi-i-dumki/cikavo-znati/chi-ukrayinskim-ie-internet-prostir-v-ukrayini>
3. On the principles of the state language policy: Law of Ukraine from 03.07.2012 // Access mode: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
4. Draft law 'On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state one' №5670-d from 09.06.2017 // Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994
5. Rybka, A. The Ukrainian language and commerce: incommensurability or prospect // Access mode: <http://language-policy.info/2016/03/ukrajinska-mova-j-komertsiya-nesumirnist-chy-perspektyva/>

- policy.info/2016/03/ukrajinska-mova-j-komertsiya-nesumimist-chy-perspektyva/
6. Swidlov S. The situation of the Ukrainian language in the Ukrainian Internet sector // Access mode: <http://language-policy.info/2016/10/stanovysche-ukrajinskoji-movy-v-ukrajinskomu-sehmenti-internetu/>
7. Tyshchenko O. The Language of Internet communication: style, norm, education // *Dyvoslowo*, 2012, №11, C.35-39.
8. Chemerkin, S. The Ukrainian language in the Internet // Access mode: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm26_05

SOURCES

- <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/skandal-s-gruzinskim-legionom-poyavilas-reakciya-armeycev-1103654.html>;
- <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/net-osnovaniy-dlya-feyerverka-poroshenko-opisal-ekonomicheskuyu-situaciyu-v-ukraine-1103649.html>;
- <https://tsn.ua/svit/blizko-100-mln-amerikanciv-poterpayut-vid-ekstremalnogo-holodu-1080255.html>;
- https://tsn.ua/svit/u-franciyi-dolyu-predstavnictva-dnr-virishuvatime-vischij-tribunal-1080305.html?_ga=2.45374244.1016928254.1515341713-1837190162.1515341713;
- <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/6/7075747/>;
- <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/7/7075759/>;
- <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/7/7075767/>;
- <http://interfax.com.ua/news/tag/56.html>;
- <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/v-minzdrave-sdelali-zayavlenie-naschet-epidemii-gepatita-1103625.html>;
- <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/telekanal-ukraina-segodnya-i-kiestvishchut-zvonok-kotoryy-izmenil-zhizn-1100755.html>;
- <https://ukr.segodnya.ua/world/usa/v-ssha-ledyanoy-shtorm-unes-dva-desyatka-zhizney-1103607.html>;
- <https://ukr.segodnya.ua/lifestyle/fun/prazdnik-rozhdestva-gospodnego-chego-ne-v-koem-sluchae-nelzya-delat-1103662.html>;
- <https://ukr.segodnya.ua/regions/donetsk/siloviki-otrabotali-prifrontovuyu-avdeevku-zaderzhany-troe-boevikov-1103672.html>;
- <https://ukr.segodnya.ua/regions/lvov/v-karpatah-obyavlena-opasnost-shoda-lavin-1103663.html>;
- https://ukr.segodnya.ua/ukraine/chernyy-spisok-pochemu-putin-i-ego-druzya-tak-boyatsya-novyh-amerikanskih-sankciy-1103496.html?utm_medium=referral&utm_source=lentainform&utm_campaign=segodnya.ua&utm_term=1259974&utm_content=1;
- <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/molodye-uchitelya-menyayut-ukrainskoe-obrazovanie-kak-vse-brosit-i-stat-uchitelem-1101422.html>;
- <http://ua.interfax.com.ua/news/general/475271.html>;
- <http://ua.interfax.com.ua/news/political/475246.html>;
- <http://ua.interfax.com.ua/news/political/475120.html>;
- <https://www.unian.ua/politics/2334383-u-stokgolmi-bilya-stantsiji-metro-stavsya-vibuh-zmi.html>;
- <https://economics.unian.ua/agro/2330229-v-ukrajini-pochali-diyati-vimogi-es-do-yakosti-shokoladu.html>;
- <https://religions.unian.ua/religionsworld/2329501-duhivnik-korolevi-elizaveti-vidpoviv-episkopu-scho-zaklikae-molitisyashchob-spadkoemets-ziyshov-na-prestol-yak-gey.html>;
- <https://religions.unian.ua/religionsworld/2331700-the-telegraph-sklav-spisok-naykrasivishih-tserkov-svitu.html>;
- <https://religions.unian.ua/religionsworld/2331700-the-telegraph-sklav-spisok-naykrasivishih-tserkov-svitu.html>;
- <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/7/7075768/>;
- <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/7/7075767/>;
- <http://www.pravda.com.ua/news/2018/01/7/167692/>;
- <https://tsn.ua/svit/blizko-100-mln-amerikanciv-poterpayut-vid-ekstremalnogo-holodu-1080255.htm>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/dita-fon-tiz-poteryala-ble-form>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/mest-otstupnika>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/tresxina-vo-vremeni-nove-kadrfilma>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/v-disney-obesxuat-sohranitedpulu-vzrosli-reiting>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/rouzi-hantington-uaitli-poziruet-v-pikantnom-bele>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/rejisser-djona-uika-ekraniziruet-komiks-ubei-ili-bud-ubit>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/napisana-esxe-odna-kniga-o-garri-pottere>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/vozlublennaya-ricsarda-gira-pohvastalas-roskoshnm-kolcom>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/dedpul-i-luadi-iks-prisoedinyatsyakk-kinovselenoi-marvel>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/vudi-harrelson-sgrat-v-filme-ovenome>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/rejiss-r-ono-i-bratya-russo-porabotauat-nad-novm-filmom>;
- <https://kinoafisha.ua/ua/news/polunocni-cselovek-uje-v-kinoteatrah-ukrain>;
- <http://www.unn.com.ua/uk/news/1669657-diyuchi-ta-kolishni-politseyski-zaporizhzhya-zaymalis-rozbiynimi-napadami>;
- <http://www.unn.com.ua/uk/news/1690668-na-dilnytsiakh-v-katalonii-zibralsia-bazhaiuchi-proholosuvaty-na-referendumi>;
- https://24tv.ua/vcheni_viznachili_produkty_yaki_zdatni_omolod_zhuvati_klitini_n887496/amp;
- https://espresso.tv/news/2017/11/08/v_uber_pokazaly_robotu_lita_yuchogo_taksi_yake_zapustyat_u_2020_roci;
- <https://ua.112.ua/suspilstvo/kabmin-skhvalyv-vstup-ukrzaliznytsi-v-asotsiatsiiu-transkaspiskiyi-transportnyi-marshrut-431147.html>

The Ukrainian Language in the Internet Space: Socio-Legal and Linguistic Dimensions

Y. S. Makarets

Abstract. The article is devoted to the problem of functioning of the Ukrainian language in Ukrainian segment of the Internet and to the explanation of the causes and types of linguistic deviations that occur on localized versions of Ukrainian websites. The focus is made on language ecology of news portals that not only inform an addressee about certain events, but also reflect the current state of society, its interests, values and aspirations, and at the same time have the ability to influence them, and, consequently, to influence language behavior of individuals.

Keywords: *UAnet, language policy, language ecology, lexical deviations, grammatical deviations.*

Український мовний простір: соціально-правове та лінгвальне вимірювання

Ю. С. Макарець

Анотація. Стаття присвячена проблемі функціонування української мови в українському сегменті Інтернету та висвітленню причин і видів лінгвальних девіацій, які виникають на локалізованих на українській мові версіях веб-сайтів. Основне уваження зосереджено на аналізі мовної екології новинних порталів як таких, які не тільки повідомляють адресату об окремих подіях, але й відображають сучасний стан суспільства, його інтереси, цінності та устремління і одночасно володіють здатністю впливати на них, а відповідно поведінку членів суспільства.

Ключові слова: *уанет, мовна політика, екологія мови, лексическі девіації, граматическі девіації.*

Образ жінки-стойка в австралійській художній прозі в лінгвокогнітивному висвітленні

О. А. Макарова

Херсонський державний університет, Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: aleksandra.mak29@gmail.com

Paper received 25.03.18; Accepted for publication 29.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-10>

Анотація. Дослідження присвячено визначенню специфіки образу жінки-стойка в австралійській художній прозі в лінгвокогнітивному висвітленні, встановленню лінгвокогнітивних механізмів, задіяних у формуванні зазначеного образу. Основою дослідження слугує розроблена в когнітивній поетиці на основі положень когнітивної лінгвістики теорія словесного поетичного образу.

Ключові слова: австралійська проза, художній образ, образ жінки, жінка-стойка, лінгвокогнітивні механізми.

Дослідження присвячено визначенню специфіки образу жінки-стойка в австралійській художній прозі в лінгвокогнітивному висвітленні, встановленню лінгвокогнітивних механізмів, задіяних у формуванні зазначеного образу. Основою дослідження слугує розроблена в когнітивній поетиці на основі положень когнітивної лінгвістики теорія словесного поетичного образу [2]. Актуальність статті зумовлена загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень у когнітивному вимірі, що має на меті розкриття механізмів взаємодії мови та мислення, зокрема у процесі конструювання образу жінки-стойка в австралійській художній прозі. Окреслення характеру взаємодії між різними видами художнього мислення та способами їхнього втілення в тексті сприятиме подальшому розвитку теорії образності, яка активно описується в працях багатьох вчених: М. Freeman, М. Johnson, G. Lakoff, M. Turner, Z. Kovecses, G. Fauconnier, Л.І. Белехової, С.А. Андреевої, Л.В. Димитренко, С.О. Хахалової, Н.А.Чес, О.Й. Філіпчик, Н.В. Ярової. Актуальності дослідженню додає й той факт, що воно здійснюється на теренах лінгвокультурологічного підходу до образу жінки. Цей підхід представлений у працях В. І. Карасика, Е. А. Ярмахової, О. А. Дмитрієвої, Л. П. Селіверстової, А. Ю. Коровиної, В. В. Дерев'янського, І. А. Мурзінової та ін. і пов'язаний з моделюванням лінгвокультурних типажів.

Кінець XIX - початок XX століття характеризується активністю жінок на всіх рівнях діяльності суспільства. Слід зазначити, що така активна позиція призвела до певних результатів: жінкам вдалося домогтися значних змін «у правовій системі щодо цивільного шлюбу, розлучення, в питаннях захисту материнства і дитинства, трудового та сімейного права, тобто фактично повної рівноправності з чоловіками» [4, с.19].

Жінка в Австралії сьогодні дуже часто годувальник сім'ї. Це обумовлено декількома обставинами. Одна з них – зміна характеру праці. Фізична, «чоловіча» сила має все менше значення. Вивчені дослідження засвідчують, що дівчата / жінки входять в сферу ділової активності швидше і охочіше, ніж молоді люди / чоловіки, наприклад в сферу домашнього господарства, що вважається суто жіночою [5, с.119]. Таким чином, відбувається затвердження чоловічого зразка поведінки для жінок, що закономірно відображається й у художній літературі шляхом формування образу жінки-стойка.

Загалом образ характеризуємо як естетичну категорію, яка характеризує особливий, притаманний мистецтву спосіб відтворення сформованого фантазією письменника уявного світу до певної міри співвідносним з реальним світом читача на рівні суспільних, культурних, історичних, психологічних, інших явищ.

Слідом за Л.І. Белеховою, художній образ ми розуміємо як триєдність передконцептуальної, концептуальної та вербальної іпостасі, для усвідомлення його концептуальної іпостасі проводимо реконструкцію концептуальних схем, що лежать у підґрунті словесних образів, які актуалізують художній образ жінки. Словесний образ визначається як відрізок мовлення, що несе образну інформацію, значення якої не є еквівалентним значенню окремо взятих елементів цього відрізка [2, с. 30].

Передконцептуальна іпостась словесного образу – це його глибинний смисл, що вилучається через аналіз образ-схем архетипів і базових концептів. Образ-схеми – це когнітивні моделі, які опрідметнені у семантиці номінативних одиниць художнього тексту [7].

Концептуальна іпостась словесного образу – це внутрішньоформний образ, структурований концептуальними схемами, які вилучаються чи реконструюються шляхом концептуального аналізу складників царини мети і джерела образу на основі теорії концептуальної метафори [2, с.34].

Вербальна іпостась образу є втіленням його передконцептуальної й концептуальної структури в словесну тканину тексту шляхом різних лінгвокогнітивних операцій і процедур, серед яких конструктивно-творче мапування є вездучим [2, с.36].

Натомість *лінгвокультурний типаж* є узагальненим типом особистості, що виділяється за соціально-значущими параметрами в межах певного соціально-етнічного суспільства, що має певні характеристики і впізнається носіями конкретної етно- або соціокультури за специфічними характеристиками вербальної і невербальної поведінки [3, с.20]. Лінгвокультурний типаж може робити істотний вплив на поведінку представників відповідної культури. Відмінною особливістю терміна «лінгвокультурний типаж» є те, що він акцентує увагу на культурно-діагностичній значущості типізованої особистості для розуміння культури і на вивчення цієї особистості з позицій лінгвістики [3, с.22].

В. І. Карасик розглядає основні характеристики поведінки (в тому числі і мовної) лінгвокультурного типу через призму мовної свідомості представників соціуму, при цьому вчений робить акцент на ціннісних характеристиках типу, ставлячи на чільне місце ставлення представників соціуму до досліджуваного типу особистості. Тобто, вивчення лінгвокультурного типу – один з підходів до вивчення мовної особистості, особливістю якого є встановлення ціннісної значущості цього типу особистості в культурі соціуму. Комплексне дослідження типу здійснюється за рахунок вивчення колективної свідомості (колективної мовної особистості) носіїв тієї чи іншої лінгвокультури. При цьому при моделюванні деяких типажів мовні характеристики можуть виявитися нерелевантними. Опис мовних характеристик типу – це лише один з безлічі аспектів, що характеризують лінгвокультурний типаж, багатовимірний феномен в лінгвокультурі.

З точки зору лінгвоконцептології, лінгвокультурний типаж, як ментальним утворенням, є різновидом концепту, змістом якого є типізована особистість [3, с.25]. Таким чином, лінгвокультурні типажі можна віднести до числа предметних концептів.

У змісті концепту В. І. Карасик виділяє три основні складові: понятійну, образну і ціннісну. Понятійна сторона концепту - це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, порівняльні характеристики цього концепту по відношенню до того чи іншого ряду концептів. Образна сторона - це зорові, слухові, тактильні, смакові характеристики предметів, явищ, подій, які в тому чи іншому вигляді відображені в нашій свідомості. Ціннісна сторона концепту характеризує важливість цього утворення, як для індивідуума, так і для колективу [3, с. 154]. Такі ж складові можна виділити і у лінгвокультурних типажах.

Присутність понятійної, образної та, найважливіше, ціннісної складових характеризує лінгвокультурний типаж як концепт типізованої особистості. Акцентуація ціннісного елемента відрізняє лінгвокультурний концепт від інших ментальних одиниць, використовуваних в різних областях науки (наприклад, фрейм, поняття, когнітивний концепт, сценарій, скрипт, образ, архетип і т.п.). Центром концепту завжди є цінність, оскільки концепт служить дослідженню культури, а в основі культури лежить саме ціннісний принцип. Отже, лінгвокультурний типаж жінки – узагальнені образи особистостей, чия поведінка і чії ціннісні орієнтації істотно впливають на лінгвокультуру в цілому і є показниками етнічної та соціальної своєрідності суспільства.

Матеріал дослідження дозволяє стверджувати, що чоловіча норма поведінки, реалізована в жінці, надає їй позитивну конотацію, що підкреслює її сильний характер. У багатьох легендах дуже точно зображується пихатість і непокірність жінок, гідно конкурували з чоловіками.

Як показав аналіз матеріалу, домінуюча роль елементів чоловічої культури (чоловічого світобачення, оцінковості, авторських позицій) не виключає присутності в австралійській картині світу жіночого «голосу» і жіночого світовідчуття. У всіх представлених

прикладів відхилення від загальноприйнятих стереотипів не заважає сприймати жінку в позитивному світлі, що, тим не менш, тільки підсилює детермінацію андроцентричності спрямованості австралійської картини світу.

В австралійській міфології відомо багато сильних персонажів жіночої статі, з якими пов'язували уявлення про певні сили природи, явища та образи. Люди вірили у богинь, що берегли гармонію світу, приносили красу, тепло і світло. Кожна з них відповідала за певні процеси і втілювала образ одного з найважливіших аспектів буття:

For a moment she said nothing, her hands gripping the chair arms hard; then she began to relax, and opened her eyes. They glittered in the lamplight redly, but not with tears; with something harder, more brilliant. He caught his breath, felt fear. She looked like a spider [9].

У наведеному прикладі автор підкреслює, що кмітливості Меггі у тому, що вона подолала слабкості жінки (*not with tears*). Екстраполюючи положення праці Л.І.Белехової щодо триєдності художнього образу, вважаємо, що образ жінки-стоїка актуалізується в приєднанні словосполучення *not with tears* як його вербальна іпостась, натомість передконцептуальна іпостась реконструюється через концептуальну модель TEAR IS WEAKNESS. Авторка роману «Ті, що співають у тернії» підкреслює, що в Меггі немає сліз, тим самим створюючи образ сильної жінки, жінки-стоїка. Надалі К.Маккалоу продовжує *with something harder, more brilliant*, використовуючи прикметники у вищому порівняльному ступені (*harder, more brilliant*) авторка підводить читача до «кульмінації» образу сильної жінки – *She looked like a spider*. Авторка порівнює жінку з павуком *She looked like a spider*, тим самим підкреслюючи її силу та наділяючи особливими якостями, оскільки згідно з Австралійською міфологією павук є творцем Всесвіту і йому належить влада.

Під гнітом життєвих випробувань Меггі стала справжнім стоїком, мужньо переносить всі негаразди. Члени сім'ї її навчилися стримувати свої почуття, таке їхнє виховання. У важких сімейних обставинах Меггі подорослішала дуже рано та перетворилась у жінку-стоїка, образ якої об'єктивується в епіграфі до роману:

There is a legend about a bird which sings just once in its life, more sweetly than any other creature on the face of the earth. From the moment it leaves the nest it searches for a thorn tree, and does not rest until it has found one. Then, singing among the savage branches, it impales itself upon the longest, sharpest spine. And, dying, it rises above its own agony to outcarol the lark and the nightingale. One superlative song, existence the price. But the whole world stills to listen, and God in His heaven smiles. For the best is only bought at the cost of great pain... Or so says the legend.

Так, загальний іменник *a thorn tree* є уособленням проблем та складнощів у житті людини. Цей образ реконструюємо за допомогою концептуальної схеми THORN IS PAIN. Авторка підкреслює, що не дивлячись на біль пташка співає *But the whole world stills to listen, and God in His heaven smiles*, отже проявляється жага до життя та подолання труднощів. Пташка –

це Меггі, головна героїня роману К.Маккілоу «Ті, що співають у тернії», була щасливою, хоча б мить, стійко боролася за своє щастя.

Образ пташки неодноразово зустрічається в романі як символ самопожертви та витривалості заради щасливої миті:

The bird with the thorn in its breast, it follow an immunatable law; it is driven by it knows not what to impale itself, and die singing. At the very instant the thorn enters there is no awareness in it of the dying to come; it simply sings and sings until there is not the life left to utter another note. But we, when we put the thorns in our breasts, we know. We understand. And still we do it. Still we do it.

На відміну від пташки сильна жінка знає ціну своєму щастю, про що йдеться в романі:

We can know what we do wrong even before we do it, but self-knowledge can't affect or change the outcome, can it? Everyone singing his own little song, convinced it's the most wonderful song the world has ever heard. Don't you see? We create our own thorns, and never stop to count the cost. All we can do is suffer the pain, and tell ourselves it was well worth it.

Отже, інтерпретуємо образ жінки-стоїка як той, який актуалізується в лексемі **bird (WOMAN IS BIRD)**, натомість образ кохання – в лексемі **thorn (LOVE IS THORN)**.

Створюючи образ жінки-стоїка австралійські письменники зверталися до теми материнства, адже саме воно доводить неймовірну силу жінки. Одне з головних місць в австралійській культурі відводиться Великій Богині-Матері — жіночому началу родючості, в якому відображається уявлення про відтворюючі функції Землі, жінки, Природи. Культ матері, який в австралійців пов'язується з обожнюванням землі, став основою етнічної домінанти австралійського національного характеру.

Жіноче і чоловіче в австралійській лінгвокультурі – це швидше за все принципи, символ протилежних сил в повсякденній свідомості, які реалізуються в образах жінки і чоловіка, в міфологічній свідомості – в образах жіночого і чоловічого.

Материнство є розуміння, що душа дитини – це самостійна душа, яка б вимагала тільки допомоги, а не нав'язування думки і тим більше диктату. Зречення жінки, яка народила дитину від самої себе є усвідомлення і прийняття окремо душі дитини, виконання свого завдання в цьому світі. Міф материнства є основою побудови не тільки відносин батьків і дітей. Це основа побудови відносин між людьми в позиціях

батьків і дитини. К. Юнг виділяє подвійну природу міфів про матір: з одного боку вона любляча, яка піклується про зростання і родючості, з іншого боку, страшна, таємна, загадкова, що поглинає, отруйна.

Описуючи сильну жінку, австралійські автори нерідко наділяють її рисами сміливості та кмітливості: *The gaunt, sun-browned bushwoman dashes from the kitchen, snatches her baby from the ground, holds it on her left hip, and reaches for a stick....*

She thinks how she fought a flood during her husband's absence. She stood for hours in the drenching downpour, and dug an overflow gutter to save the dame across the creek. ...

She also fights the crows and eagles that have designs on her chickens. The plan of campaign is very original [8].

Дуже часто образ жінки-стоїка формується у творах, де описується відсутність чоловіка, жінка залишається дома з дітьми та змушена вирішувати «чоловічі» питання. Так, наприклад, як у вищенаведеному фрагменті оповідання Г.Лоуренса.

Австралійські міфи про Велику Матір – це міфи про жіноче начало світу, що представляють об'єктивну істину природи, втілює в образах жінки-матері, богині, жриці. Жінка виступає як Аніма (Душа) і як духовний провідник. Основне завдання жінки-матері – це створення умов для духовного розвитку тих, кого вона народила, за кого взяла відповідальність, з ким близька.

В австралійській художній мовній картині світу намітилася тенденція до паритетності чоловіків і жінок в тому плані, що жінки, які мають чоловічі якості, оцінюються позитивно.

Одним з когнітивних класифікаторів, що детермінують концептуальний образ жінки-стоїка в австралійській художній картині світу, є материнство. Домінантними екстернальними константами жіночих образів виступають – їх оціночно-естетичні характеристики, з становленням (дорослішанням) жінки змінюються і розширюються її сутнісні і соціально-вікові детермінанти і, відповідно, корпус мовних засобів, що характеризують її, стає різноманітніше. Характерологічні ознаки внутрішнього світу образів жінок-стоїків в індивідуально-авторській картині австралійських авторів базуються, переважно, на їх морально-етичних, ментально-інтелектуальних і емоційно-психологічних якостях, які виступають, закономірним чином, когнітивними класифікаторами вербалізованого психологічного портрета жіночих образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания [Текст] / Ю. Д. Апресян // Избранные труды. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. - М., 1995. - С. 317-354.
2. Белехова Л. Словесный образ в американской поэзии: лингвокогнитивный аспект. - М.: ООО "Звездапад", 2004. - 376 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Крашенинникова Н., Жидкова О. История государства и права зарубежных стран [Текст]. / Н. Крашенинникова, О. Жидкова. М., 1998. – 480 с.
5. Скутнева С. В. Тендерные аспекты жизненного самоопределения молодежи: дис. . канд. филол. наук Текст. / С. В. Скутнева. – Тольятти, 2004. – С. 119.
6. Croft W. Cognitive Linguistics. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
7. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind [Text] / G. Lakoff. - Chicago: University of Chicago Press, 1987.
8. Lawson H. The Drover's Wife [Режим доступу] – <https://belvoir.com.au/productions/the-drovers-wife/>
9. McCullough C. The Thorn Birds. Mass Market Paperback, Avon Books, - 1978. – 692p.

REFERENCES

1. Apresyan Y. D. The image of Man in language: the probe of systemic description [Text]/ Apresyan Y. D.// Collected Works. T.2. Integral description of language and systemic lexicography. – M., 1995. – P.317-354.
2. Belekhova L.I. Slovesnyi obraz v amerikanskyi poezii: lingvokognitivnyi aspekt [Verbal image in American poetry: linguistic and cognitive perspective]. – M.: OOO “Zvezdopad”, 2004. – 376 s.
3. Karaik V.I. Yazykovoj krug: lichnost, koncepty, discours [Language sphere: personality, concepts, discourse] – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
4. Krashennikova N., Zhidkova O. History of State and Law of foreign countries [Text] / Krashennikova N., Zhidkova O. – M., 1998. – 480 p.
5. Skutneva S.V. Gender aspects of life course of youth : PhD Thesis. / Skutneva S.V. – Toliatti, 2004. – P.119.

The image of Stoic Woman in Australian literary prose in linguocognitive perspective

O. A. Makarova

Abstract. The research is devoted to the definition of the specific character of the Stoic woman in the Australian prose in linguocognitive perspective, to the defining of linguocognitive mechanisms involved in the formation of the image. The basis of the study is the theory of verbal poetic image developed in cognitive poetry on the basis of the positions of cognitive linguistics. The relevance of the article is determined by the general orientation of linguistic research in a cognitive dimension, which aims to reveal mechanisms for the interaction of language and thinking, in particular, in the process of constructing the image of Stoic woman in Australian prose.

Keywords: Australian prose, image, Image of Stoic woman, linguocognitive mechanisms.

Образ женщины-стоика в австралийской художественной прозе в лингвокогнитивном ключе

А. А. Макарова

Аннотация. Исследование посвящено определению специфики образа женщины-стоика в австралийской художественной прозе в лингвокогнитивном освещении, установлению лингвокогнитивных механизмов, задействованных в формировании указанного образа. Основой исследования служит разработанная в когнитивной поэтике на основе положений когнитивной лингвистики теория словесного поэтического образа. Актуальность статьи обусловлена общей направленностью лингвистических исследований в когнитивном измерении, что имеет целью раскрытие механизмов взаимодействия языка и мышления, в частности в процессе конструирования образа женщины-стоика в австралийской художественной прозе.

Ключевые слова: австралийская проза, художественный образ, образ женщины, женщина-стоик, лингвокогнитивный механизмы.

Семіотична структура твіт-текстів (на матеріалі Твіттеру Дональда Трампа)

О. О. Мелешенко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Corresponding author. E-mail: olga.o.meleshchenko@gmail.com

Paper received 05.03.18; Accepted for publication 15.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-11>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню семіотичної структури твіт-тексту як основної комунікативної одиниці інтернет-жанру твітінг, що породжується на платформі Твітер. Визначено мультимодальне семіотичне наповнення жанрового формату твітінгу, виявлено та схарактеризовано вербальний та зображальний модуси як конститутивні семіотичні компоненти твіт-тексту, а також виділено основні моделі сполучення цих семіотичних ресурсів у межах твіт-тексту.

Ключові слова: жанровий формат, мультимодальність, семіотичний модус, семіотична структура, твітінг, твіт-текст.

Вступ. З появою глобальної комп'ютерної мережі Інтернет комунікативні ресурси природної мови доповнюються ресурсами інших знакових систем, які відіграють усе важливішу роль у комунікації. Ще на початку 1960х років минулого століття Г. М. Маклюен звернув увагу на те, що сама форма нових електронних засобів комунікації впливає на зміст повідомлення, посилюючи ступінь впливу [3]. Виникнення нових інтернет-технологій, зокрема стрімкий розвиток таких соціальних медій як Твітер, породили нові інтернет-жанри, у яких стало можливим спілкування за допомогою текстів, що комбінують ресурси різних семіотичних модусів. До таких інтернет-жанрів відноситься і твітінг.

Мета дослідження полягає у виявленні семіотичної структури мономодальних і бімодальних твіт-текстів.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити семіотичне наповнення жанрового формату твітінгу; 2) виявити конститутивні семіотичні компоненти твіт-тексту; 3) встановити основні моделі сполучення ресурсів різних семіотичних модусів у межах твіт-тексту.

Об'єктом дослідження є комунікативні одиниці твітінгу – твіт-тексти, а **предметом** – їх семіотична структура.

Матеріалом дослідження є 200 твітів-повідомлень з інтернет-платформи Твіттеру Дональда Трампа.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення способів взаємодії мультимодальних ресурсів в комунікації є однією з найбільш активно досліджуваних проблем сучасних лінгвістичних студій [4; 5], оскільки ця проблема безпосередньо пов'язана із соціальними та комунікативними практиками, які спрямовані на формування образу світу людини і регуляцію її соціальної поведінки. Швидке зростання кількості користувачів та об'єму спілкування, що здійснюється за допомогою інформаційних технологій та, зокрема, платформи Твітер, визначають **актуальність** аналізу взаємодії мультимодальних засобів комунікації в інтернет-жанрі твітінгу.

Твітінг є інтернет-жанром, який реалізується на платформі сервісу мікроблогінгу Твітер [1]. Ця платформа уможлиблює утворення мультимодальної комунікативної одиниці – твіту, яка власне і є матеріальним втіленням твітінгу. Твіт розуміємо як мультимодальний текст. Таке розуміння узгоджується із базовим визначенням тексту як «об'єднаної смисловим зв'язком

послідовності знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність» [2]. Мультимодальність передбачає взаємодію різних «модусів» (англ. modes), де модус постає як «соціально сформований і культурно обумовлений ресурс для породження значення» [5, с. 79]. У комунікації взаємодіють такі модуси, як зображення, вербальний текст, музика, жести, поза, вираз обличчя тощо. У парадигмі мультимодальності відзначається не лише необхідність дослідження одночасної присутності і взаємодії різних способів створення смислу (модусів), але і також і те, що кожен модус має різні можливості і обмеження у цьому процесі [4, с. 3].

Результати та їх обговорення. Твітінг як інтернет-жанр має незмінний набір обов'язкових компонентів – так би мовити «рамку», в яку власне і поміщається кожне твіт-повідомлення. За семіотичним наповненням ця «рамка», яку ми визначаємо як **жанровий формат твітінгу**, є бімодальним текстом, який містить вербальний і зображальний компоненти. Ці компоненти розглядаються як континууми, тобто кожен текст включає як вербальні, так і зображальні символи, проте отримує назву за позначенням символів, які переважають.

Вербальний компонент включає ім'я автора твіту (Donald J. Trump), електронну адресу (@realDonaldTrump), дату (наприклад, Nov 14) [12] (рис. 1). Зауважимо, що у вербальному компоненті літерний спосіб об'єктивації повідомлення поєднується із зображальним, а саме: цифровим (14) та електронним (@). **Зображальний компонент** охоплює фотографію автора твіту (зображально-образний спосіб об'єктивації повідомлення) та спеціальні абстрактні символи роботи з інформацією: 1) символ повідомлення – кількість відповідей у коментарях; 2) стрілки – кількість ретвітів, тобто ретрансляцій повідомлення; 3) серце – кількість «лайків»; 4) конверт – функція «надіслати особисте повідомлення». Ці абстрактні зображальні символи супроводжуються цифровими і буквеними символами (14K; 12; 85K), де К використовується на позначення кількості виконаних дій у тисячах. Наприклад:

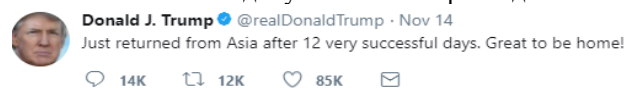

Рис. 1. Мультимодальний жанровий формат твіту.

Технічні особливості платформи Твітер дозволяють створювати **твіт-повідомлення** за допомогою двох типів компонентів (рис. 2), які надходять за різними каналами: **набірною** повідомлення довжиною до 140 символів, яке створюється комунікатором безпосередньо на платформі Твітер, та **прикріпного** компонента, який запозичується (або створюється) комунікатором деінде і прикріплюється до набірною повідомлення у готовому вигляді. Прикріпний компонент супроводжує набірний або виступає самостійним носієм інформації. Наприклад [12]:

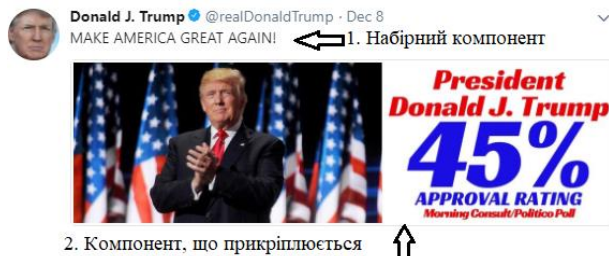

Рис. 2. Компоненти твіт-повідомлення.

Набірне повідомлення може включати як вербальний, так і зображальний компоненти. Останній охоплює іконічні (наприклад, 🇺🇸 😊) і символічні (наприклад, 🍌) зображення, які називають емодзі.

Прикріпне повідомлення також може бути представленим одним чи більше модусами, тобто бути мономодальним або біомодальним.

Рис. 4. Мономодальний прикріпний вербальний твіт-текст.

Користувач Listen Up висловлює незгоду із думкою Д. Трампа за допомогою прикріпного твіту, що містить вербальний текст, який автор відповіді знайшов в мережі Інтернет або створив за допомогою фото- чи текстових редакторів. У респонсивному твіті заголовок **16 REASONS TO RESIST THE #GOPTaxScam** розміщується на фоні червоного кольору та супроводжується текстом на чорному фоні, де послідовно висвітлюються негативні наслідки податкового законопроекту, запропонованого представниками республіканської партії та Д. Трампом. Власне у назві заголовку, де цей податковий законопроект позначається хештегом **#GOPTaxScam**, він вже виставляється у негативному

У контексті гіпертекстуальної ієрархії твітингу набірне повідомлення і прикріпний компонент розглядаємо як **гіпотексти**, які, сполучаючись між собою у різні способи, створюють **мономодальний** або **біомодальний твіт-текст**.

Мономодальний твіт-текст реалізується у межах одного модусу – вербального або зображального. Відповідно, виділяємо вербальні і зображальні твіт-тексти.

Мономодальні вербальні твіт-тексти втілюються як набірним, так і прикріпним компонентами.

Прикладом **мономодального набірною вербального твіт-тексту** є наступний твіт Дональда Трампа [12] (рис. 3):

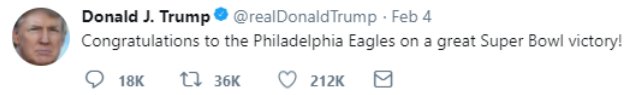

Рис. 3. Мономодальний набірний вербальний твіт-текст.

Різновидом мономодального вербального твіту є **мономодальний прикріпний вербальний твіт-текст**, який автор не набирає, а викладає готовим у Твітер, як наприклад, відповідь користувача Listen Up на твіт Д. Трампа *The only people who don't like the Tax Cut Bill are the people that don't understand it or the Obstructionist Democrats that know how really good it is and do not want the credit and success to go to the Republicans!* [9] (рис. 4):

світлі, так як використовується лексема *Scam*, що позначає шахрайство [7]. У основному тексті висвітлюються його недоліки та аргументується те, що переваги від цього законопроекту отримає тільки держава та заможний прошарок суспільства. Відсутність набірною компоненту відповіді, очевидно, обумовлено тим, що прикріпне повідомлення містить вичерпну аргументацію проти твердження Д. Трампа. Відтак взаємодія вербальної аргументації та контрастної оцінково-емоційної символіки кольорів дозволяє автору створити комунікативне повідомлення, яке впливає як на раціональне мислення, так і на емоції реципієнтів.

Мономодальні зображальні твіт-тексти також втілюються як набірним, так і прикріпним компонентами.

Мономодальні набірні зображальні твіт-тексти охоплюють набірні повідомлення, які містять тільки особливі символи, які у інтернет-комунікації мають назву «емодзі» та визначаються як «невеликі цифрові зображення або піктограми, що використовуються для вираження ідей чи емоцій» [7]. Прикладом даного типу твіт-текстів слугує відповідь на повідомлення Д. Трампа *Funny to hear the Democrats talking about the National Debt when President Obama doubled it in only 8 years!* [10] (рис. 5):

Рис. 5. Мономодальний набірний зображальний твіт-текст.

Представник спільноти Твіттеру висловлює згоду із президентом США за допомогою символів, які виражають ставлення автора до написаного. Зображення обличчя, що сміються, корелюють із словом *funny* в ініціальному твіті Д. Трампа та слугують ознакою того, що автор респонсивного твіту поділяє емоції Д. Трампа щодо розмов демократів про національний борг, оскільки під час перебування на посаді президента-демократа Барака Обами борг подвоївся. Вживання символів замість вербального тексту дозволяє автору зобразити, які саме емоції він відчуває.

Мономодальні прикріпні зображальні твіт-тексти об'єктивуються статичним або динамічним зображенням. Прикладом першого є відповідь користувача Kenny Herrick на твіт Д. Трампа *Great day for Tax Cuts and the Republican Party. But the biggest Winner will be our great Country!* [8] (рис. 6):

Рис. 6. Мономодальний прикріпний зображальний твіт-текст.

Респонсивний твіт представлений іконічним зображенням – фотографією Д. Трампа у фірмовій кепці. Д. Трамп тримає витягнуту руку із стиснутим кулаком та великим пальцем догори. Цей символічний жест, що означає схвалення або захоплення [6], корелює із словосполученнями *Great day, great Country!* та словом *Winner*. На перший погляд може здатися, що користувач Твіттеру погоджується із висловленням Д. Трампа, проте свастика на кепці замість звичайного гасла Д. Трампа *Make America Great Again*, свідчить про те, що відношення автора відповіді до Трампа негативне –

він уподібнює президента представнику нацистської Німеччини.

До групи **бімодальних твіт-текстів** належать ті повідомлення, які реалізуються за взаємодії вербального та зображального модусів. За семіотичною структурою виділяємо такі типи бімодальних твіт-текстів: 1) бімодальні набірні твіт-тексти; 2) бімодальні прикріпні твіт-тексти; 3) бімодальні набірно-прикріпні твіт-тексти. Наводимо приклади перших двох типів.

Бімодальні набірні твіт-тексти ілюструємо відповіддю на твіт Д. Трампа *DOW RISES 5000 POINTS ON THE YEAR FOR THE FIRST TIME EVER – MAKE AMERICA GREAT AGAIN!* Користувач Rebekah Stearns виражає задоволення за допомогою твіту, де вербальний текст доповнюється символами: *PRAISE THE LORD!!* 😄🇺🇸❤️👍 [11]. Символи, які використовує автор відповіді, задають тон вербального висловлення та вносять додаткові смисли: за допомогою зображення обличчя, що посміхається, автор виражає радість від новини про підвищення індексу Доу-Джонса; іконічне зображення прапора США символізує патріотизм; символ серця показує задоволення цією новиною. Набірне висловлення закінчується символом стиснутої руки із великим пальцем догори, що позначає підтримку комунікатором Д. Трампа та схвалення написаного.

Бімодальні прикріпні твіт-тексти представлені, зокрема, респонсивним твітом користувача #MAGA Chocolate на ініціальному твіті Д. Трампа *May God be w/ the people of Sutherland Springs, Texas. The FBI & law enforcement are on the scene. I am monitoring the situation from Japan* [13] (рис. 7):

Рис. 7. Бімодальний прикріпний твіт-текст.

Користувач #MAGA Chocolate висловлює підтримку Д. Трампу за допомогою бімодального прикріпного тексту, де вербальний модус представлений висловленням *We are with you President Trump. #America First*. Зображальний модус є співзвучним змісту вербального висловлення та представлений фотографією Д. Трампа, який виконує символічний жест «ми переможемо», іконічним зображенням прапора США у лівому куті та зірок, розташованих з боків хештегу *#America First*. Цей прикріпний бімодальний твіт-текст висловлює закінчену думку, тому не потребує додавання набірно-го компоненту.

Висновки. Інтернет-жанр твітінг характеризується особливим мультимодальним жанровим форматом, семіотичне наповнення якого представлено вербальним та зображальним модусами, що робить його семіотичну структуру бімодальною. До основних компонентів

твіт-тексту як комунікативної одиниці жанру твітінг належать набірний і прикріпний гіпотексти, які, сполучаючись у різні способи, породжують мономодальні і біомодальні твіт-тексти. Мономодальні твіт-тексти представлені одним модусом – вербальним або зображальним, та реалізуються як набірними, так і прикріпними твіт-текстами. Біомодальні твіт-тексти, у яких

сполучаються вербальний і зображальний модуси, поділяються на біомодальні набірні, біомодальні прикріпні та біомодальні набірно-прикріпні твіт-тексти. Перспективу дослідження вбачаємо у встановленні когнітивного підґрунтя взаємодії різних семіотичних модусів у твіт-текстах в інтернет-комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошко Е.И. «Чирикающий» жанр 2.0 Твиттер или что нового появилось в виртуальном жанроведении / Е. И. Горошко // Вестник ТвГУ. Серия Филология. – 2011. – №3. – С. 11–20.
2. Лингвистический энциклопедический словарь [Э. ресурс] / [гл. ред. В. Н. Ярцева; редкол.: Н. Д. Арутюнова, В. А. Виноградов, В. Г. Гак, Т. В. Гамкрелидзе и др.]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – Режим доступа: <http://tapemark.narod.ru/les/507a.html>.
3. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн. – М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
4. Jewitt C. Introducing Multimodality / C. Jewitt, J. Bezemer, K. O'Halloran. – London: Routledge, 2016. – 220 p.
5. Kress G. Multimodality: A Social-Semiotic Approach to Contemporary Communication / G. Kress. – London: Taylor & Francis, 2010. – 212 p.
6. Merriam-Webster Dictionary [E. resource]. – Access: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/thumbs-up>.
7. Oxford Dictionaries [E. resource]. – Access: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/emoji>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Herrick Kenny replying to @realDonaldTrump // Twitter [E. resource]. – Access: https://twitter.com/herrick_kenny/status/936579403194208256.
9. Listen Up replying to @realDonaldTrump // Twitter [E. resource]. – Access: <https://twitter.com/listenup473/status/936039756399603713>.
10. Nothingr8terthanLove replying to @realDonaldTrump // Twitter [E. resource]. – Access: <https://twitter.com/laxmom1920/status/938383756703956992>.
11. Stearns Rebekah replying to @realDonaldTrump // Twitter [E. resource]. – Access: https://twitter.com/rebekah_stearns/status/943735458210635776.
12. Trump Donald J. // Twitter [E. resource]. – Access: <https://twitter.com/realDonaldTrump>.
13. #MAGA Chocolate replying to @realDonaldTrump // Twitter [E. resource]. – Access: <https://twitter.com/Turningin2myMom/status/92727282850800257>.

REFERENCES

1. Goroshko E. I. Twitting Twitter as Genre 2.0 or what is New in Digital Theory of Genres / E. I. Goroshko // Vesnik TvGU. Seriya Philologiya. – 2011. – №3. – P. 11–20.
2. Linguistic Encyclopaedia [E. resource] / [ed. V. N. Yartseva; ed. board: N. D. Arutyunova, V. A. Vynogradov, V. G. Gak, T. V. Gamkrelydze and others]. – M.: Sovetskaya Entsiklopediya, 1990. – Access: <http://tapemark.narod.ru/les/507a.html>.
3. McLuhan H. M. Understanding Media: The Extensions of Man / H. M. McLuhan. – M.; Zhukovsky: “KANON-press-C”, “Kutchkovo pole”, 2003. – 464 p.

Semiotic structure of tweet-texts (exemplified by Donald Trump's Twitter)

O. O. Meleshchenko

Abstract. The article investigates the semiotic structure of the tweet-text as the main communicative unit of the Internet genre of twitting, which is generated on the Twitter platform. The study throws light on the multimodal semiotic content of the genre format of twitting and addresses the verbal and pictorial modes of generating meaning in communication as the constitutive semiotic components of the tweet-text. The paper also suggests the main models of combining the semiotic resources of these two modes within the tweet-text.

Keywords: genre format, multimodality, semiotic mode, semiotic structure, twitting, tweet-text.

Семиотическая структура твит-текстов (на материале Твиттера Дональда Трампа)

O. O. Мелешченко

Аннотация. Статья посвящена исследованию семиотической структуры твит-текста как основной коммуникативной единицы интернет-жанра твиттинг, порождаемого платформой Твиттер. Определено мультимодальное семиотическое наполнение жанрового формата твиттинга, выявлены и охарактеризованы вербальный и изобразительный модусы как конститутивные семиотические компоненты твит-текста, а также выделены основные модели сочетания этих семиотических ресурсов в пределах твит-текста.

Ключевые слова: жанровый формат, мультимодальность, семиотический модус, семиотическая структура, твиттинг, твит-текст.

Фоностилістика вірша Е. А. По «The Raven» та її відтворення в українських перекладах

О. В. Науменко

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, Україна
Corresponding author. E-mail: tender14@gmail.com

Paper received 21.03.18; Accepted for publication 28.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-12>

Анотація. Статтю присвячено основним фоностилістичним прийомам вірша Е. А. По «The Raven», а саме: звукопису, ритму, рими, інтонації, рефрену та звуковому символізму. У статті проаналізовано українські переклади П. Грабовського, Г. Кочура та А. Онишка. У ході порівняльного аналізу виявлено основні способи відтворення фоностилістичних прийомів у перекладі. Серед них виділяємо: стилістичну відповідність, стилістичне посилення, стилістичне послаблення, стилістичну індивідуалізацію, стилістичну субституцію, стилістичне нівелювання.

Ключові слова: звукопис, ритм, рима, інтонація, рефрен, звуковий символізм.

Вірш «The Raven» - один з найвідоміших творів Е. А. По. Італійський письменник та лінгвіст У. Еко називав переклад цього вірша складним та відповідальним викликом, оскільки автор сам розказав нам у статті «Філософія творчості» про те, які, на його думку, основні характеристики його тексту. У. Еко був переконаний, що Е. А. По хотів спровокувати нас, заявивши, що у вірші «The Raven» «жоден елемент твору не виник завдяки щасливому випадку чи інтуїції», і що «робота крок за кроком рухалася до свого завершення з точністю та суворою послідовністю, з якими вирішують математичні задачі» [4]. Дійсно, позиція - дуже провокаційна, оскільки Е. А. По «вводив елемент формального розрахунку у те середовище, де панувала романтична концепція поезії як результату раптового натхнення» [3, с. 342]. Одночасно ця позиція - дуже цікава, якщо врахувати те, що Е. А. По був одним з тих, хто ставив перед собою проблему впливу, який текст повинен справляти на читача.

У даній статті маємо на меті виявити основні фоностилістичні прийоми вірша Е. А. По «The Raven» та способи їх відтворення в українських перекладах.

Для порівняльного аналізу обрано переклади П. Грабовського, Г. Кочура та А. Онишка [1].

У ході дослідження було виявлено, що основні фоностилістичні прийоми вірша – звукопис, ритм, рима, інтонація, рефрен та звуковий символізм.

Один з перших публікаторів вірша зауважував: «...мелодія «Ворона» побудована в основному на алітерації, на продуманому використанні одних і тих самих звуків у несподіваних місцях».

Окрім алітерацій, Е. А. По активно використовував і інші прийоми звукопису, такі як асонанси, епіфори, анафори тощо. Повторення однакових і близькозвучних слів відіграє не лише естетичну, а й важливу смислову роль: на них сконцентровується головна увага читача або слухача.

Відомий український теоретик та практик перекладу І. В. Корунець зауважує, що «завжди чи не найважче передати (якщо взагалі в якійсь мові перекладу можна сповна передати) звуково-музикальний характер оригіналу, тобто його евфонію. ... Оскільки звукові/ фонематичні системи різних мов ніколи повністю не співпадають, бо навіть ті самі звуки артикулюють у різних мовах по-різному, то й евфонію/ музичне звучання вони мають в оригіналі і перекладі різне» [2, с. 345-346].

Розуміючи важливість евфонії для віршів Е. А. По, перекладачі також намагалися наповнити свої інтерпре-

тації алітераціями та асонансами, анафорами та епіфорами. Українські переклади є досить вдалимими у цьому плані, адже евфонія надзвичайно органічна для української поетичної мови, оскільки спирається на визначальну інтонаційну основу української мови — вокалізм, зумовлюючи тяжіння версифікаційних пошуків до музичності, виконує особливу стилістичну функцію у розмаїтті симетричного звукового ладу поетичного мовлення, забезпечує міру кількості, частоти, комбінування та тривання фонем.

Як показує порівняльний аналіз, П. Грабовський при відтворенні звукопису вдавався до: стилістичної відповідності: *volume of forgotten lore* - (Над) одним старинним твором, / Над забутим мислі взором, / Що велику славу мав; стилістичного посилення: *Eagerly I wished the morrow* – Ждав я ранку, ждав я світу; стилістичного послаблення: *From my books surcease of sorrow—sorrow for the lost Lenore* - Хоча б звістка об Ленорі, / Що втекла з життя земного; стилістичного нівелювання: *home by Horror haunted* - Де панують смерть та зло; стилістичної індивідуалізації: *doubting, dreaming dreams no mortal ever dared to dream before* - Така муза дошкульна, / Що ні одна душа в світі, / Не здолає зрозуміти, - / Тії туги світ не зна.

Проте, багато фоностилістичних прийомів П. Грабовський лишив без уваги. Це пояснюється тим, що перекладач, як відомо, робив свій переклад не з оригіналу, а з російського перекладу, і концентрувався перш за все на передачі змісту першотвору.

Переклад Г. Кочура у плані відтворення звукопису помітно точніший за переклад П. Грабовського. При відтворенні звукопису Г. Кочур так само вдавався до: стилістичної відповідності: *And the only word there spoken was the whispered word, "Lenore?"* - Тільки слово, мов зітхання, промайнуло ледве чуть; стилістичного посилення: *gently rapping* – тихий стук (алітерація), *late visitor* – пізній гість (асонанс); стилістичного послаблення: *From my books surcease of sorrow—sorrow for the lost Lenore* - Марно я тоді в суварій книзі прагнув збутиць гора; стилістичного нівелювання: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain* - Вимер коливав фіранку; стилістичної індивідуалізації: *it was in the bleak December* - те в похмурім грудні сталося.

А. Онишко був єдиним перекладачем, який сповна врахував домінуючі алітераційні та асонансні особливості твору. А. Онишко лише зрідка вдавався до стилістичного послаблення. Частково чи повністю нехтуючи

авторським прийомом, перекладач завжди намагався певним чином його компенсувати. Так, наприклад, А. Онишко в асонансі «*he will leave me*» замість чотирьох разів лише два повторює звук [i] - ВІН піде – проте, замість курсиву використовує капіталізацію, аби зберегти акцент, який був у Е. А. По.

При відтворенні звукопису перекладач в основному вдавався до стилістичних відповідностей, хоча подекуди і змінював звукове оформлення прийому, відшукуючи в українській мові такі звуки, які б справляли на читача ідентичне враження. Прикладів майстерного насичення рядків асонансами, алітераціями, анафорами, епіфорами у А. Онишка чимало: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain - I непевність висне німо, в шовку штор живе незримо* (алітерація); *“Prophet!” said I, “thing of evil!—prophet still, if bird or devil! - О пророче! Зла появо! - Ти ж пророк, хоч би й диявол!* (асонанс). Здатність А. Онишка відтворити звукові ряди американського романтика засвідчує не тільки особистий перекладацький хист, але й стала доказом невпинного розвитку українського перекладного художнього мовлення і могла б слугувати хрестоматійним прикладом для теорії віршового перекладу.

Ритмічна організація звукового потоку виступає важливим засобом створення експресії, настрою. У статті «Філософія творчості» Е. А. По зазначав, що він не претендував на оригінальність ні у відношенні метру, ні у відношенні розміру вірша «The Raven»: «Перший – хорей; другий – восьмистопний хорей з жіночими та чоловічими закінченнями (останні – у другому, четвертому та п'ятому рядках), шостий рядок – чотиристопний хорей з чоловічим закінченням. Загальна стопа для усіх рядків – хорей, двоскладова, з наголосом на першому складі. Перший рядок строфи складається з восьми подібних стоп; другий – з восьми з усиченням останнього ненаголошеного складу; третій – з восьми; четвертий – з восьми з усиченням останнього ненаголошеного складу; п'ятий – так само; шостий – з чотирьох стоп з усиченням останнього ненаголошеного складу» [4]. Е. А. По зазначав, що кожен з цих рядків, взятий окремо, вживався і раніше, і що оригінальність вірша полягає у поєднанні цих рядків, що утворюють строфу. Поет був переконаний, що нічого подібного до цієї комбінації раніше не було.

З усіх проаналізованих українських перекладів оригінальний розмір не збережено лише у перекладі П. Грабовського. У цьому перекладі строфа налічує одинадцять рядків, а не шість, як в оригіналі. Вірш написано чотиристопним хореем, а не восьмистопним. Це пояснює перше зауваження до перекладу: аби вмістити увесь зміст у строфу, перекладач майже вдвічі збільшив кількість рядків. Змінивши розмір вірша, перекладач максимально спростив його розуміння та сприйняття україномовним читачем.

Г. Кочур максимально точно зберіг версифікаційну систему та ритмомелодіку оригіналу. Перекладач був переконаний, що ці дві складові є дуже суттєвими для поетичного перекладу, тому інколи свідомо вдавався до деформації літературної норми, якщо вона була здатна зберегти риму і ритм оригіналу. Так, наприклад, він використовував застарілі та рідковживані (*вкруг, розстання, поінятий, доладно, зловорожий*), розмовні (*навстіж, видко, ради*), або ж взагалі неіснуючі форми слів (*миготива, одчай*).

Переклад А. Онишка максимально точно відтворює метричну структуру оригіналу.

Вірш «The Raven» характеризується продуманою **системою римування**. У всіх строфах домінує одна рима, яка утворює протяжливу мелодію. Схема римування – ABCBBB.

У Е. А. По кінцева рима нерідко є частиною іншого звукового прийому – рефрену, - коли повторюється ціла фраза: *whom the angels name Lenore - whom the angels name Lenore*. Своєрідне римування у поєднанні з однаковим звучанням та рефреном створюють особливий монотонний ритм, який навіть відповідний настрою та емоції на читача, а отже має сугестивний вплив на нього.

Окрім кінцевих рим, у вірші використано і внутрішні. З урахуванням внутрішніх рим схема римування виглядає наступним чином - AA, B, CC, CB, B, B. Внутрішні рими додають твору динамічності та мелодійності. Вони спрощують сприйняття вірша, написаного восьмистопним хореем, адже підсвідомо ділять рядок на два рядки чотиристопного хорей.

Внутрішня рима міститься у першому рядку кожної строфи: *dreary – weary, remember – December, uncertain – certain* і т.д. У третьому рядку кожної строфи також присутня внутрішня рима, яка сполучається з кінцевою і до того ж має пару у середині четвертого рядка. Отже, виходить потрібний повтор однієї рими. До того ж перший та третій рядки, які містять внутрішню риму, між собою не римуються, і тим самим вносять певний дисонанс. Другий, четвертий, п'ятий та шостий рядки мають спільну кінцеву риму: *lore – door door – more, floor – Lenore – Lenore – evermore, before – door – door – more* і т.д.

У перекладі П. Грабовського маємо іншу кінцеву риму - AABCCBDEDEE. Внутрішня рима перекладу не властива, за винятком рядка: *Об Лінорі, ясній зорі*. Внутрішня рима певним чином компенсується у П. Грабовського кінцевою римою, яка створює майже ідентичний ефект внутрішньої рими оригіналу, що сприяє динамічності та милозвучності твору. Також подекуди для компенсації внутрішньої рими з метою досягнення евфонії перекладач використовував лексичні повтори, наприклад: *Над одним старинним твором, / Над забутим мислі взором; / Коли чую: стук роздався, / Стук роздався з двору мого; Ждав я ранку, ждав я світу* тощо. Проте, обидва варіанти компенсації впливають на розуміння індивідуального стилю Е. А. По, зокрема його фонетичних вподобань та намірів.

У деяких рядках перекладач надає перевагу змісту вірша, а не його звуковому оформленню, тому нехтує римою. Це, звичайно ж, впливає на ритм тексту, його місцями важко сприймати.

Першим українським перекладачем, якому вдалося відтворити кінцеві та внутрішні рими оригіналу, був Г. Кочур. Навіть на фоні більш сучасних українських перекладів робота Г. Кочура є достойною та вартою уваги. Г. Кочур максимально точно зберіг рими оригіналу.

А. Онишко також вдало відтворив кінцеві та внутрішні рими. Проте, перекладач уникнув деяких лексичних повторів. На нашу думку, опускати даний прийом було не варто, адже він є одним з ключових, що автор використав для створення загального ритму, інтонації та евфонії. А. Онишко максимально намагався компенсувати свої опущення.

Американський поет ХХ століття Деніел Хоффман припустив, що «структура вірша та його метрика насті-

льки шаблонні, що він здається штучним, але його гіпно-тичний ефект перекриває цей недолік».

«Гіпно-тичний ефект», про який писав класик, проди-ктовано меланхолійною інтонацією вірша, яку Е. А. По вважав «найбільш законною з усіх поетичних інтона-цій». Вона створюється за рахунок звукового символізму, повторів, алітерацій, а також правильно розставле-них розділових знаків.

Аби читач міг правильно визначити інтонацію вірша та сповна її відчутти, поет до деталей прораховував ко-жен розділовий знак. На емоційність твору впливають, перш за все, знаки оклику, знаки питання та тире.

Знак оклику та знак питання переважно вжито у реп-ліках ліричного героя, дев'ятнадцять та два рази відпо-відно. За знаком питання завжди слідує знак оклику, і це не випадково. Завдяки такому поєднанню розділових знаків поет зобразив нестійкий душевний стан героя, суперечливі почуття, що його переповнюють, невпевне-ність, відчай, переживання.

Найбільша кількість знаків оклику міститься напри-кінці твору, а саме у строфах, коли загальна напруга сягає свого апогею. Останній рядок вірша також завер-шується знаком оклику. Треба відмітити, що це єдиний випадок, коли після наскрізного рефрену вжито цей знак. Знак оклику робить слово «nevermore» не просто вигук, а відчайдушним криком душі.

Проте, і знак оклику, і знак питання поступаються ти-ре за частотністю використання. У вірші знаходимо сорок два тире. Е. А. По активно використовував тире, адже за його допомогою можна створювати багатий інтонаційний малюнок. Треба зауважити, що Е. А. По використовував довге тире, яке вживається для позначення різкої зміни ходу думки чи зміни тону. Викорис-таний цей знак переважно у репліках героя, він перери-ває потік свідомості героя, демонструє нерішучість та вагання ліричного героя, його спроби зупинити свої фантастичні марення. Також тире сприяє створенню напруги.

В англійській мові пунктуація допускає більше воль-ностей, аніж пунктуація в українській мові, адже пунк-туація у слов'янських мовах будується значною мірою на синтаксичній основі.

П. Грабовський помітно змінив інтонаційний малю-нок першотвору, вдавшись до стилістичного посилення. У перекладі П. Грабовського спостерігається надмірна емоційність, спричинена активним використанням роз-ділових знаків. Переклад насичений питальними рече-нями, що відображають невпевненість та сумніви. У перекладі П. Грабовського знаходимо тринадцять пи-тань, тоді як в оригіналі лише два. Таке перекладацьке рішення, безсумнівно, впливає на адекватне сприйняття фоностилістики вірша «The Raven».

Г. Кочур, навпаки, використав стилістичне послаб-лення і зробив свій переклад менш емоційним за оригі-нал. Про це свідчить помітне зменшення кількості інто-наційних розділових знаків, зокрема знаків оклику. За-мість дев'ятнадцяти знаків оклику Г. Кочур вжив лише п'ять. Таке перекладацьке рішення також впливає на адекватне сприйняття фоностилістики вірша Е. А. По.

А. Онишко, як і П. Грабовський, зробив свій переклад набагато емоційнішим за оригінал. Про це свідчить більша кількість інтонаційних розділових знаків, зокре-ма знаків питання та оклику. Збільшена кількість знаків

питання та оклику демонструє надмірну схвильованість та знервованість ліричного героя.

В оригіналі ворон спокійно та непохитно відповідає: «Nevermore», у перекладі кричить: «Дарма!» Рефрен у цьому випадку втрачає свою стилістичну функцію, адже не справляє того моторошного відчуття від непохитного спокою містичного птаха.

Що стосується тире, то всі перекладачі використали цей знак у меншій кількості, ніж Е. А. По. Це можна пояснити тим, що тире не є часто вживаним в українсь-кій віршованій мові. Більше всього до оригіналу за час-тотністю використання тире наблизився А. Онишко.

Рефрен «Nevermore» - ключовий елемент проблема-тики вірша «The Raven», що дуже вдало підкреслює необоротність часу.

Слово *Nevermore* складається з двох прислівників, один з яких заперечний: *never* – «ніколи» та *more* - «бі-льше». Його буквальний переклад – «ніколи більше». Значення слова *never* ширше та абстрактніше за *more*, але саме останнє підсилює заперечення. Рефрен є дуже звучним завдяки «довгій о як найзручнішій голосівці в поєднанні з r як найпоширенішим приголосним» [4].

Одинадцять строф з вісімнадцяти завершуються ви-щезначеним рефреном. Саме через велику кількість повторів слово справляє таке сильне враження.

Е. А. По вважав рефрен «примітивним» прийомом та розумів, що його головним недоліком є одноманітність та монотонність, тому вирішив підсилити ефект від цього прийому, зробивши незмінним його звучання, але постійно міняючи зміст та варіюючи застосування. Во-рон шість разів відповідає «Nevermore» на питання опо-відача. Перший раз птах використовує це слово, коли у нього запитують його ім'я. З кожним наступним повто-ренням складається враження, що Ворон просто знуща-ється та глузує над героєм, який бажає почути у відпо-відь заповітне «так», а чує категоричне «ні».

Е. А. По обрав композиційну структуру «питання-відповідь». Вона дуже добре підходить його задуму. Таким чином він досяг бажаного ефекту змістової варіа-ції рефрену.

Відтворення славнозвісного рефрену вірша є чи не найважчим з перекладацької точки зору. Від того, як вирішується проблема рефрену, нерідко залежить успіх перекладу в цілому.

Складність перекладу рефрену українською мовою, перш за все, полягає в тому, що найточніший еквівалент англійського слова *nevermore* - «ніколи більше» - не співпадає з ним за кількістю складів. Також необхідна передача звука [r], характерного для імітації крякання ворона у багатьох індоєвропейських мовах, адже саме цей звук вплинув на вибір рефрену Е. А. По.

П. Грабовський у перших семи строфах вживає слово *нічого*, у наступних одинадцяти – *ніколи*. Відповідно, «*Ніколи*» - це варіант, який перекладач обрав для відтво-рення містичного та трагічного вигуку ворона. Він вида-ється не дуже вдалим, адже семантично вужчий за ори-гінальний прислівник *nevermore* та зовсім не зберігає звукові характеристики, такі важливі для створення загальної атмосфери твору.

Одним з найкращих перекладів вигуку ворона крити-ки вважають «*Не вернуть*» Г. Кочура, адже він близький до першотвору за звуковими, семантичними та метрич-ними якостями. Очевидною перевагою перекладу ре-

френу є збереження звуку [p], який, як вже зазначалося вище, є наскрізним для всього твору.

Проте, критики одноголосно погоджуються, що найвдаліший український переклад вигуку крука належить А. Онишко. Підібраний ним варіант «Дарма» перегукується з семантикою тексту оригіналу. Цей переклад адекватно відтворює звукову композицію, символізм та зміст першотвору.

Е. А. По не писав безпосередньо про **звуковий символізм** у вірші «The Raven» та не заявляв про «універсальну семантику» звуків, що домінують у цьому творі. Проте, багато дослідників зауважують, що поет використовував сонорні приголосні в особливий спосіб.

Наскрізними для всього вірша є звуки [r] та [o]. Вони створюють «гіпнотичний ефект», про який йшлося вище, загальну атмосферу твору, сприяють наростанню напруги, тривожності та моторошності.

Так, звук [r] знаходимо у назві вірша («The Raven»), він входить до складу рефрену (*Nevermore*), міститься в імені героїні (*Lenore*), а також використаний для створення яскравих алітерацій (*For the rare and radiant maiden whom the angels name Lenore; Respite – respite and repentance from the memories of Lenore*).

Звук [o] також присутній у рефрені (*Nevermore*), імені героїні (*Lenore*), використаний у виразних асонансах (*volume of forgotten lore; by that God we both adore; And the only word there spoken was the whispered word, “Lenore?”*).

І. В. Корунець звертає увагу на те, що одні й ті самі звуки по-різному артикують у різних мовах [2, с. 345-346]. Саме тому абсолютно повністю відтворити звуковий символізм оригіналу у перекладі неможливо.

Що стосується літери r та звуку [r], всі аналізовані переклади більшою чи меншою мірою відтворюють звуковий символізм вірша завдяки наявності слів, що містять у своєму складі звук [p]. Проте, навіть максимальне збереження домінантного звуку не може створити звукову картину, тотожну оригінальній, адже за своїм

характером англійський та український звуки [r]/ [p] не є абсолютно тотожними.

Так, англійський звук [r] - приголосний, передньоязиковий, щільовий сонант. При його вимові кінчик язика не вдаряється об альвеоли, а залишається нерухомим. З українським англійський звук [r] можна порівняти лише умовно. Український звук [p] – приголосний, сонорний, передньоязиковий, дрижачий, твердий.

П. Грабовський вдався до стилістичного послаблення та майже вповнину зменшив частотність вживання звуку [p], що призвело до того, що переклад звучить не так різко та трагічно, як оригінал, а отже не передає точного звукового оформлення першотвору.

Очевидною перевагою перекладу Г. Кочура є збереження звуку [p] у рефрені, який, як вже зазначалося вище, є наскрізним для всього твору. Проте, як показує порівняльний аналіз звукової картини вірша, частотність вживання звуку [p] у перекладі Г. Кочура помітно поступається оригіналу, а отже частково змінює загальний звуковий малюнок першотвору.

Найточніше звуковий символізм оригіналу передано в українському перекладі А. Онишка. Цей перекладач намагався максимально точно відшукувати стилістичні відповідності.

Частотність використання літери o та звуку [o] було збережено у всіх перекладах.

У ході порівняльного аналізу було виявлено, що основні способи відтворення фоностилістичних прийомів оригіналу у перекладі наступні: стилістична відповідність (передача оригінального прийому зі збереженням звукового оформлення); стилістичне посилення (введення фоностилістичного прийому, якого не було в оригіналі); стилістичне послаблення (часткова передача фоностилістичного прийому); стилістичне нівелювання (нехтування оригінальним прийомом у перекладі); стилістична індивідуалізація (домінування індивідуального стилю перекладача при відтворенні авторського прийому).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ельдорадо : Поетичні твори / Упоряд. А. Онишко. Англ.мовою з паралельним українським перекладом. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 304 с.
2. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. [англ./укр.] : Підручник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
3. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе. Санкт-Петербург : «Симпозиум», 2006. 574 с.
4. Poe E. A. The Philosophy of Composition. URL: <https://www.poetryfoundation.org/articles/69390/the-philosophy-of-composition> (дата звернення : 1.03.2018).

REFERENCES

1. Eldorado : Poetic works / Ed. by A. Onyshko. Ternopil : Navchalna Knyha – Bohdan, 2004. 304 pp.
2. Korunets I. V. Introduction to Translation Studies [English/Ukrainian] : Vinnytsia : Nova Knyha, 2008. 512 pp.
3. Eco U. Saying Almost the Same Thing: Experiences in Translation. St.Petersburg : Simpozium, 2006. 574 pp.

Phonostylistics of the E. A. Poe’s Poem «The Raven» and Its Rendering in Ukrainian translations

O. V. Naumenko

Abstract. The given article is devoted to the main phonostylistic peculiarities of the E. A. Poe’s poem «The Raven». They are: phonetic devices, rhythm, rhyme, intonation, refrain and sound symbolism. Ukrainian translations of P. Hrabovskyyi, H. Kochur and A. Onyshko have been analyzed in the article. In the course of comparative analysis the main ways of phonostylistic devices’ translation have been discovered. They are: stylistic equivalence, stylistic strengthening, stylistic weakening, stylistic individualization, stylistic substitution, stylistic grading.

Keywords: *phonetic devices, rhythm, rhyme, intonation, refrain, sound symbolism.*

Фоностилістика стихотворення Е. А. По «The Raven» и её передача в украинских переводах

O. V. Naumenko

Аннотация. Статья посвящена основным фоностилістическим приёмам стихотворення Э. А. По «The Raven», а именно: звукописи, ритму, рифме, интонации, рефрену и звуковому символизму. В статье проанализированы украинские переводы П. Грабовского, Г. Кочура и А. Онишко. В ходе сравнительного анализа выявлены основные способы передачи фоностилістических приёмов в переводе. Среди них выделяем: стилистическое соответствие, стилистическое усиление, стилистическое ослабление, стилистическую индивидуализацию, стилистическую субституцию, стилистическое нивелирование.

Ключевые слова: *звукопись, ритм, рифма, интонация, рефрен, звуковой символизм.*

Анжамбеман як тригер імплікатів у лірико-поетичному дискурсі Р. М. Рільке

В. О. Остапченко

Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова
Corresponding author. E-mail: victoryyy4@ukr.net

Paper received 25.03.18; Accepted for publication 01.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-13>

Анотація. У статті розглядаються особливості анжамбеману як синтаксичного тригеру імплікатів – імпліцитно вербалізованих художніх концептів – у лірико-поетичному дискурсі Р.М. Рільке. Тригер – мовний засіб, який сприяє активації імпліката в свідомості читача поетичного тексту. Домінантні концепти та їх асоціати активуються на ґрунті анжамбеману завдяки створюваній при цьому сильній позиції тексту. Встановлено шість семантичних типів анжамбеману залежно від того, який елемент опиняється у сильній позиції: 1) залишене слово, 2) перенесене, 3) залишене й перенесене, 4) римоване, 5) слово, що передує залишеному, 6) слово, що передує залишеному, та перенесене слово/словосполучення.

Ключові слова: анжамбеман, імплікат, синтаксичний тригер, лірико-поетичний дискурс, Р.М. Рільке, художній концепт.

Вступ. До найважливіших наукових завдань сучасної лінгвістики належить дослідження лірико-поетичного дискурсу (далі – ЛПД), який привертає увагу лінгвістів особливостями вираження поетичної функції мови. Дискурсивний підхід до поезії дозволяє вдосконалити виявлення ролі мовних засобів у створенні її естетичного ефекту. У центрі уваги цієї статті – ЛПД Р.М. Рільке.

Короткий огляд публікацій за темою. Поезія Р.М. Рільке отримала широке висвітлення в працях літературознавців. Можливість скористатися даними літературознавства для лінгвістичного дослідження є виправданою з огляду на положення про комплексну природу філології, обґрунтоване Ю.М. Лотманом, який стверджував, що лінгвістика і літературознавство «в кожному конкретному аналізі бувають настільки тісно зв'язані, що їх роз'єднання є дуже важким» [9, с. 106] (тут і далі – переклад іншомовних цитат мій, В.О.).

Літературознавчі дослідження спираються на поняття мотиву, під яким розуміють «стійкий формально-змістовий компонент літературного тексту» [8, с. 230]. Описуючи мотиви творчості Р.М. Рільке, літературознавці залучають інтерпретацію його поезій, при чому їхні висновки ґрунтуються не тільки на експліцитному словесному матеріалі, але й на імпліцитних зв'язках і асоціаціях. Приміром, К. Мюль пише у зв'язку з мотивом перетворення: «Прямим підтвердженням наявності «перетворення» немає нестачі. До них належать структури, аналіз яких дозволяє побачити «перетворення» у певному вірші, навіть якщо це поняття експліцитно не називається» [19, с. 215].

Отже, у працях літературознавців встановлено провідні мотиви поезії Р.М. Рільке, що виражаються як експліцитно, так і імпліцитно. Ці мотиви ми класифікуємо за семантичним критерієм у вісім груп: релігійні, філософські, матеріальні, мистецькі, природні, урбаністичні, соціальні та психологічні. У кожній групі виокремлюємо лейтмотив, тож основними лейтмотивами поезії Р.М. Рільке постають мотиви Бога, буття, речі, мистецтва, природи, міста, людини й почуття. Ці мотиви співвідносяться з домінантними художніми концептами ЛПД Р.М. Рільке, які досліджуються у когнітивній поетиці [3; 4; 15]. Зокрема, виокремлені Л.А. Єрофеевою [6] концептуальні сфери корелюють із встановленими нами групами мотивів. У такий спосіб домінантними концептами ЛПД Р.М. Рільке є концепти GOTT, DASEIN, DING, KUNST, NATUR, STADT, MENSCH і GEFÜHL. Художні концепти структурують авторську картину світу Р.М. Рільке, дослідження якої є актуальним завданням лінгвопоетики.

У цій статті аналізується синтактико-стилістична фігура анжамбеману як тригер імплікатів – імпліцитно вербалізованих художніх концептів. Анжамбеман вважається типовою рисою поетичного стилю Р.М. Рільке [5; 18, с. 3; 20, с. 8]. У структурній поетиці встановлено структурно-морфологічні моделі анжамбеману в зв'язку з римою (прийменник/артикуль/займенник/числівник/частка і іменник; сполучник або сполучникове слово і речення; займенник/ допоміжне дієслово / модальне дієслово і дієслово) [20], але в когнітивно-дискурсивному аспекті ця фігура ще не привертала увагу лінгвістів.

Мета, матеріали та методи. Мета статті – встановити особливості анжамбеману як синтаксичного тригеру імплікатів – імпліцитних художніх концептів – у ЛПД Р.М. Рільке.

Об'єкт дослідження – поетичні тексти Р.М. Рільке, в яких актуалізуються імплікати, а його предмет становлять когнітивно-стилістичні характеристики анжамбеману та його роль у створенні імплікативного простору в ЛПД Р.М. Рільке.

Матеріалом слугував 431 поетичний текст Р.М. Рільке зі збірок «Книга годин», «Книга образів», «Нові поезії», «Нових поезій інша частина», «Вірші 1910 – 1922», «Сонети до Орфея».

Під ЛПД розуміємо мовленнєво-мисленнєвий простір, що створюється автором і читачем (інтерпретатором) поетичного тексту через посередництво цього тексту. ЛПД ґрунтується на поетичній функції мови та має провідною властивістю взаємодію автора й читача: «це взаємодія складових «автор – текст» та «читач – текст», в якому текст є ланкою, що з'єднує естетичну діяльність продуцента і реципієнта в гетерогенне ціле поетичного дискурсу» [11, с. 4].

ЛПД охоплює поетичний текст і імплікативний простір – сукупність імпліцитних смислів як окремого поетичного тексту, так і усього дискурсу, «лінгвокогнітивний конструкт, що виявляється під час сприйняття та осмислення поетичного тексту» [14, с. 40]. Імплікативний простір складають – поряд із пресупозиціями й імплікатами, тобто імпліцитними пропозиціями, – імплікати, під якими розуміються художні концепти, які вербалізуються імпліцитно [14, с. 32].

Експлікати – експліцитно вербалізовані концепти – встановлюємо на ґрунті ономазіологічного аналізу лексичного наповнення поетичних текстів із виявленням частоти лексичних одиниць (повнозначних частин мови), які є ключовими словами, що передбачає аналіз лексичного значення та внутрішньої форми слова, виявлен-

ня синонімічного ряду лексеми та визначення способів вторинного переосмислення лексеми у метафорах і метоніміях. Натомість для аналізу імпліката залучаємо тригери – мовні одиниці, які викликають активацію імплікатів у людській свідомості [1, с. 11]. Тригерами імплікатів виступають мовні засоби різних рівнів – фонологічні, лексичні й синтаксичні.

У такий спосіб нами встановлено дискурсивну конфігурацію концептів ЛПД Р.М. Рільке. Термін А.М. Приходька «дискурсивна конфігурація концептів» вважаємо найбільш прийнятним для позначення наповнення дискурсу концептами, оскільки він указує на «абрис – зовні видиме взаєморозташування певних елементів системи», а відтак, «не має жорсткої вимоги щодо ієрархічності структурних елементів системи і разом з тим не виключає її» [13, с. 199].

Результати і їх обговорення. Дискурсивну конфігурацію концептів ЛПД Р.М. Рільке складають домінантні концепти GOTT, DASEIN, DING, KUNST, NATUR, STADT, MENSCH і GEFÜHL. Це «світотвірні» концепти поезії Р.М. Рільке, «світ якої в першу чергу – це духовний світ людини, як його зрозумів Р.М. Рільке в контексті свого часу» [4, с. 9].

Домінантні концепти картини світу автора структуруємо у вигляді парцел – мережі тематично близьких концептів [7, с. 5]. Зокрема: 1) релігійному домінантному концепту GOTT підпорядковані концепти-асоціати ENGEL, GEBET, BIBEL, OBEDIENZ, ADVENT, WEIHNACHTEN тощо; 2) філософському домінантному концепту DASEIN – концепти-асоціати WELT, LEBEN, TOD, ZEIT, RAUM, WELTINNENRAUM, тощо; 3) матеріальному домінантному концепту DING – концепти-асоціати BEZUG, BEZIEHUNG, VERWANDLUNG, UHR, WAAGE, SPIEGEL тощо; 4) мистецькому домінантному концепту KUNST – концепти-асоціати MUSIK, LIED, GEIGE, GEDICHT, DICHTER, SKULPTUR, BILD тощо; 5) природному домінантному концепту NATUR – концепти-асоціати ERDE, HIMMEL, STERN, LICHT, DUNKELHEIT, WAUM, BLUME, TIER тощо; 6) урбаністичному домінантному концепту STADT – концепти-асоціати HAUS, GARTEN, ALLEE, BRUNNEN, TURM, LEERE, STILLE тощо; 7) соціальному домінантному концепту MENSCH – концепти-асоціати FRAU, MANN, KIND, DU, ICH, HAND, MUND тощо; 8) психологічному домінантному концепту GEFÜHL – концепти-асоціати LIEBE, SEELE, HERZ, GEMÜHT, EINSAMKEIT, SEHNSUCHT тощо.

Концепти-асоціати вербалізуються лексемами, які є лексичними тригерами відповідного імпліката. Під асоціатом в психолінгвістиці розуміється лексична реакція на стимул; асоціативні зв'язки слів є важливими в спілкуванні та текстотворенні, а сукупність асоціатів створює асоціативні поля [10, с. 30]. При перенесенні дослідницького фокусу в когнітивну площину асоціат розглядається як концепт, що асоціюється з іншим концептом у свідомості суб'єкта. Асоціативні відносини між концептами зберігаються в пам'яті суб'єкта, та, відображаючись у поетичному тексті, становлять своєрідний віртуальний мнемонічний ряд, який бере участь у створенні його імплікативного простору. За словами А.М. Приходька, «виникаючи в місцях перетину вузлів асоціативних мереж, концепти актуалізуються в дискурсі як «згустки» смислу, як екстракт певної ідеї. Групуючись шляхом включення, доповнення, контрасту тощо, вони не тільки утворюють концептуальну структуру тексту, а й стають важливим чинником формування всього ментально-інформаційного простору дискурсу, мовленнєвого жан-

ру, ідіостилію, ідіодискурсу, текстотипу та навіть окремого тексту» [13, с. 228].

Як домінантні концепти, так і концепти-асоціати активуються у свідомості інтерпретатора завдяки триграм, серед яких одним із частотніших є анжамбеман (*Enjambement, Verssprung, Brechung, Verskoppel* [20, с. 8]), який визначається як відсутність збігу фразового й ритмічного членування віршованого тексту, «подолання» синтаксисом смислового розподілу [17, с. 329], смислове фразування – «незбігання ритмічних груп із синтактико-семантичними» [16].

Із стилістичної точки зору, анжамбемани сприяють поетичній виразності, динамічності й впливовому ефекту вірша [20, с. 203], його музичному впливу, будучи подібним *ritardando* у музиці [20, с. 212]. З точки зору когнітивної семантики, вони маркують сильні позиції тексту, сприяючи у такий спосіб семантичному виділенню лексем, які їх наповнюють, що зумовлює актуалізацію релевантних концептів. При цьому одні дослідники вважають, що «подібні розбіжності семантично виділяють слова, що знаходяться «по ту та іншу сторону» переносу» [16, с. 112], а інші – що вони слугують виділенню саме наступних слів [20, с. 210].

Для встановлення особливостей анжамбеману як синтаксичного тригера імплікатів у лірико-поетичному дискурсі Р.М. Рільке доцільно надати найменування елементам анжамбеману – словам, які беруть участь у створенні цієї фігури, утворюючи семантико-синтаксичну групу. Слово або словосполучення, яке залишається в рядку останнім, називаємо залишеним, слово, яке переноситься на інший рядок – перенесеним, а слово, яке утворює риму із залишеним словом, – римованим. Крім того, значущим виявляється також слово, що передуде залишеному.

ЛПД Р.М. Рільке демонструє наступні властивості анжамбеману залежно від того, який елемент опиняється у сильній позиції (наводимо в порядку зменшення частотності).

1. У сильній позиції опиняється залишене слово, створюючи «віршовий міст» у наступний рядок, або «стрибок»: «речення дійсно стрибає через перепону – кінець рядка» [20, с. 211]. Так, частотним імплікатом у Р.М. Рільке є концепт GOTT – поет не називає Бога прямо, але читач виводить цей концепт із дискурсивного контексту за допомогою залишеного займенника у анжамбемані:

*Er hat sie zu dem letzten Tisch entboten
und (wie ein Schuß die Vögel aus den Schoten
scheucht) scheucht er ihre Hände aus den Broten
mit seinem Wort: sie fliegen zu ihm her;
sie flattern bange durch die Tafelrunde
und suchen einen Ausgang. Aber er
ist überall wie eine Dämmerstunde. („Das Abendmahl“)*

Читає розуміє, що *er* – це Бог.

У рольовому вірші „*Die Kurtisane*“ з венеціанського циклу, крім концептів VENEDIG і FRAU, які є експлікатами, актуалізується і імплікат MANN. Говорячи про свою еротичну привабливість, куртизанка думає про чоловіків, і залишений займенник *Wer* у анжамбемані активує концепт MANN:

*<...> ob der lautlosen Gefahr
der Augen, die ein heimlicher Verkehr
an die Kanäle schließt, so daß das Meer
in ihnen steigt und fällt und wechselt. Wer
mich einmal sah, benedidet meinen Hund <...> („Die*

Kurtisane“).

2. Сильну позицію створює перенесене слово або словосполучення. Поет ніби прискорює темп, намагаючись скоріше завершити рядок, щоб після паузи акцентувати перенесене слово. Приміром, у першому сонеті другої частини «Сонетів до Орфея» імплікат VERWANDLUNG актуалізується завдяки метафорі, а анжамбеман виділяє один із метафоричних концептів. Ідеться про створення вірша – вірш є єдиною хвилиною, яка виступає частиною ліричного Я – поета, внутрішній простір якого співвідноситься з морем. Тож завдяки перенесеному словосполученню *allmähliches Meer* у свідомості читача активується імплікат VERWANDLUNG:

Einzige Welle, deren

allmähliches Meer ich bin;

sparsamstes du von allen möglichen Meeren, –

Raumgewinn. („Atmen, du unsichtbares Gedicht“)

Імплікат GOTG актуалізується у наступному прикладі на ґрунті перенесеного словосполучення *dich Vater nennen*:

Das ist der Vater uns. Und ich – ich soll

dich Vater nennen?

Das hieße tausendmal mich von dir trennen. („Und seine Sorgfalt ist uns wie ein Alb“)

Залишене слово в цьому випадку не є повнозначною частиною мови (*deren, ich soll*), але після нього робиться пауза, яка підкреслює семантику перенесеного слова, тож «анжамбемани, скоріше, розривають, ніж пов'язують, акцентуючи слово, що несе смисл» [12].

3. Сильна позиція створюється обома словами – залишеним і перенесеним. Наприклад, імплікат VERWANDLUNG виникає на ґрунті розірваного словосполучення *Gegenstand da drin entstände*:

Er wußte jetzt, was er noch brauchte,

damit der sehr erlauchte Gegenstand

dadrin entstände. Zeiten brauchte er <...> („Der Alchimist“)

Залишене і перенесене слова часто створюють атрибутивне словосполучення, виражене двома іменниками – в називному й родовому відмінках. У вірші „*Liebesanfang*“ розірвані словосполучення *die Kindheit des Lächelns, des Schwanes Bewegung, in zwei Hälften lautlosen Abends* активують асоціати концептів LIEBE (LÄCHELN, SCHWAN, HÄLFTE) і ANFANG (KINDHEIT):

In diesem Lächeln war Erinnerung

an einen Hasen, der da eben drüben

im Rasen spielte; dieses war die Kindheit

des Lächelns. Ernster schon war ihm des Schwanes

Bewegung eingegeben, den wir später

den Weiher teilen sahen in zwei Hälften

lautlosen Abends. („Liebesanfang“)

4. Сильну позицію має римоване слово – таке, що не бере участі в анжамбемані, але створює риму зі словом наступного рядка. Р.М. Рільке вживає у анжамбемані в якості залишених неповнозначні слова задля створення оригінальної точної рими. Як зазначає А. Вагнер, «звич-

ка вживати в римі незначущі слова, які спричиняють граматичне й семантичне поєднання віршового рядка з іншим, видається особливою своєрідністю віршової техніки Рільке: римованими виявляються незначущі й ненаголошені слова» [20, с. 8]. Приміром, імплікат VERWANDLUNG актуалізується на ґрунті римованого слова *Lindenkron*e у комплексі з метафорою у вірші „*Schlaflied*“:

Einmal wenn ich dich verlier, wirst du schlafen können, ohne dass ich wie eine Lindenkrone mich verflüstre über dir? („Schlaflied“)

Римоване слово може стояти і через два рядки, як у вірші „*Kindheit*“, де актуалізується імплікат UNWISSENHEIT:

Es wäre gut viel nachzudenken, um

von so Verlorenem etwas auszusagen,

von jenen langen Kindheit-Nachmittagen,

die so nie wiederkamen – und warum? („Kindheit“)

5. У сильній позиції стоїть слово, що передує залишеному, оскільки залишене слово не є повнозначним. Наприклад, іменник *Hände* актуалізує концепт батьківських рук, що є суміжним концепту VATER:

<...> und vor der vollen schmückenden Verschnürung

der schlanken adeligen Uniform

der Säbelkorb und beide Hände –, die

abwarten, ruhig, zu nichts hingedrängt. („Jugend-Bildnis meines Vaters“)

Цей приклад ілюструє також, що анжамбеман є засобом створення оригінальної ритміко-синтаксичної фігури, що визнана основою віршованого мовлення [2, с. 29].

6. Сильна позиція належить слову, що передує залишеному, та перенесеному слову або словосполученню. У вже згадуваному вірші „*Die Kurtisane*“ актуалізується також імплікат SCHÖNHEIT – куртизанка сповнена почуття самовдоволення своєю красою, чому сприяє розірваний порівняльний зворот – брови порівнюються з мостами у серце чоловіка:

Venedigs Sonne wird in meinem Haar

ein Gold bereiten: aller Alchemie

erlauchten Ausgang. Meine Brauen, die

den Brücken gleichen, siehst du sie <...> („Die Kurtisane“)

Вважається, що анжамбеман створює напругу [20, с. 214], в цьому прикладі – збудження.

Висновки. Таким чином, у ЛПД Р.М. Рільке встановлено шість семантичних типів анжамбеману залежно від того, який елемент опиняється у сильній позиції: 1) залишене слово, 2) перенесене, 3) залишене й перенесене, 4) римоване, 5) слово, що передує залишеному, 6) слово, що передує залишеному, та перенесене слово/словосполучення. Анжамбеман є синтаксичним тригером імпліката – засобом, який сприяє активації імпліцитно вербалізованих художніх концептів у свідомості читача.

Перспективним є дослідження інших мовних засобів, які є тригерами імплікатів у лірико-поетичному дискурсі Р.М. Рільке.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безуглая Л.Р. Импликатуры поэтического текста в аспекте перевода // Когниция, коммуникация, дискурс, 2017. 14, С. 8-18.
2. Брик О.М. Ритм и синтаксис (материалы к изучению стихотворной речи) // Новый ЛЕФ: Журнал Левого Фронта Искусств, 1927. 4, С. 23-29.
3. Володина Д.Н. Концепт «ТОСКА» в структуре языковой личности Р.М. Рильке // Филологические науки. Вопросы теории и практики, 2012. 7(18): в 2-х ч. Ч. II, С. 52-56.
4. Воробей И.А. «Бог» и «ангел» в поэзии Р.М.Рильке (конкорданс и интерпретация): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Белгород, 2009.
5. Воронежская Н.В. «Сонеты к Орфею» Р.М. Рильке в английских переводах: исторические, стиховедческие и переводоведческие аспекты: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Магадан, 2009.
6. Ерофеева Л.А. Метафорические репрезентации доминантных концептов в поэтической картине мира Р.М. Рильке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Саратов, 2007.
7. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте

- различных школ когнитивной лингвистики : интегративный подход // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. 848, С. 3-10.
8. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. М.: Сов. энцикл., 1987.
  9. Лотман Ю.М. Воспитание души. Воспоминания. Интервью. Беседы о русской культуре (телевизионные лекции). Санкт-Петербург: Искусство – СПб, 2005.
  10. Матвеева Т.В. Полный словарь лингвистических терминов. Ростов-на-Дону: Феникс, 2010.
  11. Монгилева Н.В. Семантическое пространство поэтического дискурса: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Челябинск, 2004.
  12. Павлова Н.С. О предметах в книге Р. М. Рильке «Сонеты к Орфею» // Вестник РГГУ. Серия «История. Филология. Культурология. Востоковедение», 2007. CyberLeninka: Электронный ресурс. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-predmetah-v-knige-r-m-rilke-sonety-k-orfeyu-1>
  13. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы. Днепропет-

REFERENCES

1. Bezuglaja, L.R. (2017). Implikatury poeticheskogo teksta v aspekte perevoda [Implicatures of the poetic text in the aspect of translation]. *Kognicija, komunikacija, diskurs – Cognition, communication, discourse*, 14, 8-18.
2. Brik, O.M. (1927). Ritm i sintaksis (materialy k izucheniju stihotvornoj rechi) [Rhythm and syntax (materials for the study of poetic speech)]. *Novyj LEF: Zhurnal Levogo Franta Iskusstv*, 4, 23-29.
3. Volodina, D.N. (2012). Konzept «TOSKA» v strukture jazykovoј lichnosti R.M. Ril'ke [The concept of "TOSKA" in the structure of the language personality of R.M. Rilke]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. – Philological Sciences. Questions of theory and practice*, 7(18): v 2-h ch. Ch. II, 52-56.
4. Vorobej, I.A. (2009). «Bog» i «angel» v poezii R.M.Ril'ke (konkordans i interpretacija): dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. [“God” and “angel” in R.M. Rilke’s poetry (concordance and interpretation)]. *Dr. philol. sci. diss*] Belgorod.
5. Voronevskaja, N.V. (2009). «Sonety k Orfeju» R.M. Ril'ke v anglijskih perevodah: istoricheskie, stihovedcheskie i perevodovedcheskie aspekty: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.20. [“Sonnets to Orpheus” by R.M. Rilke in English translations: historical, poetic and translational aspects. *Dr. philol. sci. diss*] Magadan.
6. Erofeeva, L.A. (2007). *Metaforicheskie reprezentacii dominantnyh konceptov v poeticheskoj kartine mira R.M. Ril'ke: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. [Metaphorical representations of dominant concepts in Rilke’s poetic world picture. Dr. philol. sci. diss]* Saratov.
7. Zhabotinskaja, S.A. (2009). Modeli reprezentacii znanij v kontekste razlichnyh shkol kognitivnoj lingvistiki : integrativnyj pohod [Models of representation of knowledge in the context of various schools of cognitive linguistics: an integrative approach]. *Visnik HNU im. V. N. Karazina*, 848, S. 3-10.
8. Kozhevnikova, V.M. and Kozhevnikova, P.A. (1987). *Literaturnyj jenciklopedicheskij slovar'* [Literary Encyclopedic Dictionary].
9. Lotman, Ju.M. (2005). *Vospitanie dushi. Vospominanija. Interv'ju. Besedy o russkoj kul'ture (televizionnye lekcii)* [Education of the soul. Memories. Interview. Conversations about Russian culture (television lectures)]. Sankt-Peterburg: Iskusstvo – SPB.
10. Matveeva, T.V. (2010). *Polnyj slovar' lingvisticheskikh terminov. [Complete Dictionary of Linguistic Terms]*.Rostov-na-Donu: Feniks.
11. Mongileva, N.V. (2004). *Semanticheskoe prostranstvo poeticheskogo diskursa: diss. ... kand. filol. nauk : spec. 10.02.19 [Semantic space of poetic discourse. Dr. philol. sci. diss.]* Cheljabinsk.
12. Pavlova, N.S. (2007). O predmetah v knige R. M. Ril'ke «Sonety k Orfeju» [About things in R. Rilke's book "Sonnets to Orpheus"]. *Vestnik RGGU. Series "History. Philology. Culturology. Oriental Studies"*. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/o-predmetah-v-knige-r-m-rilke-sonety-k-orfeyu-1>
13. Prihod'ko A.N. (2013). *Koncepty i konceptosistemy [Concepts and concept systems.]*. Dnepropetrovsk: Belaja.
14. Protsenko O.O. (2010). Implikatyvnyy prostir amerykans'koyi poeziji KhKh stolittya: linhvokohnitivnyy aspekt: dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 [Implicative space of American poetry of the twentieth century. *Dr. philol. sci. diss.*] Kherson.
15. Radchuk O.A. (2014). Analiz slov-reprezentantov koncepta «RAUM» v strukture jazykovoј lichnosti R.M. Ril'ke [Analysis of the words representing the concept "RAUM" in the structure of R.M. Rilke’s language personality]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. Philological Sciences. Questions of theory and practice*, 4(34): v 3-h ch. Ch. III. 161-163.
16. Tynjanov, Ju.N. (1965). *Problema stihotvornogo jazyka. Stat'i.*[*Problem of the poetic language. Articles.*]. Moscow: Sovetskij pisatel' , 303 p.
17. Jeihenbaum B.M.(1969). *O poezii [About poetry]*. L.:Sov. pisatel'.

Enjambement as a trigger of implicats in R. M. Rilke’s poetic discourse

V. O. Ostapchenko

Abstract. This paper characterizes the use of enjambement as a syntactic trigger of implicats – implicitly verbalized fictional concepts – in R.M. Rilke’s poetic discourse. Trigger is a language device that activates an implicature in the reader’s mind. Dominant concepts and their associates are activated based on enjambement due to the created strong position of the text. Six semantic types of enjambement are distinguished according to the element in the strong position: 1) the word left in current line, 2) the word taken down to next line; 3) the words left and taken down; 4) the rhymed word; 5) the word preceding the left one; 6) the word preceding the left one, and the word/phrase taken down.

Keywords: enjambement, implicat, syntactic trigger, poetic discourse, R.M. Rilke, artistic concept.

Анжамбеман как триггер имплицатов в лирико-поэтическом дискурсе Р. М. Рильке

В. А. Остапченко

Аннотация. В статье рассматриваются особенности анжамбемана как синтаксического триггера имплицатов – имплицитно вербализированных художественных концептов – в лирико-поэтическом дискурсе Р.М. Рильке. Триггер – языковое средство, которое способствует активации имплицата в сознании читателя поэтического текста. Доминантные концепты и их ассоциаты активизируются на основе анжамбемана благодаря создаваемой сильной позиции текста. Установлено шесть семантических типов анжамбемана в зависимости от того, какой элемент оказывается в сильной позиции: 1) оставленное слово, 2) перенесенное, 3) оставленное и перенесенное, 4) рифмованное, 5) слово, предшествующее оставленному, 6) слово, предшествующее оставленному, и перенесенное слово/словосочетание.

Ключевые слова: анжамбеман, имплицат, синтаксический триггер, лирико-поэтический дискурс, Р.М. Рильке, художественный концепт.

Особливості реалізації дитячої авторитарності у контексті рольової гри

А. В. Пахаренко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: anastasia.mirgorodova@yahoo.com

Paper received 20.03.18; Accepted for publication 18.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-14>

Анотація. Стаття висвітлює основні вербальні та невербальні особливості реалізації дискурсивної поведінки дитини як авторитарної особистості, яка знаходиться в ситуації рольової гри в англomовному діалогічному дискурсі. Апелюючи до низки вербальних компонентів, які допомагають скеровувати сюжет гри та дії інших учасників у бажаному напрямку, дитина додає корелюючі з ними невербальні комунікативні компоненти задля встановлення ситуативного контролю у спілкуванні. В ігровій площині дитина реалізує себе у керуванні іншими гравцями як авторитарна дискурсивна особистість, котра користується комунікативною владою, задаючи вектор діяльності інших гравців.

Ключові слова: авторитарна особистість, англomовний діалогічний дискурс, вербальні і невербальні особливості, дитина, домінування, рольова гра.

Вступ. Дитяча авторитарна поведінка знаходить втілення у різноманітних сферах соціального життя дитини. Зароджуючись на основі щоденного спостереження за комунікативною взаємодією дорослих та індивідуальної схильності до домінування та лідерства [14; 3; 10;], авторитарність дитини формується та проходить своє «дорослішання» у процесі взаємодії дитини із членами суспільства. Рольова гра є влучним полем для пізнання та покровоного становлення дитини як особистості, яка проявляється у дискурсі (дискурсивної особистості) за допомогою поєднання на ряду із мовним іншими семіотичних кодів [8]. Через взаємодію комплексу вербальних та невербальних сигналів [7, с. 66-78] і певних комунікативних ритуалів, характерних для її етнокультурного середовища [9, с. 156], дитина вчиться оперувати ними для реалізації своїх бажань. Саме тому актуальним вважаємо дослідити, яким чином дискурсивно експлікується бажання дитини керувати іншими під час залучення у рольову гру.

Короткий огляд публікацій по темі. Рольова гра традиційно визначається як така, що представляє собою кооперативну взаємодію щонайменше двох дітей, які на вербальному та фізичному рівнях розігрують ролі за обов'язкових умов – імітації та вимислу [19] / «неначебто»-характеру подій [15, р. 54] / інтерпретативної репродукції (активному доповненню дітьми відображення суспільства дорослих у своїх заняттях у межах власної культури однолітків [12, р. 126]). Темою дослідження обумовлено вибір фактичного **матеріалу** – дискурсивних фрагментів з сучасних творів англomовної художньої літератури, які відображають процес залучення дітей «віком до 6-8 років у цікаве та захоплююче заняття рольової гри один з одним» [16, р. 460]. Зазвичай рольову гру називають «найвизначнішим досягненням» дошкільних років, оскільки вона дозволяє зрозуміти глибину знань дитини про соціум [11, р. 593]. Більш того, вона репродукує вертикальні владні відносини, що ґрунтуються на основі домінуючого дискурсу комунікантів у грі [17, р. 22], який обрано за **об'єкт** розвідки.

Дитина змінює стиль свого мовлення в рольовій грі в залежності від власних цілей та від ролі, яку грає вона й інша дитина [5; 11, р. 605;]. Навіть у ранньому віці дитині зрозуміле поняття статусу у рамках кому-

нікативної влади [11, р. 593]. Ті діти, які є більш старшими і володіють вищим статусом, визначають правила гри і розподіляють ролі між іншими учасниками, обираючи для себе найголовніші або найкращі. Однак не виключенням є випадки домінування молодшої дитини у грі за умови, що вона має певні ситуативні переваги, як, наприклад, статус запрошеного гостя, по відношенню до якого слід проявити ввічливість.

Опанування тонкощами керування іншими відбувається у переважній більшості із представниками соціального кола дитини, які становлять, за Л.В. Солюшук, ядерну зону дискурсивного оточення людини, тобто із членами родини і найближчими родичами/друзями [8]. Поле «тренування авторитарності» дитини поширюється і на представників маргінальної зони дискурсивного оточення, тобто відносно сталих комунікативних партнерів – друзів та знайомих. Останні (однолітки чи старші за віком співрозмовники) можуть приймати участь у спільній грі, яка дає дитині можливість брати на себе ініціативу та виражати її вербально та невербально під час створення власного сюжету.

Результати та обговорення. Рольова гра зазвичай проходить у кооперативному руслі, коли обидві дитини грають злагоджено, створюючи координований спільний сценарій, який є подібним до оповідання [13, р. 2]. Інколи ж вона містить прояви домінування, коли на рівні гри дитиною відпрацьовуються техніки підкорення співрозмовника. Як плацдарм для розвитку авторитарності рольова гра імітує взаємодію реальних людей, які мають реальні комунікативні ролі, такі як БАТЬКО, МАТИ, ДИТИНА, ВЧИТЕЛЬ, ЛІКАР, або ж вигадані – персонажі казок чи герої кінофільмів, як ЗЛА ВІДЬМА, ПРЕКРАСНА ПРИНЦЕСА, СУПЕРМЕН, СОБАКА, ЖАБА, СПАЙДЕРМЕН.

Серед особливостей вербалізації авторитарності дитини у рольовій грі, що складають **предмет** дослідження, найбільш характерними виявлено такі:

1) вживання в образ та вихід з нього, що реалізується дитиною за допомогою самореференції особовим займенником 1-ї особи однини, який змінюється ім'ям персонажа:

я ↔ персонаж (*I ↔ the wicked witch*). Наприклад, Дейзі та Рамона грають у відьму і принцесу:

"I'm going to shut the beautiful princess in a dungeon!" *Daisy made a witch face.* "Where are you going to find a dungeon to shut me in?" *Ramona was a defiant princess.* "That's easy. See!" cried Daisy. **"The wicked witch is going to shut the beautiful princess in the dark dungeon full of rats and feed her bread and water"** [B. Cleary 'Ramona's World', p. 76]

Більш того, займенник *I*, який вживається багаторазово, «створює егоцентрованість висловлювань, що часто буває пов'язано з надмірною увагою мовця до себе та небажанням рахуватися з партнерами по комунікації» [4, с. 67], що типово є характеристиками мовця як авторитарної особистості.

Слід також зауважити типове для авторитарної поведінки в рольовій грі, так і для спілкування авторитарної дитини в цілому, залучення опозицій особових займенників інклюзивної семантики *I* та *2* особи однини чи множини *I-You, I – The rest of you*, які належать до «широкого семантичного поля «свої-чужі» на позначення спорідненості» [1, с. 84] та задають спрямованість на дистанціювання та нехтування інтересами один одного [2, с. 126-129]. Наприклад, 8-річна Вероніка назначила себе головною у грі і розподіляє ролі між іншими дітьми:

"I'll be a princess getting ready for my wedding. You can be princesses too." *Veronica Grace points to Kimmy Butler and Isabel Pike* **"The rest of you can be ladies-in-waiting"** [K. Messner 'Marty McGuire', p. 8].

2) коригування мовлення інших гравців у разі порушення ними умов сценарію гри та імен персонажів. На відміну від сценарію у загальному розумінні який є конвенціоналізованим за своєю сутністю та водночас передбачає «можливість вільного вибору тактик і стратегій та мовленнєвого репертуару їх втілення у залежності від контексту, умов та обставин» [6, с. 101-102], перебіг рольової гри жорстко контролюється домінантною дитиною-мовцем. Маленькі лідери не лише ініціюють ідеї гри, але й регулюють та, у разі необхідності, підвищують якість ведення гри [18, р. 313]. Наприклад, маленька Вілла-Джейн вимагає від свого друга Брюса повного занурення у образ:

"Say it," *Willa Jean ordered Bruce.* **"Willa Jean, will you marry me?"** sang Bruce. *Willa Jean stamped her foot.* **"Not Willa Jean! Miss Mousie."** Bruce started over. **"Miss Mousie, will you marry me?"** he sang. **"OK,"** said Willa Jean [B. Cleary 'Ramona, Age 8', p. 39].

3) вживання МА менасивів, що виражаються конструкціями передачі наміру *be going to*, які супроводжуються невербальними комунікативними компонентами кінесичного (*making a witch face*), проксемічного (*grabbing; pushing; twisting;*) та просодичного характеру (*crying out; ordering; directing*). Наприклад, дві дівчинки в образі відьми та принцеси борються одна з одною:

She grabbed Ramona and pushed her toward the closet within a closet. "No, she isn't!" cried Ramona, twisting away from Daisy. **"The princess is going to throw the witch in the dungeon and feed her cold oatmeal!"** "Yuck," gagged Daisy. *She shoved Ramona.* Ramona shoved back [B. Cleary 'Ramona's World', p. 76]

4) вдавання до директивних конструкцій експліцитного (*Say it! Take Bruce's other hand!*) та імпліцитно-

го характеру, реалізованих за допомогою модальних дієслів (*You can be my cat; You have to be the frog*); простого майбутнього та теперішнього часу (*I'll be the lady; Bruce is the frog;*); спонукальних конструкцій за допомогою *let's* (*Let's play it again!*). Спонукальна конструкція *Let's* може вживатися дитиною, яка головує у грі, як маркер її початку, так і як маркер продовження гри або зміни основної лінії сюжету (*Let's play, Let's pretend, Let's play it again*). Наприклад, Карлі вчиться бути гарною сестрою своїм зведеним молодшим братам. Вона пропонує ідеї:

I get an idea. **"Hey, guys, let's play a different superhero game. I can be the bad guy."** *I lean over and look into Michael Eric's shimmering eyes.* **"And you can try to catch me."** *The boys jump around like they're in the end zone of the big game. I jump up* [L.M. Hunt 'One for the Murphys', ch. 11].

5) повтори синтаксичних конструкцій, які мають за мету переконати іншого гравця у тому, що він має робити завдяки кількоразовому акцентуванню його уваги на важливому, на думку авторитарного гравця, моменті. Наприклад, маленька Вілла-Джейн грає із Рамоною у гру, аби не заважати своїм батькам:

"and you be the dog," directed Willa Jean. **"But I don't want to be a dog,"** said Ramona. .... **"You have to be the dog,"** said Willa Jean [B. Cleary 'Ramona 'Age 8', p. 36].

6) залучення емоційно забарвленої лексики для збільшення бажаного перлокутивного ефекту підкорення співрозмовника (*wicked, dark, dungeon, full of rats, feed bread and water, cold oatmeal*);

7) ведення аргументації через маркери пояснення (*because; I said it first; we can't both be;*); безапеляційності (*I say so*) чи цитування тексту твору, що розігрується, для відстоювання своєї позиції (*I'm Hansel leaving a trail of bread crumbs through the wood; I'm Gretel and she pushed the witch into the oven*); маркери зміни виду дії (*Now we...and now we...*).

При наведенні «доказової бази» своєї правоти аргументація дитини може містити неuzuальні граматичні форми, такі як порушення правил формування ступенів порівняння прикметників. Наприклад, Рамона намагається довести, що вона гідна грати красиву та багату пані:

"Why?" Ramona kept an eye on Mrs. Kemp as she wondered how far she dared go in resisting Willa Jean's orders. **"Because I'm a beautiful rich lady and I say so,"** Willa Jean informed her. **"I'm a bigger, beautifuler, richer lady,"** said Ramona, who felt neither beautiful nor rich, but certainly did not want to crawl around on her hands and knees barking [B. Cleary 'Ramona, Age 8', p. 36] або **"I am the baddest witch in the world,"** Ramona informed him, **"and you can be my cat"** [B. Cleary 'Ramona the Pest', p. 143].

8) вживання цитат з казок із внесенням змін до них інвективного характеру з метою ураження партнера через глузування над ним. Голлі драгуєте її подруга Ханна, і вона поводить себе доволі різко та саркастично:

'Let me see if I can see my face,' said Hannah, kneeling down and peering into each mirror. **"Mirror, mirror, on the wall, who is the fairest of them all?"** **"Mirror, mirror on her skirt, who is acting like a stupid little squirt?"** I said, *yanking Hannah upright.* *'Ouch! You're*

so grumpy now, Holly' [J. Wilson 'The Worry Website', p. 30].

9) Цікавою особливістю авторитарної поведінки дитини у рольовій грі є те, що вона може проявлятися не лише у класичному діалозі (такому, що складається із двох комунікантів), але й у явному діалозі, в якому має місце символічна гра. Остання характеризується використанням одного предмета для заміщення іншого [16, p. 426], тобто адресатом може виступати не дитина, а іграшка. Так, восьмирічна Джуді балакає з ляльками, яких вона забрала з лікарні аби відремонтувати. Дівчинкою реалізовується тактика підтримки. Вона приміряє на себе комунікативну роль «ДОРΟΣ-ЛИЙ/БАТЬКО/МАТИ», копіюючи їхні дії та ставлення [2, с. 119] і заспокоює «постраждалих» ляльок:

Judy bent the arm back and forth, back and forth, to test it out. "Boo!" said the doll each time Judy lifted her arm. "You don't scare me!" Judy told the doll. "And for you," she said to the headless doll. "A new head!" From all the heads on her bed, Judy chose one with brown hair and green eyes. "There you go," said Judy, popping on the new head [M. McDonald 'Judy Moody Gets Famous', p. 57].

На вербальному рівні вищезгадана тактика реалізується за допомогою маркерів надання підтримки, заспокоєння та співчуття *There you go, even Spiderman, but you are a superhero*, вживання займенника з інклюзивним значенням *we*. Наприклад, Санья намагається потоваришувати із Джеймсом, в якого немає у школі друзів:

'The ring will protect you Sunya whispered and I jumped a million metres off the floor. That is part of its magic. I said I don't need protecting and Sunya laughed. Even Spider-Man needs a bit of help sometimes. . I

reached the door, she said Don't you understand and I said No. She was silent. I sighed like she was the most boring person in the whole world and I turned my back as if I was about to leave. Then she said Well, you should understand because we are the same' [A. Pitcher 'My Sister Lives on the Mantelpiece', p. 16].

Успішності тактики можуть сприяти просодичні (*her laughter tickled like the bracelets on her wrist*), кінесичні (*she touched my hand*) або проксемічні невербальні компоненти скорочення дистанції між співрозмовниками (*she walked over to me*).

Висновки та перспективи. Авторитарність як риса дискурсивної особистості дитини, що знаходиться на шляху свого формування, має свої чисельні прояви у її щоденному спілкуванні, в тому числі грі. Рольова гра не лише дозволяє дитині проявити свою креативність, але й допомагає вчитися утверджувати свою позицію, апелюючи до різних семіотичних кодів. Взаємопов'язаність вербальної складової із невербальною за принципом координації допомагає дитині забезпечити вищий рівень ефективності реалізації свого висловлення та переконати адресата діяти на власну користь. Такий досвід може слугувати плацдармом для появи у дитини у дорослому віці рис авторитарного стилю спілкування та подальшому її становленні як авторитарної особистості завдяки закріпленню знанням про правила «ведення гри» та вербалізовані особливості спрямування її учасників у бажаному напрямку.

Перспективним вважаємо дослідити подібності мовленнєвого «арсеналу» авторитарної дитини під час ведення рольової гри із дорослим комунікантом та виявлення притаманних тільки йому структурно-семантичних та прагматичних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла, І.О. Романченко. – Харків : ФОП Лисенко І.Б., 2013. – 182 с.
2. Зверева О.Г. Комунікативні стратегії сиблінгів в англо-мовному сімейному дискурсі: дисертація канд. філол. наук: 10.02.04 / Зверева Ольга Геннадіївна. – Харків, 2014. – 287 с.
3. Крамер Дж. Маски авторитарності: Очерки о гуру / Дж. Крамер, Д. Олстед. – Пер. с англ. М. : Прогресс-Традиция, 2002. – 408 с.
4. Крючкова П.Г. Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови). Дис. ... на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук : 10.02.04 / Крючкова Поліна Георгіївна. – К., 2003. – 193 с.
5. Моїсеєнко О.Ю. Дискурсно-прагматичні особливості дитячого мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Моїсеєнко О.Ю. – Київ, 1999. – 16 с.
6. Пірог І.І. Сценарний підхід до дослідження аргументації / І.І. Пірог // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. : тези доповідей XVI наукової конференції з міжнародною участю. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – С. 101-102.
7. Ревзина О.Г. Дискурс и дискурсивные формации / О.Г. Ревзина // Критика и семиотика. –Новосибирск, 2005. – Вып. 8. – С. 66-68.
8. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англо-мовному дискурсі / Л.В. Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.
9. Солощук Л.В. Взаємодія різних кодових систем в англо-мовному казковому дискурсі / Л.В. Солощук // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. : Тези доповідей XVII наукової конференції з міжнародною участю. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. – С. 156-157.
10. Adler W.A. The Science of Living / W.A. Adler. – Eastford: Martino Fine Books, 2011. – 266 p.
11. Cook-Gumperz J. Child Discourse / J. Cook-Gumperz, A. Kyratzis // The Handbook of Discourse Analysis, 2001. – P. 590-611.
12. Corsaro W.A. We're friends, right? Inside kids' culture / W.A. Corsaro. – Washington, D.C. : Joseph Henry Press, 2003. – 248 p.
13. Schwartz U.V. Young children's dyadic pretend play: communication analysis of plot structure and plot generative strategies / U.V. Schwartz. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1991. – 151 p.
14. Waniganayake M. Being and Becoming Early Childhood Leaders: Reflections on Leadership Studies in Early Childhood Education and the Future Leadership Research Agenda / M. Waniganayake // Journal of Early Childhood Education Research, Vol. 3. – No.1, 2014. – P. 65-81.
15. Lester S. Play for a change. Play, policy and practice: A review of contemporary perspectives. – Play England, 2008. – 270 p.
16. Lillard A.S. The development of Play / A.S. Lillard // Handbook of Child Psychology and Developmental Science, 2014. – Vol. 2. – P. 425-468.

17. Martin B. Children at Play: Learning Gender in the Early Years / B. Martin. – Stoke on Trent: Trentham Books, 2011. – 147 p.
18. Recchia S. Understanding Early Childhood Leadership / S. Recchia, L.S. Mullarkey // Journal of Early Childhood Research, 2004. – Sage Publications. – Vol. 2(3). – P. 301-316.
19. Smilansky S. Sociodramatic play: Its relevance to behavior and achievement in school / S. Smilansky // Children's play and learning: Perspectives and policy implications. – Columbia University: Teachers College Press, 1990. – P. 18-42.

REFERENCES

1. Bezuhla L.R. Lingvopragmatics of discrimination in the publicistic discourse: [Manuscript]. – L.R. Bezuhla, I.O. Romanchenko. – Kharkiv : Ltd. Lysenko I.B., 2013. – 182 p.
2. Zvereva O.H. Communicative strategies of siblings in English family discourse: Thesis for a PhD degree in Philology: 10.02.04 / Zvereva Olha Hennadiivna. – Kharkiv, 2014. – 287 p.
3. Kramer J. The Guru Papers: Masks of Authoritarian Power / J. Kramer, D. Alstad – Progress-Traditsia, 2002. – 408 p.
4. Kriuchkova P.H. Authoritarian Discourse (on the material of the modern English Language): Thesis for a PhD degree in Philology: 10.02.04 / Kriuchkova Polina Heorhiivna. – K., 2003. – 193 p.
5. Moiseenko O.J. Discourse and pragmatic peculiarities of children's language (on the material of the modern English Language) : Abstract Thesis for a PhD degree in Philology : 10.02.04 / Moiseenko O.J. – Kyiv, 1999. – 16 p.
6. Piroh I.I. The Scenario Approach to Argumentation Studies / I.I. Piroh // Karazin Readings: Personality. Language. Communication. The Book of Abstracts of XVI Scientific Conference with International Participation. – Kh.: Karazin Kharkiv National University, 2017. – P. 101-102.
7. Revzina O.H. Discourse and Discursive Formations / O.H. Revzina // Critics and Semiotics. – Iss. 8. – Novosibirsk, 2005. – P. 66-68.
8. Soloshchuk L.V. Verbal and Non-Verbal Components of Communication in Modern English Discourse / L.V. Soloshchuk. – Kharkiv: Konstanta, 2006. – 300 p.
9. Soloshchuk L.V. Interaction of Different Code Systems in English Fairy Tale Discourse / L.V. Soloshchuk // Karazin Readings: Personality. Language. Communication. The Book of Abstracts of XVII Scientific Conference with International Participation. – Kh.: Karazin Kharkiv National University, 2018. – P. 156-157.

Peculiarities of Children's Authoritarianism Implementation in the Context of Pretend Play

A. V. Pakharenskyi

Abstract. The article highlights common verbal and non-verbal peculiarities of children's authoritarian behavior as typical of an authoritarian personality that is involved in pretend play in the English dialogical discourse. Appealing to a number of verbal components which help steer the plot of the game and the other players' actions in a desired direction, the child combines them with correlating nonverbal communicative components to establish situational control in communication. In the play environment, the child realizes their potential to manage others as an authoritative discursive personality that exercises their communicative power vectoring the others' actions.

Keywords: *authoritarian personality, child, domination, English dialogical discourse, pretend play, verbal and non-verbal peculiarities.*

Особенности реализации детской авторитарности в контексте ролевой игры

A. В. Пахаренко

Аннотация. Статья освещает основные вербальные и невербальные особенности реализации дискурсивного поведения ребенка как авторитарной личности, которая находится в ситуации ролевой игры в англоязычном диалогическом дискурсе. Апеллируя к ряду вербальных компонентов, которые помогают продвигать сюжет игры и действия других участников в желаемом направлении, ребенок добавляет коррелирующие с ними невербальные компоненты для установления ситуативного контроля в общении. В игровой плоскости ребенок реализует себя в управлении другими игроками как авторитарная дискурсивная личность, которая пользуется коммуникативной властью, задавая вектор деятельности других игроков.

Ключевые слова: *авторитарная личность, англоязычный диалогический дискурс, вербальные и невербальные особенности, доминирование, ребенок, ролевая игра.*

Postmodernism literary text: tendencies towards intermediality (based on the novel "Origin" by Dan Brown)

O. Pieshkova

Zaporizhzhija national university, Zaporizhzhija, Ukraine
Corresponding author. E-mail: elena.andreevna828@gmail.com

Paper received 27.02.18; Accepted for publication 03.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-15>

Abstract. The article focuses on the interaction of different kinds of art within the framework of a literary text stipulated by the increasing value of encoding and transcoding texts as semiotic systems. The results obtained demonstrate the tendencies in intermedial nature of postmodernism literary texts observed both implicitly and explicitly. On a lingual level, explicit means are evident whereas implicit ones require critical analysis which implements sensory perception and reassessing the semantics of ART through the prism of conceptual metaphor, imagery, and symbols.

Keywords: literary text, postmodernism, intermediality, art.

Introduction. Speaking about the current trends of the postmodernism times, it is important to remember that postmodernists do not place their philosophy in a defined box or category. Their beliefs and practices are personal rather than being identifiable with a particular establishment or special interest group.

Postmodernism is all about the connections between texts, including various ways in which one text refers to another or many others. There are all kinds of techniques that authors can use in order to highlight these connections with other texts, including quotes, and direct references, as well as subtler nods to other material. There is a current tendency of involving implication of various arts in the system of a literary text. Such phenomenon is termed as "intermediality". The term 'intermediality' gains relevance as it represents the interaction of various codes in a literary text. Intermediality plays an important role in the understanding of literary text, because it helps to perceive the intended meaning of the selection of words, the special way of text organization and the interaction of codes of various arts, and the creation of a holistic poly-artistic space in the culture system [5, p. 28].

A brief review of publications on the issue. A considerable attention of researchers is focused today on linguistic analysis of literary texts. This fact is stipulated by the complexity of literary texts as a semiotic system that borrows, interprets and assimilates the codes of other media [1, 4, 5]. The text becomes a kind of "information generator" that is able to store various codes, transform the messages it receives and generates new ones. Intermediality is an essential feature of a postmodernism literary text which describes it as a combination of other numerous texts or their fragments, a combination of incongruous, sometimes paradoxical, unpredictable and inexhaustible variations.

This research is aimed at the examination of manifestation of artistic codes within a literary text.

The object of the research is the verbal and narrative means of intermediality of a postmodernism literary text.

Methods of narrative and conceptual analysis are applied for the study, which is carried out the **material** of the novel "Origin" by Dan Brown.

Results and discussion. For postmodernists, it's clear that no text exists in isolation and that works of literature can only be created using material that already exists [1].

Looking at it from this perspective the combination of media is unavoidable.

There are two possible ways to combine different types of art codes in the literary text. Within the first variant, in the literary text, the author may appeal to a certain work of art or submit elementary information about the work of art, or its author to create a background, atmosphere, a certain psychological effect, features of the character, environment, and situation. The merger of several works of various types of art, in this context of the literary text and various arts, is called synthesis. The basis of the second method of incorporation of types of art into literary text is formed due to superimposition of the principles of organizing a work of another type of art, and literature. This is seen on the linguistic level in the reproduction in the artistic word, for example, the color scale of a painting. In this case, it becomes possible to speak of the intermedial nature of the relations between the works of various types of arts [3].

The novel belongs to the postmodern because it comprises characteristic features such as the tendency towards the maximalism which gives the author the chance to experiment, metafiction adds, fragmentation, which Dan Brown uses to create playful text that reflects and explores the chaos of the world and intermediality which enriches the composition of the text.

There are several ways how the author may refer to the art in the text. Firstly, on the denotative, level the inclusion of art descriptions can be easily noticed. The tendency towards the usage of onyms, terms belonging to the art categories, the description of art objects with the reference to the reader's experience and sensory systems through visual and audial codes. Secondly, it is the imagery-symbolic level when the description of art objects is more implicit when art forms are rethought through activation of sensory codes or conceptual metaphors.

1) The following text extracts chosen from the novel, demonstrate the appealing to the art on the **denotative level**. Here the author refers to postmodern installations and outstanding representatives of the current movement. Moreover, Dan Brown emphasizes the opposition of traditional view on art and more modern.

*Langdon followed Winston's directions through an expansive gallery displaying a series of **bizarre art installations**: a steel cannon that apparently shot gooey globs of red wax at a white wall; a wire-mesh canoe that clearly*

would not float; an entire miniature city made of burnished metal burnished metal blocks [6, p. 64]. There is the stereotype about modern art that sometimes it is rather tough for understanding. Here the examples of modern art objects are presented and described by such words as **series of bizarre art installations**. *I've found the strangest piece in the museum <...> a multitude of timber wolves were dynamically posed, sprinting in a long line across the gallery where they leaped high in the air and collided violently with the transparent glass wall, resulting in a mounting pile of dead wolves* [6, p. 65]. The issue with postmodern art is that it demands a certain decoding due to the deep symbolism: *it's called Head On <...> ninety-nine wolves racing blindly into a wall to symbolize a herd mentality, a lack of courage in diverging from the norm* [6, p. 65].

The following text fragment represents the reference to the outstanding artist and his style of work: *Langdon spotted the brightly colored painting up ahead and instantly recognized the trademark squiggles, primary colors, and playful floating eye. Joan Miró <...> playful work, which felt like a cross between a child's coloring book and a surrealist stained-glass window* [6, p. 65]. The author mentions Joan Miró, the outstanding artist of surrealism and personal, experimental movements, whose works are distinguished by their brightness, abruptness, and unpredictability. His style is determined by such words as **squiggles, primary colors, and playful floating eye**. The latter is the particular sign of the artist's creation which is also emphasized by the author: **trademark and floating eye**.

The issue of modern art and understanding art production are highlighted in the text: *Although Langdon had devoted the better part of his career to studying art, it troubled him that he had never quite learned how to appreciate the art world's more avant-garde offerings. The appeal of modern art remained a mystery to him <...> I often find it hard to know when something is 'modern art' and when something is just plain bizarre* [6, p. 37]. The author highlights this idea because it has been noticed by many that human mind seems to have no boundaries when it goes about the creation of artworks. And then he continues speaking about the real purpose of art designs: *in your world of classical art, pieces are revered for the artist's skill of execution – that is, how deftly he places the brush to canvas or the chisel to stone. In modern art, however, masterpieces are often more about the idea than the execution* [6, p. 37].

The understanding of music in modern artistic society has changed as well. The author includes the reference to the performance of music piece created by Yves Klein: *Klein also composed the musical piece Monotone-Silence, in which a symphony orchestra performs a single D-major chord for a full twenty minutes* [6, p. 37]. The idea of this masterpiece was to make people experience musicology of one tune with all the senses. *And the one chord is just the first movement. In the second movement, the orchestra sits motionless and performs 'pure silence' for twenty minutes*. The music is considered to be followed by the silence, in this quietness the continuation of music must be found.

Within the frame of modern art every its type can be presented differently and of course, can be interpreted in

the same manner as well. *The Fog Sculpture outside is a perfect example of conceptual art. The artist had an idea – to run perforated pipes beneath the bridge and blow fog onto the lagoon – but the creation of piece was performed by local plumbers. Although I do give the artist high marks for using her medium as a code. Frank O. Gehry* [6, p. 37]. The sculpture mentioned in the text is actually dense fog which that envelops the museum outside, this explains the ironic urge of specialist to create the installation: **the creation of piece was performed by local plumbers**. And we see the example of coding the message in the piece: the artist's name is used as a core for the masterpiece idea: **Frank O. Gehry**.

Another entertaining sculpture mentioned in the novel is a massive black widow placed outside the museum on the plaza. *Maman. She is a perfect example of the classical notion of juxtaposition* [6, p. 38]. The author refers to the sculpture using the pronoun 'she' as of an animated creature. The sculpture of spider is thought to be an example of juxtaposition and at the same time, it is an example of a comparison of two views on art: traditional and modern. *Langdon eyed the spider, seeing nothing of the sort. When it came to teaching juxtaposition, Langdon preferred something a bit more traditional <...> David. Michelangelo is the gold standard, brilliantly posing David in an effeminate contrapposto, his limp wrist casually holding a flaccid slingshot, conveying a feminine vulnerability. And yet David's eyes radiate a lethal determination, his tendons and veins bulging in anticipation of killing Goliath. The work is simultaneously delicate and deadly* [6, p. 38]. Eventually, the opposition lies in the masculine and feminine beginnings in one character: **effeminate contrapposto, feminine vulnerability, and eyes radiate a lethal determination**.

The modern sculpture of a huge spider can be seen as confrontation, however. Again, the idea of perceiving the art and its justification is key here: *Maman is no different from David. An equally bold juxtaposition of opposing archetypal principles. In nature, the black widow is a fearful creature – a predator who captures victims in her web and kills them. Despite being lethal, she is depicted here with a burgeoning egg sac, preparing to give life, making her both predator and progenitor – a powerful core perched atop impossibly slender legs, conveying both strength and fragility. Maman could be called a modern-day David, if you will* [6, p. 38].

In the novel, we observe the tendency of blurring the boundaries between different fields of knowledge. As postmodern proclaims the principle of the multiplicity of interpretations, assuming that infinity of the world has, as a natural consequence, an infinite number of interpretations, this multiplicity of interpretations determines the appealing to the codes of cultural and historical eras.

2) Within the **imagery-symbolic level**, the aspects of intermediality can be represented in two possible directions: via verbal synesthetic imagery which is revealed due to appealing to sensory experience and via literary symbolism when the types of art are rethought through the involvement of conceptual metaphors.

a) Verbal synesthetic imagery

Verbal imagery is often perceived due to sensory system. On the language level, it is seen through the sensory code: visual code, tactile code and, and audial code.

It had taken Langdon several moments to realize this was all an illusion – a **tremendous work of art** <...> **marveling at the impeccable attention to detail**. The **star-filled sky above was a projection, complete with a moon, scudding clouds, and distant rolling hills**. The rustling trees and grasses were **truly there** – either superb fakes or a small forest of **living plants** in concealed pots. This nebulous perimeter of vegetation cleverly disguised the enormous room's hard edges, **giving the impression of a natural environment**. Langdon crouched down and **felt the grass, which was soft and life-like** [6, p. 76].

Here is the idea that art can make people believe into what they feel, see, sense or experience. Whatever turns to be a result of a creative process is a piece of art. The text fragment is full of details referring to the art installation, which a reader can perceive if only the imagination and the sensory systems are activated: **vegetation cleverly giving the impression of a natural environment**. The details which describe the atmosphere make the reader understand the depth of the situation: **star-filled sky, a moon, scudding clouds, rolling hills, rustling trees and grasses, enormous room's hard edges**. The illusion of reality is realized thanks to such words as **life-like, truly there**. The words like **rustling trees** belong to audial code, while understanding of the created atmosphere is due to the visual code: **moon, scudding clouds, and distant rolling hills**. The word combinations **felt the grass, soft and life-like** are recognized by tactile code.

Again, the author emphasized the idea that art can lead to wherever its creator wants it: **tonight, the effect was staggeringly realistic, and as the guests around him took it in, Langdon could see that their wonder and delight mirrored his own** [6, p. 76]. The words **wonder and delight** reflect the response to the installation which is described as **staggeringly realistic**.

The **breezy meadow inside the Guggenheim Museum** had grown **quiet** <...> **hundreds of guests were reclined on the blankets, gazing up into a dazzling sky of stars**. Robert Langdon lay near the center of the field, **caught up in the growing anticipation**. Langdon could feel the **excitement rippling through the crowd** [p. 81]. Here the interaction of art installation and the guests are depicted: **breezy meadow inside the Guggenheim Museum, guests were reclined on the blankets, gazing up into a dazzling sky of stars**. It is very notable that the author uses the word combination **had grown quiet** to refer to guests' **growing anticipation** and **excitement**. The analyzed text fragments are full of sensory codes: visual code – **dazzling sky of stars**, audial code – **quiet**, tactile code – **breezy meadow**.

The tendency towards implication of sensory code is a peculiar feature of postmodernist text as well as the slant towards the involvement of use of vocabulary with vivid emotional coloring, in order to create a realistic plot and make the reader understand the atmosphere of what is happening.

b) Literary symbols that imply reassessing the semantics of ART.

Images and symbols are multifunctional in the literary text: they are used to affect the imagination of the reader; form a figurative image of the world, make the image more vivid and visible; represent the individual author's

model of the world; help to realize, create an assumption about the essence of an object.

The **holy seat of the Roman Catholic Archdiocese of Madrid – Cathedral de la Almueña – is a robust neoclassical cathedral** <...>. **Almueña Cathedral derives its name from the Arabic al-mudayna, meaning "citadel"** [6, p. 59]. Here the architectural construction (which belongs to one of the types of art) acquires the symbolic meaning, the cathedral is regarded as something sacred, safe and indestructible. This symbolism is revealed on the language level with the usage of the word **citadel**.

A **precious lost icon of the Virgin Mary that had been entombed in the walls of citadel for safekeeping**. **Unable to locate the hidden Virgin, Alfonso prayed intently until a section of the citadel's wall exploded, falling away, and revealed the icon inside, still lit by the burning candles with which she had been entombed centuries before** [6, p. 59]. If to consider the icon not only as a religious portrait depicting God but also as His graphic representation, you can refer it to a work of art. The author activates conceptual metaphor ART IS POWER because in the text extract we can see the hidden emphasis of the power of the art which reveals the idea that art is something that can never be hidden, that it is created to be seen and admired **icon lit by the burning candles** and the power of art can eventually overrule any obstacles. This can be understood on the language level through the implication of such metaphor as WALL IS A DIFFICULTY which should be overcome. The process of revealing the art image and opposition to difficulties is represented by the words **wall exploded, fall away and revealed the icon inside**.

ART IS ORDER is the metaphor which reveals the purpose of art: to create something aesthetically valuable and organized and this very order is hidden in a human's DNA: **the room trembled suddenly with a cacophony of discordant piano notes** <...> **Langdon and those around him tensed involuntarily** [6, p. 86]. Here, we observe the absence of order which is embodied through the music. It tenses not only the characters of the story (**those around him tensed involuntarily**) but the reader as well, due to the choice of words with the negative connotation: **trembled, suddenly, cacophony, discordant, banging randomly, unbearable**.

"The sound of someone banging randomly on a piano is unbearable! And yet, if we take those same notes and arrange them in a better order..." <...> **The haphazard din immediately halted, supplanted by the soothing melody of Debussy's "Clair de lune"**. **Langdon felt his muscles relax. Our brains rejoice** [6, p. 86]. Reorganized cords use the same notes, but the impression is the opposite: instead of **the haphazard din the soothing melody of Debussy** was heard and it is all due to the order: **take same notes and arrange them in a better order**. Our predisposition to organization is written into our DNA [6, p. 87].

The symbolic and imagery level plays a very important role in the literary text. It helps the reader to fill something well-known with a new content. The text is understood as multidimensional space where different mediums compete and argue with each other. The postmodernist text is woven from numerous cultural codes that allow each text to acquire a unique and refined character.

Conclusion. The analyzed text extracts demonstrate that postmodernism literary text is open to various author's experiments. There has been suggested the metaphor that the literary text is a container that can be filled with any type of filler. This idea explains the reason the modern writers address towards the phenomenon of intermediality when they include different medium into the structure of the literary text and appeal to the reader's background knowledge. The issue of interpretation of the literary text written in postmodern period obtains even a deeper meaning as the authors tend to place their message on several levels of understanding, either explicitly or

implicitly and the latter initiates the process of decoding of the meaning. Lingvo-cognitive aspects of intermediality are revealed on language level in two possible manners: either appealing to the art directly, on the denotative level, or art and its functions are decoded through the incorporation of conceptual metaphors. The interrelation of the art and the literary text has been noticed in the postmodern literary text, it could be understood through firstly the description of the art object and secondly via hidden meaning of every art installation and the way it is presented in the text.

REFERENCES

1. Barry P. Beginning Theory: an Introduction to Literary and Cultural Theory. [Electronic resource]. – Access mode: <https://leonardafinchie.files.wordpress.com/2014/09/beginning-theory-peter-barry.pdf>
2. Kelly M. Encyclopedia of Aesthetics / Michael Kelly // Second Edition. – New York, Oxford: Oxford University Press, 2014. – 3288 p.
3. Lotman Y. The Structure of the Artistic Text. [Electronic resource]. – Access mode: https://monoskop.org/images/3/3e/Lotman_Jurij_The_Structure_of_the_Artistic_Text_1977.pdf
4. Rajewsky I. Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. [Electronic resource]. – Access mode: http://cri.histart.umontreal.ca/cri/fr/intermedialites/p6/pdfs/p6_rajewsky_text.pdf
5. Wolf W. Intermediality Revisited: Reflections on Word and Music Relations in the Context of a General Typology of Intermediality / W. Wolf // Word and Music Studies. – N. Y. : Rodopi, 2002. – Vol. 4 : Essays in Honor of Steven Paul Scher and on Cultural Identity and the Musical Stage. Amsterdam. – P. 13-34.

LIST OF ILLUSTRATION MATERIALS

6. Brown D. Origin / D. Brown. – New York : Doubleday Books, 2017. – 463 p.

Постмодернистский художественный текст: тенденции интермедиальности (на материале романа «Origin» Дэна Брауна)

Е. Пешкова

Аннотация. В статье рассматривается актуальная проблема взаимодействия различных видов искусств в рамках художественного текста, которая обуславливается растущим значением кодирования и перекодирования произведений как семиотических систем. Полученные результаты демонстрируют тенденцию постмодернистского художественного текста к интермедиальности, которую можно увидеть как имплицитно, так и эксплицитно. На лингвальном уровне эксплицитные средства проявляются на денотативном уровне, тогда как имплицитные требуют критического анализа, который вовлекает в себя сенсорное восприятие и переосмысление понятия искусства как такового через призму концептуальной метафоры, образности и символизма.

Ключевые слова: художественный текст, постмодернизм, интермедиальность, искусство.

Образ ворога-чужинця – складова українського “національного міфу”

О. О. Тищенко

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»
Corresponding author. E-mail: ukrkafedra@ukr.net

Paper received 20.03.18; Accepted for publication 28.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-16>

Анотація. Наприкінці 80-х років ХХ ст. вірші поетів празької школи звернули на себе увагу критиків і літературознавців. Відтоді залишається актуальним вивчення еміграційної літератури в період між двома світовими війнами. Упродовж останнього десятиліття поезію празької школи було літературознавцями досліджено в багатьох аспектах. Особливістю українського “національного міфу”, внаслідок історичних та інших зовнішніх факторів постала проблема самоідентифікації. Міф складається не тільки з сакральних орієнтирів, а й із застережень оминати шляхи, що можуть призвести до хаосу; важливим уявлялось змалювання фальшивих зразків, які, з погляду міфопоетики, не просто викривлюють дійсність, а й призводять до антикосмосу. Для України 20-х років вирішити питання орієнтації було життєво необхідним. Йї слід було вибрати шлях розвитку, що, як зауважують культурологи, визначається трьома факторами: внутрішнім потенціалом нації, культурою, що оточує націю, і культурою, яка виступає символом прогресу. Адаптація українця до свого простору залежала від визначення домінанти культури сусіда, від стосунків з ним.

Ключові слова: міф, самоідентифікація, міфопоетика, образ, “поети-пражані”.

Вступ. Термін “Празька школа” використовується багатьма літературознавцями і сприймається вже як спроба об’єднання певного кола українських поетів в одну групу. Празька група українських письменників існувала не стільки як літературний гурток, скільки як специфічне об’єднання творців нової ідентичності української нації. Згаданий гурток відповідав лише деяким ознакам школи, серед яких – особисті контакти, наявність ідеолога, подібність тематики. А також сам топонімічний принцип назви шкіл. Слід вказати, що Прага на той час була великим культурним центром, з представниками чеського модернізму мали “пражані” особисті контакти. Українська інтелігенція вела в Чехословаччині активне життя, брала участь в культурно-просвітницькій роботі, влаштовувала виставки, аби познайомити чехів з українською культурою; водночас і сама дуже цікавилася чеською культурною спадщиною. Крім того, не можна не згадати значний вплив на українське національне відродження національно-виховної діяльності чеських патріотів. Українців, що після тимчасового, як здавалося, перебування в Чехословаччині мали повернутися в Україну, закликали набиратися чеського досвіду.

Короткий огляд публікацій з теми. Під празькою поетичною групою розуміють українських екзильних письменників міжвоєнного періоду, чия творчість почалася л в еміграції – переважно у Празі та в Подебрадах (М. Неврлий). До “пражан” зараховують Ю. Дарагана, М. Гриву, Є. Маланюка, Л. Мосендза, О. Стефановича, О. Лятуринську, О. Ольжича, Ю. Клена, О. Телігу, Г. Мазуренко, І. Ірлявського, І. Колоса, А. Гараскевича, а також прозаїків М. Чирського, Н. Королеву, У. Самчука, критика М. Мухіна. Самі представники цього угруповання (Є. Маланюк, Н. Лівницька-Холодна) існування празької школи не визнавали, а назву вважали штучною (її було накинуто В. Державиним). Топонімічний принцип у назві школи дійсним фактам не відповідав (адже Ю. Липа взагалі у Празі не був; Н. Лівницька-Холодна та Є. Маланюк мешкали також у Варшаві, де стали учасниками групи “Танк” або так званої Варшавської), і навіть може виникнути непорозуміння, оскільки в Празі на той час перебували також О. Олесь, М. Вороний, учасники групи “Жовтневе

коло”, російські емігранти). Місце (Прага) та час (між двома світовими війнами) Ю. Шерех називає зовнішніми обставинами. Особливої уваги заслуговують розвідки Ю. Шереха, в яких висловлено багато думок: свідоме ілюзіїтворення празької школи, спільна ідеологія в “пражан” внутрішня вичерпаність їхньої пізнішої поезії, синтез неокласицизму і неоромантизму в поетичній творчості 20-х років як початок нового руху, комплекс батька в житті і творчості О. Лятуринської, уявний світ в її пізній творчості.

Мета дослідження полягає у розкритті феномену празької школи як відображення складних процесів пошуку нового національного обличчя, аналізі механізмів створення міфу про “чужинця”, процесі пошуків нової державницької ідеології «пражан».

Матеріали та методи. Об’єктом дослідження є лірика празької школи та поетична творчість окремих представників української діаспори. Для досягнення мети у роботі застосовано структурний, порівняльно-історичний, історико-генетичний методи наукового вивчення явищ художньої літератури.

Результати та їхнє обговорення. Західна картина світу весь час змінювалася, що давало Україні можливість сподіватися й самій коли-небудь опинитися в центрі. Додаткові сподівання вселяв той факт, що в європейській свідомості українці практично були відсутні, отже “нас” ще могли б оцінити, на заваді чому не стануть жодні стереотипи стосовно України. Та, на жаль, не було враховано те, що символом прогресу європейська культура тоді вже перестала бути, саму її захопили східні ідеали, вона страждала від браку віри у власні сили, від руйнування культурної парадигми та європейських філософських систем, релятивізму, загальної кризи цивілізації й культури. Розвиток українських традиційних елементів і культурних цінностей пов’язував Д. Донцов із поверненням українців обличчям до Заходу з його системою цінностей, ближчими українцям, і прикметами, необхідними для повноцінного суспільства. Захід уявлявся не стільки духовною скарбницею, скільки засобом відділитися та самоідентифікуватися.

Водночас із творенням міфу про власну значущість і повноцінність відбувалася містифікація зовнішнього оточення, міфологізація образу сусіда. Національне

відродження супроводжував перегляд культурних орієнтацій та зв'язків, основою якого були не раціональні політичні чи економічні міркування, а побудова нової картини світу, в центрі якої мав постати власний народ. Більш ніж за півсторіччя, за умов нового національного відродження, подібні центристські тенденції знову спалахнули з новою силою, породжуючи нові міфи, зокрема спекулятивні теорії про прабатьківщину аріїв.

Слід згадати поетичну, вільну форму українського націоналізму, яку В. Рудко характеризує так: "Між обома світовими війнами повелася у нас мода писати на теми суспільні, політичні, а там далі навіть на теми формотворчого процесу українства "поетично", "вільно". За давніших десятиліть українська історична наука мала поважний вплив на наше життя. Між обома війнами він страшенно змалів, як змаліло значення досліду й пізнання нашого життя. Зате набрали переможного значення "ідеології", це великою мірою незалежне від пізнання і на нетерпимій та завжди більш чи менш містичній "вірі" будовані системи "поглядів" на засадничі справи українського буття. Що ці "системи поглядів" довільністю своїх тверджень нагадують дещо "поетичну свободу", не треба дивуватись. "Ідеології" почали щораз більше приходити до голосу на нашому Заході між обома війнами; серед нашого громадянства на чужині вони всемогутні. Пів- і чверть поезія на теми суспільного життя й політики, що її проповідували різні групи націоналістичного середовища, – це тільки блідий відблиск панівного в нас "ідеологічного", отже, утопійного, сліпою вірою наснаженого й позбавленого елементів політичної культури думання" [4, с. 353–354].

Оскільки національна ідентифікація охоплює весь колектив, поступово концепція переорієнтації України з Росії на Європу охопила національну свідомість і стала основою для створення масових міфів. Як будь-який масовий феномен, національний рух був пов'язаний з колективним проявом архетипів даної нації. Ту небезпеку, що виникає при створенні масових явищ, переборював яскравий індивідуалізм неоромантиків 20-30-х років, і поступово індивідуалістські тенденції заволодівали людиною колективу, тим більше, що певні міфи свідомо культивувалися і для їхнього існування потрібні були маси. Витісненню підсвідомим реального сприяло те, що надії не справдилися, мрії не здійснилися, а міфологічна віра в силу слова виявилася безплідною. Все це виявляло почуття спустошеності та розгубленості і ставало благодатним матеріалом для дослідження архетипів національного менталітету. Але, з іншого боку, ця ситуація дуже небезпечна, їй притаманні екстремістські настрої, втрата почуття гумору і відстороненість, внаслідок чого втрачається здатність розрізняти правду й вигадку, та і реальність, міфологічні витвори вважалися дійсністю.

Про небезпеку підкорення націоналізму стихіям писав В. Рудко, проаналізувавши націоналістичні рухи молодих у 30-х роках: "Великий зрив молодого покоління нашого Заходу обернувся на сліпу силу, що роздирає сама себе. Загроза полягала не в недостатці "стихійної", наскрізь чуттєво наснаженої волі до дії, а в зловісній недостатці видної, "розумної" й відповідальної, на довшу мету діючої волі. "Стихія" нищить

розумні й відповідальні елементи й розтворює вкінці саму себе. Небезпечно плекати міфи "стихії", що слушного часу зробить усе... Культ непомилно діючої "стихії", що його пропагують у націоналістичному середовищі, – це шлях дуже небезпечної самоомани" [4, с. 373].

Другому поколінню емігрантів в американській дійсності присвятив окрему статтю В. Ісаїв. Він використовує класифікацію асиміляційних процесів американськими соціологами, які розрізняють культурну (в основному поведінкову із засвоєнням способів мислення, звичок, вартостей), структуральну (утворення зв'язків з людьми нової країни) та ідентифікаційну асиміляцію (ототожнення з даним народом, психологічне прийняття для себе іншої національності).

Взагалі слово "нація" для української молоді не має вже того символічного значення, якого йому надавало старше покоління. "Під цим словом молодь назагал не розуміє духом поєднаної, персоніфікованої цілості, а просто, як американці це розуміють, державну організацію. Тому й поняття двох батьківщин тут не зовсім відповідає дійсності, бо не вказує воно на різниці в ототожнюванні. Це поняття більш нормативне, ніж аналітичне" [1, с. 108]. Ідеальний образ нації створюється не з марнославних мотивів, він виконує функцію провідника, а вигадані складові колективного "я" сприяють усвідомленню нацією власної неповторності як основної рушійної сили національного розвитку. Бажання нації записати себе до певного культурного контексту, ідентифікувати себе з деякими категоріями й реаліями - основа її, нації, життя, форма самовираження та джерело подальшого розвитку, ґрунт для політичних досягнень і здійснення сьогочасної мети або мрії про майбутнє. Румунський компаративіст О. Дима як на один із недоліків праць, у яких досліджується віддзеркалення "національних типів" у літературі, вказує на, зосередження уваги переважно на історії й соціології. Справді, суспільні чинники дуже важливі, та необхідно зважати й на психологічний момент: міф про сусіда – обов'язковий елемент власного "національного міфу", отже, перший має з'ясувати незрозумілу силу, непереможність, владу сильнішого етносу; цей міф може мати свідому спрямованість, виконувати функцію консолідації нації. К. Майноуг стверджує, що націоналізм – це політичний рух, який залежить від почуття колективної образи на чужоземців. Образа повинна бути спричинена іноземцями. На думку цього дослідника, анатомія націоналізму має три ступені. Перший з них – збудження, період, упродовж якого певна нація усвідомлює себе нацією, що страждає від гноблення. Зазвичай це період рішучого відвертання від чужих ідей та всього чужоземного. Це час тривожних пошуків культурної ідентичності... Другий ступінь – боротьба за незалежність і останній – консолідація. До того ж не є важливим, чи відповідає образ ворога дійсності. Іноземний гніт може бути не тільки реальним, а й уявним. Найголовніше – розвинути теорію нації та об'єднати усіх її членів в органічне ціле, яке б мислило й почувало себе чимось єдиним.

Виводячи формулу нації, Ю. Липа разом із "власним тереном" та "власного місця", які виникають поперемінно (адже кордони можуть змінитися під час

війни, а місію еліта нації може не відчуті), називає також обов'язкову доміную – “почування нехоті до чужих”. Національна свідомість у тих народів, яким доводиться ще тільки виборювати свою національну державу, спрямована, принаймні тимчасово, проти уявного супротивника, проти іншої нації, проти багатонаціональної держави. Ці народи визначають свою національну тожність або національну свідомість у негативний спосіб: відмежуватися від сусідів або прирівнювати себе до них. “У конфронтації з чужим – іншою мовою чи релігією, іншими звичаями, іншою політичною системою – вони можуть усвідомлювати свої власні тісні зв'язки, свою спільність, на основі яких їм легше спілкуватися одне з одним, ніж із тим у вірші “Народи” Ю.Липа, охарактеризувавши французів, англійців, німців, радить: “...Пізнай їх. Кожен з них є собою, а ти – Українець” [2, с. 46]. У другій частині твору автор змальовує росіян, які протиставлені власній нації (чого не було зроблено стосовно українців та народів Західної Європи):

А – Москвин той – як з лісу, кричить – як з болота,
То безецний і голий, то – тхір, от як мить!
То надмірна в нім вірність, то – бунт. В нім охота
То ридати перед кимсь у гримасах, то знову палить.
...Українець – не крик, він не любить сует... [2, с. 47].

Образ “ворога” і міф про власну націю створювалися за допомогою різних моделей – метонімії та метафори. Метафора і метонімія представляють два поетичних типи – поезію асоціації на основі порівняння, що залучає множинність світів, породжує множинність інтерпретацій, та поезію асоціації на основі суміжності, що будується за певною моделлю у межах дискурсу одного світу. Дані типи – це набір та поєднання, парадигма та синтагма. Оскільки міф про українську ідентичність будувався на пошуках, то продуктивною моделлю стала метафора.

Прикметно, що ідентифікація, пошук самоотождення, створення міфів здійснюються за допомогою метафори, а метонімії належить стислість стилю, психологічні перенесення. Метафоричними вважаються, зокрема, такі стилі, як романтизм та необароко, до художніх систем яких зверталися “пражани”. Поетичні моделі – це не просто художні тропи, а й стилі мислення і навіть фундаментальні способи конструювання ідентичності. Національний дискурс будується за чотирма конкурентними парадигмами, які наперед визначають репрезентацію ідентичності. Ці стилі можна інтерпретувати як результати чотирьох підставових архетропів та їхніх відповідних, менш показових, фігуральних субваріантів. Метафора є підставовим тропом анархічного націоналізму що передбачає сутнісну єдність індивіда та колективу, взаємну щирі прихильність, єдність конкретного й абстрактного, перцепції та концепції, діяльного та споглядального ще до їхнього поділу на антиномії. Метафоризація – це і є той процес мислення, з якого постає дискурс колективної ідентичності. Дух батьківщини становлять символи та персоніфікації, зосереджені довкола ідеалу свободи, – такі, як Мати (уособлення рідного краю, *patio*, етимологічно пов'язане з поняттям народження), Дитя (початкова, невинна, спрощена версія як індивіда, так і суспільного оновлення, крізь яке проходять усі члени спільноти) і

Шлюб (цілком очевидний, прямолінійний символ єднання). Через кожну зі своїх спільнот, заангажованих у ці метафоричні ритуали єднання, нація набуває атрибутів суспільного атома – родини. Метафори з минулого, спільного походження та неповторних рис є багатосуттєвими. Метафора спирається на єдність активності оцінки, заснована на емоційно-вольовому взаємозв'язку та спорідненості слів. Єдність у метафорі створюється не логічністю думки, а почуттями активності при оцінюванні. Це не предметно необхідний зв'язок, який позбавляє суб'єкта почуття та волі поза собою, це – суто суб'єктивні зв'язки, що потребують єдності почуття та волі суб'єкта. Оцінка, висловлена в метафорі, справді формує предмет.

Поряд з метафоризацією “пражани” на початку творення “національного міфу” зверталися до таких художніх засобів, як відмінність та контраст, цілковита відокремленість через розрізнення й протиставлення. Засобом самоствердження, компенсацією комплексу неповноцінності, волі, невротичної невлаштованості був механізм перенесення. Фантазія перенесення може мати два аспекти – сексуальний і жаждоу владі. Певні часові проміжки змусили переглянути ці стосунки. Більше того, потяг сприймався як щось брудне, що призводить до втрати сили. “Кожна ненависть росте з любови й може ненависть до Росії є тільки метафорою зрадженої любови”, – розмірковував Ю.Шерех [5, с. 340].

Відзначимо, що непохитності національної свідомості (яка часто співвідноситься з релігійним елементом) навчаються і в інших “чужинців”. У вірші Г. Мазуренко “Бранка татарка” розповідається, як татарку дівчиною захопили в полон, хрестили, та вона розмовляла про Коран з сином своєю мовою і вірила, що її душа після смерті перелетить на батьківщину. Поема Ю. Клена “Жанна д'Арк” побудована на протиставленні французької революційності українській млявості, шампанських ланів сарматським широким просторам”. Портрет героїні змальовано з використанням релігійної символіки, а образ України – за допомогою мотивів “Слова про Ігорів похід”, які допомагають висловити негативну оцінку українського життя. Сюжет оповідання Л. Мосендза “Хазарин” – вбивство жида-агітатора, який приїхав до села читати атеїстичні лекції. Для селян неприйнятним було те, що цей агітатор, виступаючи проти християнської релігії, сам дотримувався своєї віри, носив ритуальний одяг, мав яскраві ознаки своєї нації.

Відповіддю на пацифізм і небажання “чужої гнути свободи” стала ідея боротьби, експансії, насильства, або просто – “імперіалізм”. “Нація, що замикається у своїх межах, не тужить за духовою і державною експанзією, не знає імперіальної тенденції, – нація нежива, – стверджував О.Ольжич. – Імперіальний ідеал ніколи не покидав нації, що створила свого часу найбільшу й наймогутнішу європейську імперію, від Юр'єва до Ярослава й Тьмутаракані, опановуючи Каспій і Чорне море, зводячи бої від Білої Вежі до Кракова, Опави і Братислави і від Німану до Переславця і Доростола” [3, с. 247].

Такий ненависний колоніальний дискурс не заперечується у випадку власної нації, а прибирається собі, примірюється на себе, адже, на думку Д. Донцова, слабші нації не прилучаються до прогресу

су і тому нездатні на незалежне життя. Право на самовизначення мають тільки ті нації, в яких є сильним “імперіалістичний дух”. Д. Донцов часто користувався прикладом росіянина та його вдачі, очевидно, вважаючи позитивними окремі властивості російського характеру.

Окрім “імперіалізму”, привабливою уявляється, зокрема, й ідея “третього Риму”. На перетворення сонного Києва на залізне місто-державу, на “третій Рим”, “наш неминучий Рим” чекає Є. Маланюк. І це тоді, коли сам Рим був пов’язаний з ідеєю не націоналізму, а космополітизму. В історичному Римі найбільше шанованою була людина, вільна від зовнішніх уподобань, хибних думок та пристрастей, тому будь-який поділ ззовні – громадянський, національний тощо – визнавався умовним та уявним: Рим існував не для

римлян, а для світу.

Висновки. Поезія празької школи була пошуком нової національної ідентичності і творенням нового обличчя нації за допомогою міфу.

Національна ідентичність – конструкція, що складається з багатьох взаємопов’язаних компонентів. Завдяки багатомірності національна ідентичність стає гнучкою і може ефективно поєднуватися з іншими ідеологіями та рухами. Це категорія рухлива, вона змінюється залежно від актуальних потреб самовизначення нації у світі.

Творення нового “національного міфу” та нової ідентичності української нації стало основним об’єднуючим фактором діяльності празької школи, що виявився у співзвучності мотивів і міфологем, у спільній тематиці й антиколоніальному пафосі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ісаїв В. Друге покоління емігрантів в американській дійсності / В.Ісаїв // Сучасність. – 1969. – № 4. – С.102–110.
2. Липа Ю. Поезії : [Текст] / Упор. Є. Маланюк. – Торонто: Накладом Укр. Лікарського Товариства Північної Америки, 1967. – 292 с.
3. Ольжич О. Незнаному воякові: [Текст] / О. Ольжич. – К.: Фондація імені О.Ольжича, 1994. – 432 с.
4. Рудко В. Чинний націоналізм: активність versus культура / Упор. О. Проценко, В. Лісовий // Націоналізм: Антологія. – К.: Смолоскип, 2000. – С.350–385.
5. Шерех Ю. Про самвидав на іншому континенті, про ненависть, про новітню поезію і про інші речі і нації / Ю.Шерех // Третя сторожа. – Балтимор – Торонто, 1991. – С.331 – 349.

REFERENCES

1. Isaiv V. Druge pokolinnya emigrantiv v amerikanskij dijsnosti / V.Isaiv // Suchasnist'. – 1969. – № 4. – S.102–110.
2. Lipa Y. Poezii : [Tekst] / Upor. E. Malanyuk. – Toronto: Nakladom Ukr. Likars'kogo Tovaristva Pivnichnoï Ameriki, 1967. – 292 s.
3. Ol'zhich O. Neznamomu voyakovi: [Tekst] / O. Ol'zhich. – K.: Fundaciya imeni O.Ol'zhicha, 1994. – 432 s.
4. Rudko V. CHinnij nacionalizm: aktivnist' versus kul'tura / Upor. O. Procenko, V. Lisovij // Nacionalizm: Antologiya. – K.: Smoloskip, 2000. – S.350–385.
5. Sherekh Y. Pro samvidav na inshomu kontinenti, pro nenavist', pro novitnyu poeziyu i pro inshi rechi i naciï / Y.Sherekh // Tretya storozha. – Baltimor – Toronto, 1991. – S.331 – 349.

The image of the enemy-stranger is part of the Ukrainian "national myth"

O. O. Tishchenko

Abstract. In the late 80's of the XX century poems by the poets of the Prague school attracted the attention of literary critics. Since then, the study of emigration literature in the period between the two world wars has become relevant. During the last decade the poetry of the Prague School was studied by literary scholars in many aspects. A feature of the Ukrainian "national myth" due to historical and other external factors was the problem of self-identification. The myth consists not only of sacred landmarks, but also of the precautions to avoid paths that can lead to chaos; an important depiction of false samples, which, in terms of mythopoetics is not just distorting reality, but also leads to anticocosmosis. For Ukraine the 20-ies to decide the issue of orientation was vital. It should have chosen the path of development, which, as observers of cultural studies, are determined by three factors: the internal potential of the nation, the culture surrounding the nation and the culture that serves as a symbol of progress. The adaptation of a Ukrainian to his space depended on the definition of the dominant culture of a neighbor, from relations with him.

Keywords: myth, self-identification, mythopoetics, image, "poets of the Prague School".

Образ врага-чужеземца – составляющая украинского “национального мифа”

О. А. Тищенко

Аннотация. В конце 80-х годов. стихи поэтов пражской школы обратили на себя внимание критиков и литературоведов. С тех пор остается актуальным изучение эмиграционной литературы в период между двумя мировыми войнами. В течение последнего десятилетия поэзию пражской школы литературоведами было исследовано во многих аспектах. Особенностью украинского “национального мифа”, в результате исторических и других внешних факторов встала проблема самоидентификации. Миф состоит не только из сакральных ориентиров, но и с предупреждений обходить пути, которые могут привести к хаосу важным представлялось изображения фальшивых образцов, которые, с точки зрения мифопоэтики, не просто искажают действительность, но и приводят к антикосмосу. Для Украины 20-х годов решить вопрос ориентации было жизненно необходимым. Ей следовало выбрать путь развития, что, как отмечают культурологи, определяется тремя факторами: внутренним потенциалом нации, культурой, окружающей нацию и культурой, которая является символом прогресса. Адаптация украинца к своему пространству зависела от определения доминанты «культуры соседа», от взаимоотношений с ним.

Ключевые слова: миф, самоидентификация, мифопоэтика, образ, “поэты-пражане”.

Література Закарпаття у науковому доробку Олекси Мишанича

К. Р. Вакулєнко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: karinavakulenko@gmail.com

Paper received 06.03.18; Accepted for publication 16.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-17>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню літератури Закарпаття у науковому доробку Олекси Мишанича. Визначено напрямки його розвідок з цієї теми, окреслено етапи розвитку літературного процесу та різні підходи науковців до вивчення історії літератури Закарпаття. Дослідження дозволило з'ясувати й увиразнити шляхи розвитку української науки про літературу Закарпаття XIV–XX століть та висвітлити місце та роль Мишанича у справі дослідження літературного процесу Закарпаття XIV–XX століть.

Ключові слова: взаємодія національних літератур, Закарпаття, Олекса Мишанич, українська література, літературний процес.

Література Закарпаття має багатотисячолітню історію. Перші, відомі нині пам'ятки датуються XIV–XVI ст. Писані вони церковно-слов'янською мовою і мають переважно культовий характер. Подальший період охоплює XVII–XVIII ст. Майже всі пам'ятки цього часу написані староукраїнською мовою із значною домішкою живої народнорозмовної мови. Тематична і жанрово-стильова структура цього письменства повністю вписується в умовно назване вченими карпаторуське письменство, що творилося і поширювалося в Українських Карпатах – Прикарпатті і Закарпатті. На відміну від друкованої продукції Східної України, це була рукописна література, що обслуговувала все населення як духовного, так і світського стану. Твори культової літератури, учительні євангелія і збірники, апокрифи і легенди, слова і казанія, перекладні повісті і оповідання, духовні і світські пісні і вірші, літописні замітки, полемічні трактати ось такий жанровий спектр цього народного і давньонародного письменства, що залишило великий слід в історії української літератури та проіснувало фактично аж до XX ст. Дослідженню літератури Закарпаття присвячені численні наукові праці багатьох українських дослідників, серед яких І. Франко, І. Мацинський, В. Гнатюк, О. Духнович, Г. Стрипський, П. Феєрчак, Є. Сабов, В. Бірчак, Є. Надзельський, А. Бачинський. Значний внесок у справу вивчення літератури Закарпаття зробив і видатний український історик літератури Олекса Мишанич (1933–2004).

Основна мета нашої розвідки є всебічне дослідження наукового доробку Олекси Мишанича присвяченому розвитку української літератури Закарпаття, розкриття історії розвитку та основних напрямків літературного процесу Закарпаття XVI–XVIII століть.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення таких взаємопов'язаних завдань:

– дослідити праці Олекси Мишанича, присвячені літературі Закарпаття.

– з'ясувати місце та роль Мишанича у справі дослідження літературного процесу Закарпаття XVI–XVIII століть.

– визначити актуальні наукові проблеми, пов'язані з розвитком літератури Закарпаття.

Народившись на Закарпатті й провівши там більшу частину свого життя, Олекса Мишанич велику увагу

приділяв вивченню історії Закарпатської літератури. Він поєднав у собі два компоненти: локальний та соборний. Не даремно Василь Маркусь, учений із Чикаго, назвав його «закарпатцем із душею соборника».

Велику роль відіграють праці Олекси Мишанича «Література Закарпаття XVII–XVIII ст.» (1964), «Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість» (1980), «3 минулих літ», у яких автор описує історію дослідження Закарпатської літератури, висвітлює основні етапи розвитку закарпатського письменства. Зокрема, книга «Література Закарпаття XVII–XVIII ст.» стала новим словом в українській медієвістиці. У ній уперше було глибоко й усебічно проаналізовано закарпатський літературний процес часів бароко. Мишанич детально дослідив маловідомі рукописні пам'ятки з території Пряшівщини: т. з. «учительні» Євангелія із Пряшева, Ладомирової, Нягова й Грабського; «Литманівський збірник», пісню про Стефана-воєводу «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?», записану в селі Венеція біля Лукова, та цілу низку інших документів. Крім того, Мишанич подав огляд просвітянської діяльності Краснобрідського монастиря і по-новому оцінив літературні твори Арсенія Коцака з Буківця, Петра Лодія із Збоя, Михайла Ольшавського з Ольшави. Велику увагу у своїй книзі вчений приділив книгодрукуванню, шкільній освіті, культурним зв'язкам Закарпаття з іншими частинами України та Західної Європи. На основі першоджерельного матеріалу він довів, що літературні пам'ятки Закарпаття XVII–XVIII ст. написані староукраїнською книжною мовою зі значними домішками розмовної мови [1, с.7].

Із закарпатських письменників XX ст. О. Мишанич найбільше уваги присвятив життю і творчості Василя Гренджі-Донського та Августина Волошина. Довгий час вони були забороненими письменниками. Мишанич, долаючи чимало труднощів, усе ж вирішив реабілітувати їх і видав твори цих авторів окремими книжками, які досі є найповнішими виданнями їхніх творів в Україні. Звертався О. Мишанич і до чеських письменників міжвоєнного періоду, що діяли на Закарпатті, зокрема до творчості Івана Ольбрахта. Його закарпатську трилогію Мишанич видав окремою книжкою. Кілька статей Мишанич присвятив дослідженню словацько-українських взаємин. До нього ніхто цього не робив. У 1963 році Мишанич на сторі-

нках часопису «Дукля» опублікував статтю «Давні зв'язки», в якій розглянув взаємини між двома братніми народами від часів Великоморавської держави й Київської Русі до XVIII ст. У своїй статті він наголосив на тому, що існують інтенсивні мовні контакти українсько-словацького пограниччя, засвідчені вже в писемних пам'ятках X–XI ст. Підтвердженням цього є й те, що велика кількість закарпатських українців систематично здобувала освіту в Словаччині, а в трнавській університетській друкарні вийшли перші три книжки, призначені закарпатським українцям: «Катехизис» (1668) і «Буквар» (1699) Де Камеліса та «Краткое припадков моральных и нравних собрание» (1706) Г. Бізанція. Цікаво й те, що саме на території Словаччини було записано найдавніший текст української народної пісні, а також те, що серед закарпатських українців в Шариському потоці шість років (1652–1658) прожив Ян Амос Коменський [1, с. 10].

Підсумковими працями О. Мишанича у справі вивчення закарпатоукраїнської літератури є дві його доповіді, виголошені на міжнародних українознавчих конференціях: «Український контекст давньої літератури Закарпаття» та «Література Закарпаття між Сходом і Заходом Європи». У першій доповіді, звертаючись до праць І. Франка, В. Гнатюка, М. Возняка, О. Барана, Мишанич довів, що до XVIII ст. на Закарпатті переважала рукописна література, переписувана й перероблена із пам'яток, що побутували в Галичині й потрапили сюди із загальноукраїнської київської книжності. У другій доповіді Мишанич окреслив період XVII ст. Література того часу була під впливом Ужгородської унії 1646 року. На Закарпатті вона потрапляла в основному із Західної України через польське посередництво (перекладні повісті «Александрія», «Варлаам та Йоасаф»), оповідання («Римські діяння», «Велике зеркало»). На деяких творах відчутні протестантські впливи. Дуже поширеними були старокиївські легенди [1, с. 8].

У своїх роботах Олекса Мишанич окреслив, зокрема, основні етапи дослідження закарпатської літератури. Він зауважував, що одним із перших оглядів літератури Закарпаття був невеличкий розділ О. Пипіна в його «Історії слов'янських літератур». У цьому розділі українська література поділена на дві частини: «Южнорусь» і «Галицкие Русинь». Частина про галицьких русинів завершується невеличкою підтемою «Национальное возрождение в Руси Угорской», де йдеться про культурно-національний рух на Закарпатті XIX ст. Автор «Історії слов'янських літератур» не відривав цей рух від Галичини, бачив його як одне ціле із галицько-руським відродженням, що почалося під впливом української культури [5].

Початок вивчення історії літератури Закарпаття припадає на другу половину XIX ст. Основну увагу дослідники звертали на літературу XIX ст., недооцінюючи давнє письменство. Олекса Мишанич відзначив, що одним із перших авторів нарисів літературного життя закарпатських українців П. Феєрчак, початком зародження літератури на Закарпатті взагалі вважав лише 70-і роки XVIII ст. У 1893 р. в Ужгороді вийшла «Хрестоматія церковно-славянских и угорских литературных памятников», укладена Є. Сабовим. Уривками вперше було надруковано кілька літе-

ратурних текстів з XVI–XVIII ст. І. Франко високо оцінив цю частину хрестоматії. «З книжної літератури, – писав він, – ся стара часть і по мові і по змісту ще найцікавіша, і приходиться жалувати, що автор не зробив сю часть хоч удесятеро більшою» [3, с. 3].

До хрестоматії Є. Сабов додав свій «Очерк литературной деятельности и образования угро-русских», у якому зробив короткий огляд літературної історії Закарпаття від найдавніших часів. Він першим звернув увагу на велику кількість рукописів, що зберігається і в мукачівських і ужгородських бібліотеках, а також у сільських церквах. Та Є. Сабов однобоко підійшов до оцінки літературної спадщини Закарпаття XVII–XVIII ст. Він не звертав уваги на велику кількість рукописних книг. Він робив висновок, що вся літературна діяльність закарпатських українців давнього періоду «складалася з переписування обрядових книг, а освіченість полягала у вмінні читати ці книги [3, с. 3].

Російський вчений Ф. Арістов включив письменство Закарпаття XIX ст. до складу «карпато-русской літератури», яка в цілому охоплювала всі «зарубежні Русі» – Галицьку, Буковинську і Угорську, або з погляду державної Росії – Прикарпатської і Закарпатської Русі. Творчість закарпатських авторів, таких як О. Духновича і А. Кралицького, Ф. Арістов ставить у контекст галицької «москвофільської» літератури, називаючи її «карпаторусскою». Арістов популяризував свої погляди у 20-х – на початку 30-х рр., не визнаючи української літератури Закарпаття [4, с. 171]. Павло Федоров, автор «Очерка карпаторусской литературы со второй половины XIX столетия» (Ужгород, 1929), дотримувався погляду про «русский народ Подкарпатья» і всю літературну спадщину закарпатських авторів XIX – початку XX ст. вважав надбанням «русской литературы». З початку 20 –х рр він визнає два напрямки в художній літературі Закарпаття – російський та український, а українську течію ділить ще на два напрямки – «руську» і «літературно-українську». Як зазначає Олекса Мишанич, П. Федоров дуже цінував творчість А. Карабелеша за те, що цей поет «открывает новый мир, новый горизонт – к полному слиянию с великой русской стихией» [4, с. 171].

Отож, ми бачимо, що була російська орієнтація в розвитку літератури Закарпаття. Погляди цих основоположників «карпаторусской» орієнтації продовжували Є. Недзельський, Ю. Яворський, О. Фаринич, культурно-просвітне «Общество им. А. В. Духновича», журнал «Карпатский свет», «Общество «Возрождение» у Празі [6].

Першим, хто поставив вивчення літератури Закарпаття XVII–XVIII ст., на науковий ґрунт, як зазначає Мишанич, був І. Франко. Він прочитав на Українських наукових курсах у Львові «Огляд української літератури від найдавніших часів до кінця XIX віку У програмних записках до лекцій він розробив і детальний план, за яким висвітлював культурне і літературне життя Закарпатті XVII–XVIII ст. Цей план І. Франко частково реалізував згодом. 1900 р. він написав статтю «Карпаторуська література XVII–XVIII віків», яка і до сьогодні залишається найґрунтовнішою науковою розвідкою з теми [3, с. 4].

І. Франко подав науковий опис восьми закарпатських рукописів і зробив широку публікацію тексту не лише в додатку до статті, але й у п'ятитомному корпусі «Апокрифів і легенд з українських рукописів» (1896—1910). Після праць І. Франка розпочалися інтенсивні пошуки і публікації текстів старого закарпатського письменства, серед яких на початку 1900-х рр. слід відзначити збірник В. Гнатюка «Угроруські духовні вірші». У ньому описано 14 старих рукописів Закарпаття і опубліковано 225 текстів духовних віршів.

Після праць І. Франка розпочалися інтенсивні пошуки і публікації текстів старого закарпатського письменства, серед яких на початку 900-х рр. Олекса Мишанич відзначає збірник В. Гнатюка – «Угроруські духовні вірші». У ньому автор описав 14 старих рукописів із Закарпаття і опублікував 22 текстів духовних віршів. Саме І. Франко і В. Гнатюк постійно закликали закарпатську інтелігенцію збирати і вивчати літературні пам'ятки. Проте при величезному занепаді культурного та літературного життя на Закарпатті, що розпочався з середини XIX ст. складно було знайти людей, які згодні були б підтримати І. Франка та В. Гнатюка. Винятком були лише одиниці. І серед них Олекса Мишанич виділяє Г. М. Стрипського. Коли Г. М. Стрипський навчався в Будапештському університеті він налагоджував тісні зв'язки з філологічною секцією Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Він був дуже вражений від першого тому «Апокрифів і легенд» І. Франка. У своєму листі до І. Франка від 11. IX. 1896 р. він пише: «Я дуже б рад прислужитися в монументальній праці, розпочатій товариством... Перечитавши ж Ваші «пам'ятки українсько-руської мови і літератури» набрав єм ся чимало духу і охоти бути руським антикварем, чорнокнижником». Стрипський розпочинає енергійні пошуки старих рукописів. І цього ж року надсилає Франкові рукописне Данилівське учительне евангеліє. Спираючись на праці І. Франка і В. Гнатюка, Г. Стрипський подав перелік відомих на той час рукописів, зробив короткий огляд старого письменства Закарпаття, тим самим сприяв його популяризації [3, с. 5].

Разом із І. Франком, продовжує Мишанич, науковим вивченням літератури Закарпаття займалися і такі учені як М. Драгоманов, В. Возняк, І. Созанський. Олекса Мишанич зазначає, що дуже важливими є са-

ме наукові розробки, статті, огляди кінця XIX – початку XX ст., які заклали ґрунт, що започаткував сучасні наукові дослідження над закарпатським письменством. На праці цих авторів орієнтувався В. Бирчак, який стояв на позиціях, що письменство Закарпаття є галуззю українського письменства. Він зазначав, що в його історії простежуються ті самі напрями, мотиви, ідеї, що й в українській літературі, а оскільки Закарпаття весь час жило в інших державних організаціях, іншим суспільним, політичним життям, то і його письменство має свої, властиві лише йому риси, зокрема релігійний характер, неможливість творити рідною мовою, запізнений розвиток. Письменство Закарпаття В. Бирчак вважав українським, бачив його перспективу, цінував демократичність змісту, віру в свої сили [4, с.171].

Олекса Мишанич виділяє ще одного науковця М. Лелекача. Він був одним із тих учених Закарпаття, що послідовно і науково обґрунтував спільність літератури Закарпаття із загальноукраїнським літературним процесом. Вихід із страшного літературного занепаду другої половини XIX – початку XX ст. і шлях до справжнього національно-культурного відродження Закарпаття М. Лелекач визнавав лише один: «Зірвати й найменші духові взаємини з московщиною, а тим самим рівночасно й з традицією упадкової доби».

Олекса Мишанич наголошував на тому, що потрібно створити нову історію літератури Закарпаття, яка б не тільки перевершувала існуючі погляди, а й на сучасному рівні висвітлювала літературний процес у всій його складності, суперечності, повноті. Дуже важливою проблемою, як вважав Мишанич, є видання творів наших письменників XIX – першої половини XX ст., адже впродовж багатьох років переважали академічні дослідження, а видання творів майже не здійснювалося. Виходили твори тих письменників, які стали згодом радянськими, а от автори XIX ст. і частина авторів 20–30-х рр. XX ст. залишилися поза увагою видавництва. Власне кажучи, було видано лише колективний збірник творів письменників «дорадянського» Закарпаття під назвою «На Верховині» (Ужгород, 1984). Це своєрідна хрестоматія літератури краю із XVI ст. до початку 40-х років XX століття [4, с. 179]. Саме тому Олекса Мишанич велику частину свого життя присвятив дослідженню літератури Закарпаття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верховина. Збірник наукових праць на пошану професора Олекси Мишанича з нагоди його 70-річчя / М. Жулинський, І. Денисюк. – Дрогобич: Коло, 2003. – 177 с.
2. Мишанич О. На переломі [Текст]: Літературознавчі статті й дослідження / О. Мишанич; НАН України. Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Основи, 2002. – 437 с.
3. Мишанич О. Література Закарпаття XVII–XVIII ст.: історико-літ. нарис / О. В. Мишанич. – К.: Наук. думка, 1964. – 116 с.
4. Мишанич О. З минулих літ [Текст]: Літературознавчі статті й дослідження різних років / О. Мишанич; НАН

- України. Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Основи, 2004. – 390 с.
5. Мишанич О. Література Закарпаття: стан і проблеми наукового дослідження / Виступ на круглому столі «Українське карпатознавство: сучасний стан і завдання». – Ужгород, 31 серпня 1991 р. Міжнародна наукова конференція «Українські Карпати: етнос, історія, культура».
6. Мишанич О. Загальноукраїнський контекст літератури Закарпаття. Літературно-критичні статті / О. Мишанич. – Ужгород: МПП «Гражда», 1996 – 100 с.

REFERENCES

1. Verhovyna. Collection of scientific works in honor of Professor Olexa Myshanych on the occasion of his 70th anniversary / M. Zhulynsky, I. Denysyuk. – Drohobych: Kolo, 2003. – 177 pp.
2. Myshanych O. At the turn of the [Text]: Literary articles and researches / O. Myshanych; National Academy of Sciences of Ukraine. Inst. Of literature to them. T. Shevchenko. – K.: Fundamentals, 2002. – 437 pp.

3. Myshanych O. Literature of Transcarpathia XVII-XVII centuries: historical and literary. essay / O. V. Myshanych. – K. : Science. opinion, 1964. – 116 p.
4. Myshanych O. From the Past Summer [Text]: Literary Articles and Studies of Different Years / O. Myshanych; National Academy of Sciences of Ukraine. Inst. Of literature to them. T. Shevchenko. – K. : Fundamentals, 2004. – 390 c.
5. Myshanych O. Transcarpathian Literature: State and Problems of Scientific Research / Speech at the Round Table «Ukrainian Carpathian Science: Current State and Tasks». – Uzhgorod, August 31, 1991 International scientific conference «Ukrainian Carpathians6 Ethnicity, History, Culture».
6. Myshanych O. The All-Ukrainian Context of Transcarpathian Literature. Literary-critical articles / O. Myshanych. – Uzhhorod: MPP «Grazhda», 1996 – 100 p.

Transcarpathian literature in the scientific work of Oleksa Mishanych

K. R. Vakulenko

Abstract. The article is devoted to the study of Transcarpathian literature in the scientific work of Alexei Mishanych. The directions of his exploration on this topic are determined, the stages of the development of the literary process and the various approaches of scientists to the study of the history of literature in Transcarpathia are outlined. The exploration made it possible to find out and illustrate the ways of developing the Ukrainian science of the Transcarpathian literature of the XIV-XX centuries and bring to light the place and role of Mishanych in the study of the literary process of Transcarpathia XIV-XX centuries.

Keywords: cooperation of national literatures, Transcarpathia, Oleksa Mishanych, Ukrainian literature, literary process.

Литература Закарпаття в научному наслітті Алексея Мишанича

К. Р. Вакулєнко

Аннотация. Стаття посвящена дослідженню літератури Закарпаття в научному наслітті Алексея Мишанича. Определены направления его исследований по этой теме, определены этапы развития литературного процесса и различные подходы ученых к изучению истории литературы Закарпаття. Исследование позволило выяснить и подчеркнуть пути развития украинской науки о литературе Закарпаття XIV-XX веков и осветить место и роль Мишанича в деле исследования литературного процесса Закарпаття XIV-XX веков.

Ключевые слова: взаимодействие национальных литератур, Закарпатье, Алексей Мишанич, украинская литература, литературный процесс.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu